

SOCIĀLĀ DARBA UN SOCIĀLĀS
PEDAGOĢIJAS AUGSTSKOLA
ATTĪSTĪBA

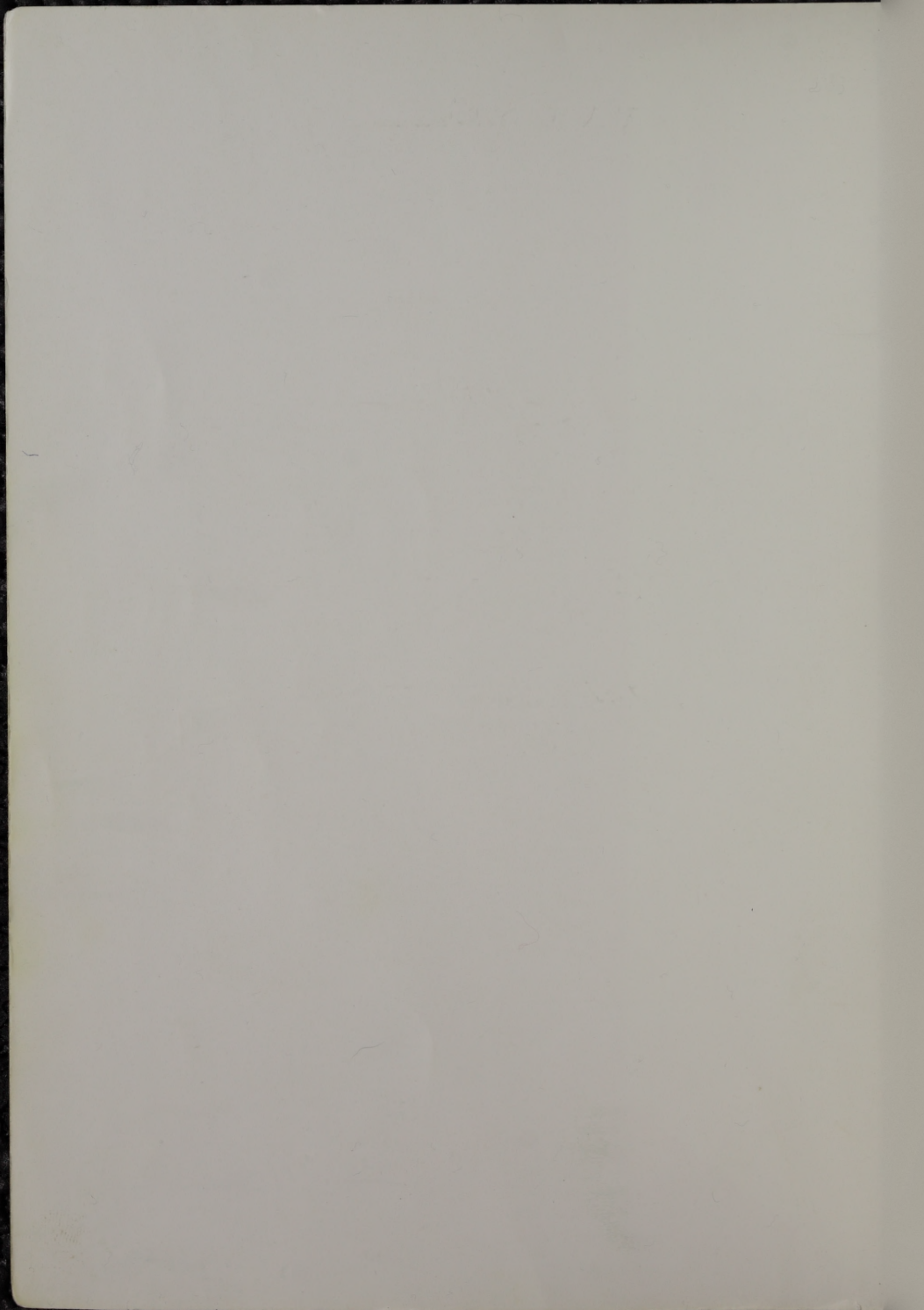
DZĪVES FAUTĀJUMI

SOCIĀLAIS DARBS: ATZIŅAS,
PIEREDZE UN PRAKSE

ZINĀTNISKI METODISKS
RAKSTU KRĀJUMS

II

RĪGA
1996

SOCIĀLĀ DARBA UN SOCIĀLĀS
PEDAGOĢIJAS AUGSTSKOLA
ATTĪSTĪBA

DZĪVES
JAUTĀJUMI

SOCIĀLAIS DARBS: ATZIŅAS,
PIEREDZE UN PRAKSE

ZINĀTNISKI METODISKS
RAKSTU KRĀJUMS

II

DR. PAED. LIDIJAS ŠILŅEVAS
VIRSREDAKCIJĀ

RĪGA
1996

~~96.6.959~~
0301018780

Zinātniski metodiskais rakstu krājums ir sagatavots Sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskolā «Attīstība», izmantojot augstskolas mācības spēku, sociālā darba un sociālās pedagogijas speciālistu, augstskolas studentu zinātniski pētnieciskā un metodiskā darba rezultātus.

- Virsredaktore: Dr.paed. Lidiņa Šiļņeva
- Redkolēģija: Nikandrs Gills (atbildīgais redaktors),
Dr. philos. Lolita Vilka (zinātniskā redaktore)
- Korektore: Inta Jansone un Liēna Rašmeiere
- Maketētāja un tehniskā redaktore: Krista Kļaviņa

DZĪVES JAUTĀJUMI II

Formāts 60x84 1/16. Ofseta iespiedums. Sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskola "Attīstība". LV - 1007, Rīgā, Eiženiņas ielā 1. Iespiesta Publiskā a/s "Rota", LV- 1050, Rīgā, Dzimavu ielā 57. Pasūt. Nr. 187

Saturs

Table of contents.....	4
Priekšvārds	5
Lidija Šilņeva. Zinātniskās pētniecības darba nozīme sociālo darbinieku un sociālo pedagogu izglītošanā	6
Lolita Vilka. Kā domāt sociālo telpu un laiku?	21
Marks E. Rodžerss. Sociālā darba prakse makrolīmenī	35
Inta Zandersone. Sociālā darbinieka profesija	49
Lidija Šilņeva. Profesionālu sociālo darbinieku darbības modelis	53
Raimonds Inne. Daži sociālā darba vadības aspekti	69
Zigrīda Goša. Iedzīvotāju dzīves līmeņa raksturojums	75
Māris Pļaviņš. Veselība un slimību modeļi	86
Anita Ušacka. Bērnu tiesības kā starptautisko cilvēktiesību sastāvdaļa	109
Evija Apine. Sociālā darba metodes un specifika darbā ar grupām un ģimenēm	113
Viljams Mēzans. Palīdzības veidu attīstības perspektīvas darbam ar ģimenēm un bērniem Latvijā	132
Gita Videre. Neredzīgo un vājredzīgo bērnu sociālā adaptācija vispār-izglītojošajās skolās	145
Aija Apele, Sarmīte Bambe. Sociālais darbs ar narkomānu ģimenēm	166
Laila Balode, Ivars Balodis. Loģiskās shēmas paņēmiena izmantošana sociālās rehabilitācijas dienas centra modelēšanā	175
Gunta Anča, Sarmīte Dukure, Una Kalniņa. Pilnvērtīga brīvā laika pavadīšana cilvēkiem ar kustību traucējumiem	189
Informācija.....	203
Rakstu autori.....	208
Summary.....	210

Contents

Table of contents.....	4
Foreword.....	5
Lidija Šilņeva. Meaning of Scientific Research Work in the Training of Social Workers and Social Pedagogues.....	6
Lolita Vilka. How to Think about Social Space and Time?	21
Mark E. Rodgers. Social Work Practice at the Macro Level	35
Inta Zandersone. The Profession of Social Worker	49
Lidija Šilņeva. A Model for the Work of Professional Social Worker	53
Raimonds Inne. Some Aspects of Social Work Management	69
Zigrīda Goša. A Description of the Living Standard of the Inhabitants.....	75
Māris Pļaviņš. Health and the Models of Diseases	86
Anita Ušacka. Children's Rights as a Component of International Human Rights	109
Evija Apine. Social Work Methods and the Nature of Work with Groups and Families	113
William Meezan. Toward the Development of a Continuum of Services for Families and Children in Latvia	132
Gita Vider. Social Adaptation of Blind and Visually Impaired Children in Schools Providing General Education	145
Aija Apele and Sarmīte Bambe. Social Work with Families of Drug Addicts	166
Laila Balode and Ivars Balodis. The Use of the Logical Scheme Method in Modelling of the Social Rehabilitation Day Care Centre	175
Gunta Anča, Sarmīte Dukure, Una Kalniņa. Maximizing the Value of Leisure Time Activities for People with Physical Restrictions	189
Information.....	203
About the Authors	208
Summary	210

Priekšvārds

Pirms gada iznākušā rakstu krājuma "Dzīves jautājumi" pirmais sējums "Sociālās problēmas un to risinājumu ceļi" līdzī nesā pirmreizīguma auru. Līdz tam brīdim tik plaši par sociālām problēmām un sociālo darbu Latvijā nebija runāts. Lai gan krājuma autori jautājumus vairāk izvirzīja nekā uz tiem deva izsmeļošas atbildes, "Dzīves jautājumi" radīja pozitīvu atbalsi praktiķu vidū.

Šodien redzot., ka vismaz daļā Latvijas iedzīvotāju spēcīnās optimisms un ticība tam, ka dzīve *ir* maināma, ka sociālās problēmas *ir* risināmas, kad rodas *cilvēki*, kas *ir gatavi* veltīt savu darbu un spēkus sabiedrības labklājībai, gribas domāt, ka arī Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola "Attīstība" dod nopietnu ieguldījumu šī optimisma uzturēšanā un vairošanā.

Šoreiz lasītāju vērtējumam tiek nodots rakstu krājuma "Dzīves jautājumi" otrais sējums "Sociālais darbs: atziņas, pieredze un prakse". Tajā turpināta sākotnējās idejas īstenošana: kopīgā izdevumā atspoguļot augstskolas "Attīstība" mācībspēku, studentu un citu speciālistu atziņas un pieredzi sociālajā darbā. Nozīmīgi, ka daži no pirmā sējuma autoriem otrajā sējumā jau publicējas jaunā kvalitātē – kā diplomēti sociālie darbinieki.

Jāatzīmē, ka šajā krājumā ar rakstiem piedalās arī viesu autori – augstskolas "Attīstība" konsultanti un mācību spēki prof. Viljams Mēzans un prof. Marks E. Rodžerss no ASV un sociālās pedagoģijas speciāliste no Izraēlas – Gita Videre.

Ceram, ka mūsu lasītāji no krājumā publicētajiem rakstiem gūs jaunas ierosmes, iespējams, kādu svarīgu atziņu vai arī apliecinājumu, kas viros apņēmību darboties šajā jomā, lai rezultātā sociālais darbs – šī humānistiskā misija – iegūtu vērienīgumu Latvijā.

Redkolēģija

Zinātniskās pētniecības darba nozīme sociālo darbinieku un sociālo pedagogu izglītošanā

Kāda loma ir zinātniskajam darbam mūsdienu sociālo darbinieku izglītībā? Varam teikt - nozīmīga! Uz to norāda Latvijas Augstskolu likums, kas par vienu no galvenajiem augstskolu uzdevumiem izvirza prasību "nodrošināt studiju un pētniecības darba nedalāmību, organizēt savu darbu sabiedrības interesēs, kā arī informēt sabiedrību par savu darbību, par studiju un zinātnisko pētījumu virzieniem un iespējām, veicinot studiju un pētniecības darba izvēli atbilstoši indivīda interesēm un spējām". Tāds viedoklis ir arī Starpuniversitāšu konsorciūmam par starptautisko sociālo attīstību (Inter University Consortium for International Social Development) un Eiropas Sociālā darba augstskolu asociācijai - profesionālām organizācijām, kas nosaka studiju programmu standartus. Pamatnostādne: zinātniskais darbs ir cieši saistīts ar sociālā darba praksi. Tāpēc nepieciešams mācīt studentus izmantot loģisko, zinātnisko un izpētes pieeju profesionālajā sociālajā darbā; novērtēt savu prakses efektivitāti, izmantot zinātniskos pētījumus ikdienas darbā. Lai vēl vairāk akcentētu šo domu, minēsim tikai dažas sociālā darbinieka funkcijas - eksistējošās un projektējamās - Latvijas apstākļos. Sociālo darbinieku pamatuzdevumi ir:

- veikt sociālo procesu un sociālās situācijas analīzi;
- izstrādāt valsts un pašvaldību sociālās politikas pamatvirzienus;
- projektēt sociālās institūcijas un plānot sociālo pakalpojumu tīklu atbilstoši attiecīgā reģiona iedzīvotāju vajadzībām;
- veikt pētījumus par iedzīvotāju sociālajām vajadzībām un prognozēt sociālo problēmu rašanos un attīstību;

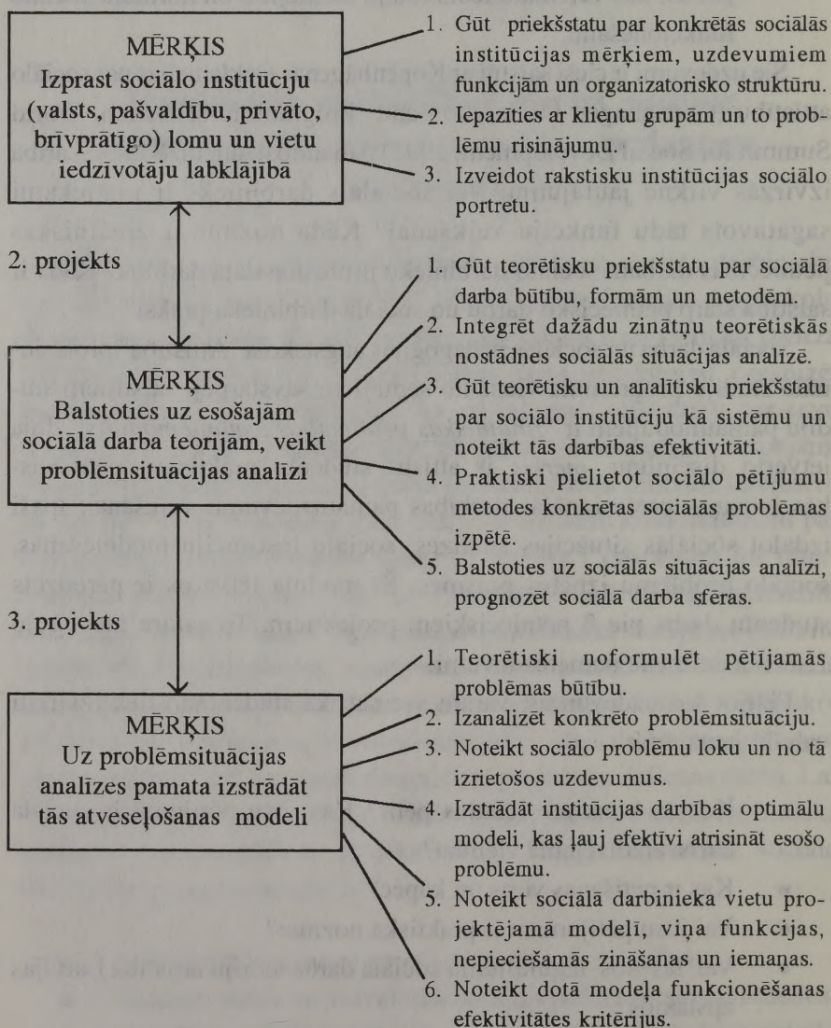
- izstrādāt un realizēt dažāda līmeņa sociālās programmas un projektus, kas veicinātu iedzīvotāju labklājību un normālu sociālo funkcionēšanu.

Šie uzdevumi ir cieši saistīti ar Kopenhāgenas Deklarācijas par sociālo attīstību (Copenhagen Declaration and Programme of Action. World Summit for Social Development, 1995) pamatnostādņēm. Šādā sakarībā izvirzās virkne jautājumu: Vai sociālais darbinieks ir pietiekami sagatavots tādu funkciju veikšanai? Kāda nozīme ir zinātniskās pētniecības darbam sociālo darbinieku profesionālajā darbībā? Kāda ir saistība starp pētniecisko darbu un sociālā darbinieka praksi?

Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā "Attīstība" profesionālo studiju programmā viens no septiņiem savstarpēji saistītiem studiju pamatmoduļiem ir "zinātniskās pētniecības iemaņu modulis". Tajā ietverto disciplīnu mērķis ir attīstīt studentu praktiskās pētnieciskās iemaņas profesionālās darbības pamatuzdevumu veikšanai, īpaši izdalot sociālās situācijas analīzes, sociālo institūciju modeļēšanas, sociālo problēmu izpētes prasmes. Šī moduļa ietvaros ir paredzēts studentu darbs pie 3 pētnieciskiem projektiem. To saturu atspoguļo 1.shēmā definētie pamatuzdevumi.

Pētījot šos uzdevumus, varam secināt, ka studentiem tiek izvirzīti vairāki jautājumi:

- Ko jūs konkrēti vēlaties pētīt? Kas jūsu pētījumā ir sociālā darba analizējamā vienība?
- Kas ir pētīšanas vērts un kāpēc?
- Vai jūsu pētījumam ir praktiska nozīme?
- Vai tas dos ieguldījumu sociālā darba teoriju attīstībā Latvijas apstākļos?
- Vai tas palīdzēs uzlabot klientu sociālo funkcionēšanu?
- Kādi zinātniski pētījumi ir jau veikti, kādi ir rezultāti?
- Kas ir jūsu izpētes priekšmets?

1. shēma. Pētniecisko projektu mijiedarbība

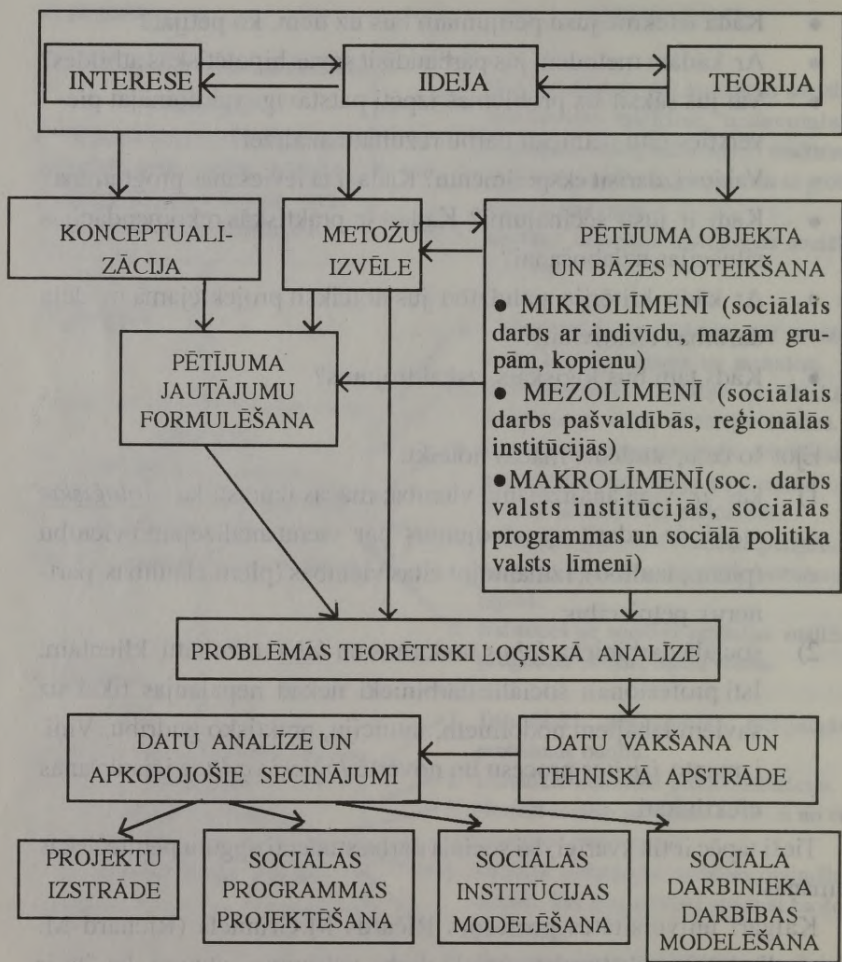
- Kāda ietekme jūsu pētījumam būs uz tiem, ko pētījat?
- Ar kādām metodēm jūs pārbaudīsiet savas hipotētiskās atbildes?
- Vai jūs sāksit šīs problēmas izpēti patstāvīgi vai domājat pievērsties citu pētnieku darbu rezultātu analīzei?
- Vai jūs izdarīsiet eksperimentu? Kāda ir tā ieviešanas programma?
- Kādi ir jūsu secinājumi? Kādas ir praktiskās rekomendācijas situācijas uzlabošanai?
- Ar kādu kritēriju palīdzību jūs noteiksiet projektējamā modeļa darbības efektivitāti?
- Kāds tam būs loģiskais izskaidrojums?

Ejot šo ceļu, students mācās noteikt:

- 1) kas *ir* viņa analizējamā vienība; mācās izprast, ka *ekoloģiskie maldi* ir izdarīt apgalvojumus par vienu analizējamo vienību (piem., laulību), izmantojot citas vienības (piem., laulības partneru) pētniecību;
- 2) sociālā darbinieka *labus* nodomus un *labu* rezultātu klientam. Īsti profesionāli sociālie darbinieki nekad nepaļaujas tikai uz saviem labajiem nodomiem, intuīciju, praktisko gudrību. Viņi izmanto *izpētes* procesu un novērtē *loģiski vadītas* iejaukšanās efektivitāti.

Tieši tāpēc ir tik svarīgi, lai sociālā darba studenti apgūtu pētnieciskās iemaņas.

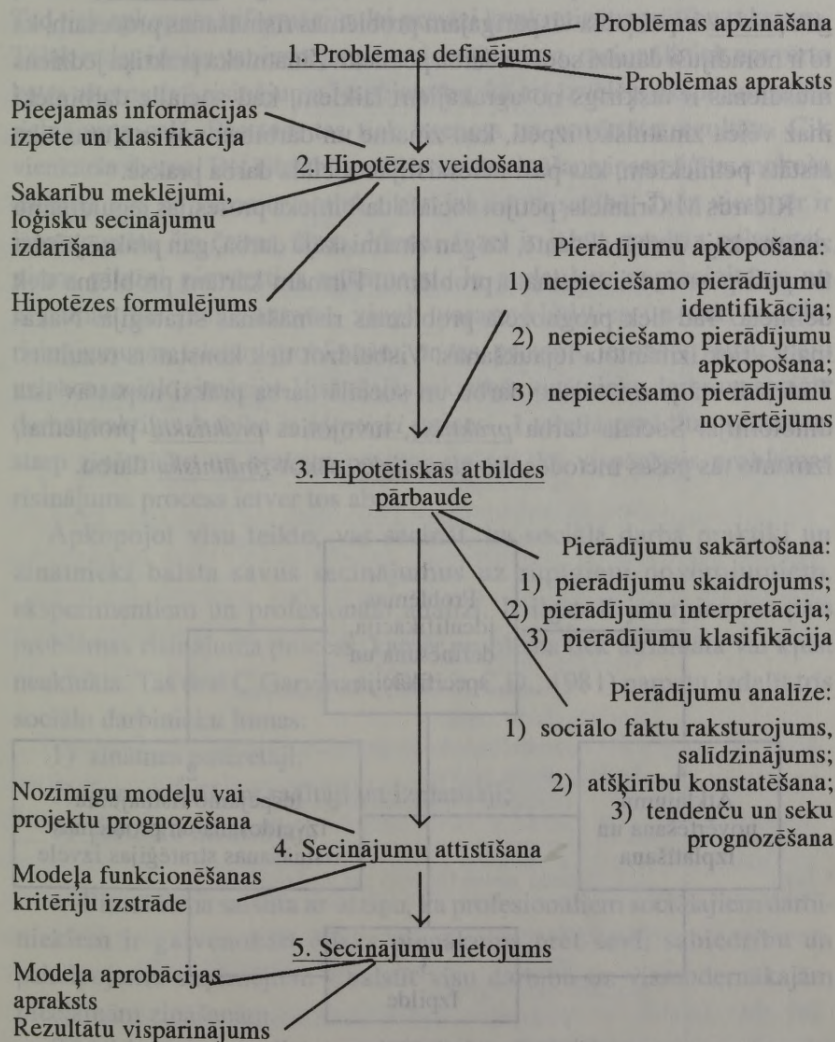
Kalgarī universitātes profesors Ričards M.Grinnels (Richard M. Grinnell, 1993), raksturojot sociālā darba pētījumus, atzīmē, ka "tā ir sociālā darba problēmu zinātniskā izpēte, kas, dodot atbildi, padziļina vispārējās zināšanas par sociālā darba nozīmību". Meģināsim shematiski parādīt to ceļu, pa kuru iet mūsu students - pētnieks.

2.shēma. Studentu pētījumu process Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā "Attīstība"

Iedziļinoties šajā procesā, varam konstatēt, ka zinātniskais darbs sociālā darba jomā, tāpat kā jebkurš zinātniskais darbs, ir *izzīņas* mēģinājums. Tas pats sakāms par sociālā darba praksi. Gan praksē, gan zinātnē sāk ar problēmas formulēšanu, kas ietver sevī grūtību konstatēšanu un aprakstu.

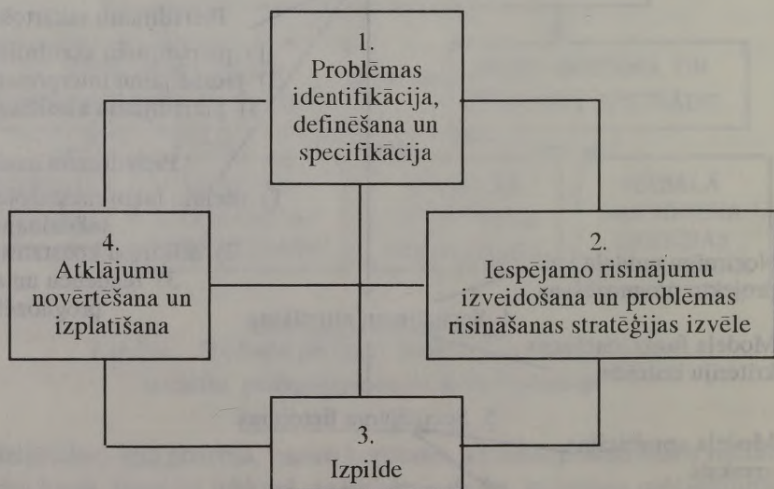
Tad zinātnieki un praktiķi izpēti un attīsta problēmas risinājuma stratēģiju. Pēc tam realizē izvēlēto pieeju, novērtē to un izdara secinājumus. Tas parādīts 3.shēmā.

3.shēma. Rezultātu vispārinājums. Zinātniskā procesa shematiskais pārskats

Gan praksē, gan *zinātnē* šīs fāzes cita citai seko loģiskā kārtībā, sastaptie nepārvaramie šķēršļi katrā atsevišķā fāzē kavē došanos uz nākamo fāzi un liek atgriezties iepriekšējā. Tas vēlreiz apliecina profesionāla sociālā darba pētniecisko raksturu, to, ka gan *zinātniskais* darbs, gan *prakse* ir pakļauta vispārīgajam problēmas risināšanas procesam, kā to ir norādījuši daudzi sociālā darba pētnieki. Zinātnieka praktiķa jēdziens mūsdienās ir atšķirīgs no agrākajiem laikiem, kad sociālie darbinieki maz veica zinātnisko izpēti, kad zinātne un darbības novērtējums tika atstāts pētniekiem, kas paši neiesaistījās sociālā darba praksē.

Ričards M. Grinnels, pētījot sociālā darbinieka profesijas ieguldījumu zinātniskajā darbā, akcentē, ka gan zinātniskajā darbā, gan praksē jāiziet tie paši posmi, lai atrisinātu problēmu. Pirmām kārtām problēma tiek definēta. Tad tiek prognozēta problēmas risināšanas stratēģija. Nākamais - tiek izmantota iejaukšanās. Visbeidzot tiek konstatēts rezultāts. Tādējādi starp zinātnisko darbu un sociālā darba praksi nepastāv īsta dihotomija. Sociālā darba *praktiķis*, tuvojoties *praktiskai* problēmai, izmanto tās pašas metodes, ko *zinātnieks*, sākot *zinātnisku* darbu.

4.shēma. Problēmas risināšanas procesa fāzes

Pēc Ričarda M. Grinnela atzinuma problēmas risināšanas procesā šīs četras fāzes nav atsevišķas vienības, bet gan savstarpēji saistītas daļas. Problēmas risināšanas process ir racionālu, plānotu, sistemātisku darbību virkne, kas vērsts uz mērķi. Sākumā ir atzinums, ka eksistē grūtības. Tad tiek apkopota informācija, lai precīzi konkretizētu grūtību raksturu. Tālāk rodas idejas par iespējamiem risinājumiem, racionāli tiek apsvērti katra alternatīvā risinājuma iespējamība, kā arī izvēlēts eksperimentālā risinājuma ceļš. Pēc tam tas tiek īstenots un novērtēts rezultāts. Cik vienkārša shēma! Bet īstenībā problēmas atrisināšana ir sarežģīta, mokoša darbība, kas ne vienmēr notiek tikko izklāstītā secībā. Taču vienmēr ir jāpatur prātā šīs četras fāzes. Vienai fāzei ir jābūt gandrīz pabeigtai, pirms pilnīgi pievērsties nākamajai. Ja pieļaujam neprecizitātes un nepamatotus pieņēmumus, viegli varam kļūties un sākt meklēt risinājumus ne īstajām problēmām, un tas, protams, ierobežo mūsu spēju uzlabot sociālo situāciju. Visās šajās sakarībās zinātnieku darbs un sociālā darba praktiķu darbība ir *identiski* procesi. 1.tabulā parādītas sakarības starp zinātnisko un prakses procesu un tas, kā vispārējais problēmas risinājuma process ietver tos abus.

Apkopojot visu teikto, var secināt, ka sociālā darba praktiķi un zinātnieki balsta savus secinājumus uz rūpīgiem novērojumiem, eksperimentiem un profesionālo analīzi. Ir ilgstoši jāturpina tas pats problēmas risinājuma process, kamēr problēma tiek atrisināta vai kļūst neaktuāla. Tas dod C.Garvinam (Garvin C.D., 1981) pamatu izdalīt trīs sociālo darbinieku lomas:

- 1) zinātnes patērētāji;
- 2) jaunu zināšanu radītāji un izplatītāji;
- 3) partneru atbalstītāji.

- Pirmā loma saistīta ar atziņu, ka profesionāliem sociālajiem darbiniekiem ir galvenokārt ētisks pienākums pret sevi, sabiedrību un pakalpojumu saņēmējiem - balstīt visu darbību uz vismodernākajām pieejamām zināšanām.

Tādēļ ir jāzina, kā lietot sociālā darba zinātniskos atzinumus un kā novērtēt, saprast un izmantot šos atklājumus sociālā darbinieka praksē.

Sakarības starp problēmas risinājumu, zinātnisko izpēti un sociālā darba iejaukšanos

1.fāze	<p>Problēmas identifikācija, definīcija un konkretizācija</p> <p>Vispārējs problēmas risinājums: atzīst, ka problēma pastāv</p> <p>Sociālā darba izpēte: izpētes problēmas identifikācija (noteikšana)</p> <p>Sociālā darba prakse: diagnoze un pieņēmums.</p>
2.fāze	<p>Alternatīvu veidošana un problēmas risinājuma stratēģijas izvēle</p> <p>Vispārējs problēmas risinājums: iespējamo problēmas risinājumu pieņemšana</p> <p>Sociālā darba izpēte: hipotēzes formulējums un pētījuma plāna izstrādāšana</p> <p>Sociālā darba prakse: iejaukšanās izvēle un plānošana.</p>
3.fāze	<p>Izmantošana</p> <p>Vispārējs problēmas risinājums: izvēlētā risinājuma izmantošana</p> <p>Sociālā darba izpēte: zinātniskā darba projekts</p> <p>Sociālā darba prakse: izvēlētās iejaukšanās izmantošana.</p>
4.fāze	<p>Atklājumu novērtējums un izplatīšana</p> <p>Vispārējs problēmas risinājums: izvēlētā risinājuma rezultāta novērtēšana</p> <p>Sociālā darba izpēte: atklājumu analīze, izskaidrojums un izklāsts</p> <p>Sociālā darba prakse: klienta progresu vai regresa novērtēšana.</p>

Ir jāzina, kā atrast sociālā darba pētījumus un publikācijas, kā izvērtēt, vai tās ir pamatotas un ticamas. Šis process savukārt palīdzēs lieti palīdzēt pašiem sev, un tas arī ir sociālā darba prakses mērķis.

Sociālie darbinieki izmanto zinātniskos atklājumus, lai palielinātu savas darbības efektivitāti, lai novērtētu plašo pieejamo sociālā darba metožu un tehniku klāstu. Ja praktiķi ignorē zinātniskos atklājumus konkrētu metožu efektivitātes jautājumā, viņi turpina izmantot neprofesionālu un neefektīvu iejaukšanos.

- *Paralēli zinātnes patērētāju* lomai sociālie darbinieki arī izdara zinātniskus atklājumus un informē citus par tiem. To veicot, viņi izpilda *zināšanu radītāju* un *izplatītāju* lomu. Tātad viņi apzinās profesionālu atbildību, ka nepieciešams piedalīties sistemātiskā darbībā, nosakot efektīvas prakses metodes un izplatot savus atklājumus citiem sociālajiem darbiniekiem tādā veidā, kādā tie varētu būt viņiem vajadzīgi.

- Trešā loma, ko veic profesionāli darbinieki, ir *partneru atbalstītāju* loma. Tajā sociālais darbinieks iesaistās kopā ar citiem sociālajiem darbiniekiem, ar ko viņš sadarbojas. Visefektīvākie sociālā darba prakses rezultāti tiek sasniegti, kad daudzi cilvēki iesaistās dažādās zinātniskā procesa pakāpēs. Zinātniskajā procesā ir daudzas apakšlomas, ko var veikt sociālie darbinieki.

Trīs iepriekš minētās lomas nav viena no otras neatkarīgas. Tās ir un tām jābūt saistītām, lai palielinātu profesijas zināšanu bāzi un iejaukšanās efektivitāti. Sociālā darbinieka profesijai ir lielāka nozīme, ja sociālie darbinieki saprot zinātniskos jēdzienus un zina, kā lietot šos jēdzienus savā ikdienas praksē. Tādējādi viņi turpina sistemātiski attīstīt, savienot un izplatīt praktiskā sociālā darba zināšanas. Ja sociālie darbinieki apvieno visas trīs lomas, viņi kļūst par *zinātniekiem praktiķiem*.

Galvenais nav tas, vai sociālais darbinieks izmanto zinātni, rada vai izplata to, vai kļūst par partneru atbalstītāju zinātniskajā darbā. Svarīgākais ir tas, vai sociālais darbinieks var vai nevar izmantot visu zināšanu

un spēju spektru, lai turpinātu uzlabot savu praksi. Viņš apkrāpj sevi un savus klientus, ja tikai pielāgojas vienai no trīs lomām. Labākais veids, kā kļūt par labu sociālo darbinieku, ir būt kompetentam visās trīs zinātniskajās lomās.

Jau veicot zinātnisko izpēti augstskolā, vienmēr jāuzdod jautājumi: Kāda tam visam ir praktiskā nozīme? Kādi ir mūsu konkrētie praktiskie priekšlikumi? Kas jādara, lai atrisinātu šo problēmu? Kā redzams 2.shēmā, mūsu augstskolas studentu pētījumu process beidzas ar sociālas programmas izstrādāšanu konkrētos apstākļos vai sociālas institūcijas modelēšanu (piem., "Pusaudžu krīzes centrs", "Dienas centrs bērniem ar īpašām vajadzībām", "Bērnu patversmes modelis" u.c.), kā arī sociālo projektu izstrādi un sociālā darbinieka darbības modeļošanu (piem., "Sociālā darbinieka darbības modelis ieslodzījuma vietās", "Sociālā darbinieka profesiogramma slimnīcas apstākļos" u.c.). Mēģināsim ieskicēt dažas pieejas praktisko priekšlikumu sagatavošanai. Tā viena no grūtībām studentu praktiskajā un zinātniskajā darbībā ir mūsu sabiedrības neizpratne, neinformētība par sociālā darbinieka profesiju, viņa lomu un vietu sociālo problēmu risināšanā un sociālo procesu attīstīšanā. Pašlaik ir ļoti svarīgi parādīt, ko dara sociālais darbinieks, piem., bērnu slimnīcā: kā viņš strādā ar bērniem un to vecākiem; ar ko atšķiras viņa darbība no psihologa un pedagoga darbības; kā viņš organizē komandas darbu ar ārstu, medmāsu, audzinātāju, psihoterapeitu; kas ir klīniskais sociālais darbs pēc būtības utt. Bet pirms šo darbību projektēšanas ir jāizveido sociālā darbinieka vispārīgas darbības modelis Latvijas apstākļos. Ir nepieciešams izstrādāt vispārīgu sociālā darbinieka profesiogrammu, kas palīdzētu pēc tam konkretizēt darbību institucionālā līmenī.

Sociālā darbinieka profesiogramma ir dokuments, kurā apkopotas pasaules un Latvijas profesionālo organizāciju prasības šai profesijai, noteiktas nepieciešamās zināšanas un iemaņas profesionālo funkciju veikšanai, kā arī norādīti galvenie darbības virzieni. Tā, apkopojot starptautisko sociālo darbinieku asociāciju uzdevumus un rīcības programmas, Kopenhāgenas Deklarācijas pamatnostādnes par valstu sociālo attīstību, Eiropas Sociālajā hartā noteiktās cilvēku sociālās tie-

sības, kā arī Latvijā pēdējā laikā pieņemtos likumus par sociālo drošību un sociālo palīdzību, ir iespējams izveidot sociālā darbinieka profesionālo raksturojumu Latvijas apstākļos. Pamatparametri varētu būt šādi:

1. Sociālā darbinieka oficiālais statuss Latvijā.
  - 1.1. Profesijas juridiskā bāze.
  - 1.2. Profesijas vieta Latvijas profesiju klasifikatorā.
  - 1.3. Pamatprasības sociālā darbinieka profesijai.
2. Sociālā darbinieka profesionālā atbildība.
  - 2.1. Sociālā darbinieka profesionālās vērtības.
  - 2.2. Sociālā darbinieka ētiskā atbildība pret klientu, profesiju, darba devēju, sabiedrību.
3. Sociālā darbinieka kompetence un profesionālā attīstība.
  - 3.1. Sociālajam darbiniekam nepieciešamās zināšanas.
  - 3.2. Sociālajam darbiniekam nepieciešamās praktiskās iemaņas un prasmes.
  - 3.3. Sociālā darbinieka profesionālās lomas.
4. Sociālā darbinieka darbības pamatuzdevumi un virzieni.

Piepildot šo shēmu ar saturu, studentiem paveras plašākas iespējas prognozēt sociālā darbinieka darbību konkrētos apstākļos (pašvaldībā, slimnīcā, vecu ļaužu pansionātā u.c.).

Ļoti bieži studenti pievēršas dažādu projektu izstrādei ar mērķi gūt finansiālu atbalstu investīciju fondos savu ideju realizēšanai (piem., TV raidījums "Sociālais darbs un sociālās problēmas", profesionāla žurnāla "Sociālais Darbinieks" izdošana, enciklopēdiskas sociālā darba vārdnīcas izveidošana u.c.). Bet, kā zināms, investori prasa pierādījumus, kā plānotie pasākumi tiks īstenoti. Tāpēc ir svarīgi ne tikai iemācīties modelēt dažāda tipa sociālās institūcijas, bet arī pievienot tām derīgu un ticamu informāciju par institūcijas prognozējamās darbības efektivitāti, parādīt tās iedarbīgumu, pamatot projekta nepieciešamību, argumentēt tā vietu sociālo pakalpojumu tīklā, skaidri definēt mērķus un uzdevumus, saskatīt gaidāmo rezultātu, izdalīt realizēšanas procesā

pamatposmus un dot tiem precīzu finansiālo pamatojumu. Tātad atkal studentu priekšā ir virkne jautājumu:

- Kādas ir prasības projekta aprakstam?
- Kādas ir mūsu vajadzības un ko atrisinās piedāvātais projekts?
- Kādam investīciju fondam tiek adresēti priekšlikumi?
- Kāpēc ir vajadzīgs finansiālais atbalsts, un ar ko mūsu projekts atšķiras no citiem?
- Kāda ir reālā problēma, ko atrisinās mūsu projekts?
- Kas ir šī projekta realizēšanas partneri, kāds būs viņu ieguldījums?

Atbildot uz šiem jautājumiem, studenti iemācās veidot rakstisku projekta izklāstu, izdalot pamatblokus:

1. Ievads.

Kas mēs esam? Kāda ir mūsu institūcijas vēsture un juridiskais statuss? Kādi ir mūsu institūcijas mērķi? Kādi ir mūsu sasniegumi un finansiālie resursi?

2. Problēmas apraksts.

Kāda ir problēma, un kādas ir mūsu vajadzības? Kāda ir mūsu piedāvātā projekta būtība (mērķi, saturs, ietekme uz situācijas uzlabošanu, galarezultāts)? *Kas, kad un kā* realizēs šo projektu?

3. Projekta realizācijas process.

Kādas ir projekta pamatfāzes, to uzdevumi, un kā tie tiks realizēti? Kādi mums ir resursi un apstākļi? Kāds ir projekta dalībnieku skaits, kas viņi ir, kādi ir viņu funkcionālie pienākumi projekta realizācijas gaitā? Kāds ir realizācijas grafiks?

4. Projekta novērtēšana.

Kādi ir projekta novērtēšanas kritēriji? Kā un kur jūs to novērtēsiet? Ar kādām metodēm mēģināsiet noteikt projekta realizācijas efektivitāti?

5. Nepieciešamais finansiālais atbalsts.

Maksimāli reāls, precīzs finansiālais pamatojums.

6. Pielikumi.

- Atbalstītāju vēstules.
- Projekta dalībnieku CV (Curriculum Vitae).

Apkopotā veidā var nodalīt jau minētās pamatfāzes:

1. Grūtību atzišana.
2. Grūtību konkretizēšana.
3. Iespējamo risinājumu izveidošana.
4. Optimālā risinājuma izvēle daudzu citu iespēju vidū un piedāvājuma noformēšana projekta veidā.

Var konstatēt, ka šie ir jautājumi, kas attiecas gan uz zinātniskajiem, gan uz praktiskajiem uzdevumiem. Pētniecību var viegli saistīt ar praksi, ja saprotam, ka cenšanās pilnīgot zināšanas ir tikpat nozīmīga kā pūles atvieglot un atrisināt cilvēku problēmas.

Literatūras saraksts:

1. Augstskolu likums // Latvijas Vēstnesis. - 1995.gada 17.novembrī.
2. The Copenhagen Declaration and Programme of Action. World Summit for Social Development. United Nations. - New York, 1995.
3. *Richard M. Grinnell, Jr.* Social Work Research and Evaluation. - Itasca, Il.: Peacock, 1988, 1993.
4. *Garvin C. D.* Research - Related Roles for Social Workers // R.M.Grinnell. Social Work Research and Evaluation. - 1st ed., Itasca, Il.: Peacock, 1981.
5. *Caroe Sutton.* A Handbook of Research for the Helping Professions. London and New York: - Routledge and Kegan Paul LTD, 1987.
6. *Earl R. Babbie.* The Practice of Social Research. - Belmont, California, 1979.
7. Latvijas Republikas Profesiju klasifikators. - Rīga, 1994.
8. *Шульман Л.* Умения, необходимые на рабочем этапе. - Издано при содействии организации "Джойнт" .
9. *Шильнева Л.* Методические рекомендации по использованию профессиограммы заведующего районным отделом народного образования. - Ленинград: НИИ общего образования взрослых, 1987.

Kā domāt sociālo telpu un laiku?

Sociālais darbs izpaužas sociālā darbinieka mērķtiecīgās aktivitātēs. Tās ir secīgas, savstarpēji pakārtotas un veido relatīvi patstāvīgus sociālā darba procesa posmus: analītisko, modelējošo un praktisko. Katrs no šiem posmiem specifiski reprezentē sociālo darbu: kā zinātni, kā mākslu un kā profesiju, kam ir vienots virsuzdevums: ar zināšanu, prasmju un iemaņu palīdzību praktiski palīdzēt grūtībās nokļuvušam cilvēkam.

Jaunais speciālists - sociālais darbinieks - vispirms *izzina* cilvēka grūtību situāciju, ietiekdamies tās cēlonības dziļēs. Kad iegūta analītiska izpratne par problēmsituāciju, tiek koncentrēta iztēle dažādu līdzekļu meklējumos un radīta palīdzības programma. Ja cilvēka grūtību situāciju šķietamās bezizejas dēļ tajā spējam iztēloties kā relatīvi noslēgtu, palīdzības modelis ir atslēga, ko lieto speciālists šīs problēmsituācijas praktiskai atslēgšanai.

Sociālā darba rezultāts ir ievērojami atkarīgs no problēmsituācijas analīzes, tam arī veltīti daži apsvērumi šī raksta ietvaros.

Šī raksta ievirze pamatojas mana iepriekšējā raksta "Sociālās problēmas būtība"¹ pamatatziņās: domā par sabiedrību kā objektīvo un subjektīvo realitāti, kā plaša spektra sociālo procesu un mijattiecību telpu, par procesualitātes, resp., laika dominanti sociālajās problēmās.

Jautājums par to, kā domāt sociālo telpu un sociālo laiku, pēc autores domām, ir ne tikai teorētiski, bet arī praktiski nozīmīgs sociālajā darbā, jo ar šo kategoriju palīdzību problēmas kļūst "pārredzamas", ir konstatējamas to attīstības tendences un raksturs. No tā, savukārt, izriet procesa vadāmības iespējas un alternatīvas problēmas risinājumam.

Sociālās telpas un sociālā laika jēdzienus saturiski piepilda gan acīmredzamās, gan *prāta* pasaules lietas. Kā saturiski piepildīti, šie jēdzieni vienlaikus kalpo arī par "domāšanas instrumentiem" problēmsituācijas

¹ Sociālās problēmas un to risinājuma ceļi // Dzīves jautājumi I. - Rīga, 1995. - 14.-24.lpp.

analīzē. Tās ir kategorijas, ar kuru palīdzību domāšana iegūst *sistemisku* raksturu.

Ne vienmēr problēmsituācijas analīze tiek pienācīgi novērtēta. Dažkārt to uzskata par neproduktīvu teoretizēšanu, pretstatot nepieciešamībai aktuāli, praktiski *rikoties*. Tomēr teorijas nozīmes pazemināšana dzīves pieredzes mācību priekšā nav tikai filozofiska opozīcija starp teoriju un praksi. Nereti var novērot, ka šī opozīcija saasinās saistībā ar domāšanas iemaņu un domas organizēšanas prasmju nepietiekamību. Tā rezultātā rodas grūtības sasaistīt domas ar lietām, atziņas - ar dzīvi.

Kas ir analīze?

Definējot isi, analīze ir *lietu domāšana* telpiskā un laiciskā *secībā*. Tas nozīmē, ka lietas gara acīm jāaplūko viena otrai līdzās telpā un vienlaicībā, viena aiz otras - pirms un pēc tam; viennozīmībā kā vispārīgas un atšķirības kā atsevišķas; daudzībā un noteiktībā kā kvantitāte un kvalitāte; saturā un formā; būtībā, t.i., noturībā un mainībā - parādībās; cēloņattiecībās; nepieciešamībā un nejaušībā; īstenībā, t.i., tagadnībā un iespējamībā - nākotnē.

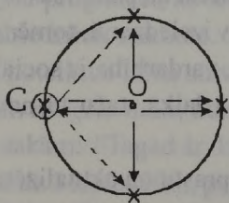
Problēmsituācijas analīzē svarīgi ievērot, ka klienta un speciālista attiecības ar problēmsituāciju ir atšķirīgas. Klients atrodas savas *tiešās*, jutekliski tveramās ikdienas pieredzes un lietu telpā, kamēr sociālais darbinieks klienta pieredzi un lietas *domā*. Tas faktoru kopums, ar ko klients raksturo savas reālā dzīvesstāvokļa grūtības juteklisko lietu telpā, sociālajam darbiniekam faktu veidā ir lietu *ideālais* (nevis materiālais) stāvoklis domu telpā. Piemēram, klienta piedzīvojumā vardarbība ir tieši, reāli sajusti fiziski, psiholoģiski, morāli akti. Speciālistam, savukārt, tie ir fakti, no kuriem veidojas priekšstats par klienta piedzīvoto vardarbību *domu* tēla formā.

Jebkuram, tātad arī domu tēlam, ir raksturīga aktivitāte, plastiskums, plūstamība, daudznozīmība. Tēls vienlaikus spēj būt gaistošs un uzņēmīgs, bagātīgs ar subjektīvām inspirācijām, kas spēj turēt gūstā. Lai sekotu domai, tēls ir *jādisciplinē*, pakļaujot to sapratnes noteiksmēm. Taču domu tēla disciplinēšana nevar notikt bez intelektuālas piepūles, resp., ikdienas zināšanu un iespaidu sakārtošanas *vispārinātu* jēdzienu formā.

Analīzes grūtības bieži izskaidrojamas ar nekoncekvencēm domu tēla vispārīnāšanas procesā. Tās parādās problēmsituācijas ierobežošanas jeb definēšanas stadijā. Definēšana nozīmē parādības vai parādību virknes ierobežošanu telpā un laikā. Telpa un laiks ir tās koordinātes, kas no izklaidus esošām, nesakārtotām bezgalīgi mainīgām parādībām dod iespēju relatīvi nodalīt kādu parādību vai to kopumu. Šis ierobežotais kopums ir pati problēmsituācija, kurā lietas atrodas noteiktās attiecībās cita ar citu.

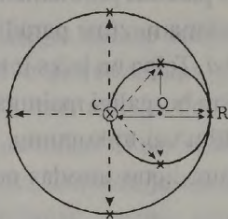
Telpiski parādības un lietas ir izplatībā, bet laikā tās tiek aplūkotas pēc to kustības un izmaiņām telpā. *Jebkurš* punkts, kas var būt lieta vai parādība izplatībā, var tikt pieņemts par telpas un laika mērīšanas sākumu tādā gadījumā, ja tas tiek domāts kā *identisks telpā un laikā*. Izmainot šo atskaites punktu, sapratnē un *vērojumā* izmainās arī lietu kārtība.

1.shēma

Visi punkti uz riņķa līnijas ir miera stāvoklī un atrodas vienādā attālumā no centra O. Ja par vērojuma punktu pieņemam punktu C, tad attiecībā pret šo centru punkti uz riņķa līnijas iegūst citu sakārtotību.

Punktu C var pieņemt par atskaites punktu ne tikai attiecībās ar jau esošo riņķa līniju, bet arī tādiem punktiem, kuri dod iespēju "iziet" ārpus šīs telpas.

Piemēram, ja no punkta C novelk riņķa līniju, kuras rādiuss ir CR.

Ikdienas domāšanā telpa un laiks parasti nekļūst par strīdu objektiem. Visiem pats par sevi ir saprotams, kas ir telpa un laiks, jo mēs vienkārši tādā veidā uztveram sevi un lietas ap mums - telpā un laikā. Taču ikdienas priekšstati ne vienmēr spēj izskaidrot lietu dabu, it sevišķi to lietu dabu, kuru *tapšana* ir apslēpta mūsu fiziskajām acīm. Taču topot, tās ne tikai parādās, bet arī (un tas ir sevišķi svarīgi) kļūst par no mūsu gribas vai patikas neatkarīgiem "pavadoņiem" dzīvestelpā.

Sabiedrības dzīves procesi un parādības ir joma, kurā ikdienas priekšstati par telpu un laiku nav izslēdzami, tomēr, vienlaikus, nav arī efektīvi piemērojami. Piemēram, vardarbība ir sociāla parādība, kura ļoti bieži notiek diennakts tumšajā laikā, taču tā nav izskaidrojama ar Zemes griešanos.

Sociālajā darbā, lai izprastu un aktualizētu problēmsituāciju, ir grūti iztikt bez telpas un laika metriku specifiskas abstrahēšanas, bez priekšstata par *sociālo* telpu un *sociālo* laiku. Būdam abstrakcija, tā ir domājama, teorētiski organizēta realitāte, jo praktiskajā jutekliskajā dzīvē mēs sociālajai telpai un sociālajam laikam pakļaujamies stihiski. Var jautāt, kādēļ ir nepieciešama šāda teorētiska piepūle? Uz to var atbildēt: tādēļ, lai varētu izskaidrot lietu *tapšanas* noslēpumu sabiedrības dzīvē.

Tāpat kā gadalaiku maiņas noslēpums dabas dzīvē ir Zemes ceļš ap Sauli, tāpat specifiskas telplaiciskas izteiksmes izskaidro sabiedrības dzīvi. Ir vispāratzīta nostādne, saskaņā ar kuru sociālā telplaika "mērījuma" atskaites punkts ir pati sociālā eksistence tās kultūrvēsturiskajā noteiktībā. No šāda uzskata izriet arī priekšstati par sabiedrības attīstību

un progresu. Nav grūti, piemēram, domāt sabiedrības dzīvi ģenerējošos centros un nomales, resp., metropoles un perifērijas, kuru realitāti izsaka jēdzieni "dzīves veids", "dzīves līmenis". Šādā centru un perifēriju salīdzinājumā var konstatēt atšķirības, kas kvalificējas kā atšķirības laikā. Praktiskā dzīvē tās izpaužas, piemēram, modernās tehnoloģijas ieviešanā pilsētās un laukos un saistībā ar to - informācijas apmaiņas ātruma izmaiņā centros un nomalēs, kā arī starp tiem. Var novērot, ka metropolēs ir citāda laika izjūta nekā perifērijās. Perifērijās laiks rit it kā lēnāk un to var mērit arī astronomiskās laika vienībās. Metropolēs, savukārt, nevar nesajust paātrinājuma iespaidu. Šeit populārais izteiciens "laiks ir nauda" ļoti bieži arī nozīmē, ka laiku mēra naudas vienībās. Arī Latvijas apstākļos darijuma cilvēki ļoti bieži saka: "Runājiet īsi un konkrēti! Piecu minūšu saruna ar Jums man izmaksā 15 \$." Bet perifērijā cilvēki nereti viens otram vaicā: "Kas šodien par dienu?" vai "Kāds šodien datums?" Sprototams, ja perifērijas sociālā laika ziņā sāk ievērojami atpalikt no centriem, tās savu dzīvi ir spiestas pārkārtot pēc "vietējā laika". Tagadējā Latvija ir daudz tādu vietu, kur dzīve noris pēc "vietējā sociālā laika", un jau tagad var prognozēt, ka šīs diferences nepaliks bez sociālām sekām Latvijas sabiedrības nākotnē.

Laiku mēs domājam kā noteiktus laika stāvokļus: pagātne, tagadne un nākotne. Šiem stāvokļiem ir *ilgstamība*, kuras robežas ir kādas parādības pilna aprīte. Ja mēs sakām: "Tagad ir 1996.gads", tad tagadnes ilgstamība ir no 1.01.1996. līdz 31.12.1996., pagātne - līdz 31.12.1995., bet nākotne - no 1.01.1997.

Sociālo parādību aprītes ir *sociālās funkcionēšanas periodiskums*. To specifiku atklāj sociālās darbības saturs un raksturs. *Sociālās funkcionēšanas periodiskums* arī raksturo *sociālā laika vienības*. Piemēram, antīkajā Grieķijā laika mērvienība bijusi periods no vienām Olimpiskajām spēlēm līdz nākošajām, vai arī citā gadījumā - ķeizaru valdīšanas laika periodi.

Sociālā funkcionēšana konkretizējas sociālo attiecību formās, un šo sociālo *attiecību vide* ir domājama kā *sociāla telpa*. Sociālā telpa nav domājama kā fiziska telpa jeb teritorija. To robežas var sakrist, taču modernā sabiedrība ir piemērs tam, ka sociālā telpa nav ierobežojama ar

fizisko telpu. Piemēram, ar radio un telekontakta palīdzību cilvēks spēj organizēt ļoti plašu sociālo telpu, tajā pašā laikā būdams ierobežots fiziskajā telpā. Sociālās telpas robežas sakrīt ar sociālo attiecību robežām. Kur beidzas sociālās attiecības, tur ir sociālās telpas robeža. Bet sociālo attiecību formas veido sociālās telpas struktūru.

Tomēr sociālā makrolīmenī zināmas uzskatāmības dēļ jautājumā par telpu un laiku specifiska abstrahēšana ir mazāk pakļauta domāšanas nekonsekvencēm nekā mikrolīmenī, kad sociālās telpas un laika jēdzieni ir jāattiecina uz indivīdu.

Sociālā darba teorijā cilvēka - indivīda un sabiedrības attiecību jautājumiem ir īpaši nozīmīga vieta. Kā tas katram saprotams, sabiedrību nevar domāt bez atsevišķu indivīdu eksistences, bet cilvēks, savukārt, nav domājams ārpus sabiedrības. Cilvēka sociālās būtības definēšana sociālā darba teorijā joprojām ir atklāts jautājums, neraugoties uz to, ka par cilvēku un sabiedrību kopumā ir uzkrātas bagātīgas zināšanas. Taču šim jautājumam ir principiāli svarīga nozīme, nosakot teorētiskās analīzes vienību.

Ir divas pieejas: viena par analīzes vienību pieņem indivīdu, bet otra - ģimeni, kur varētu būt rodamas atbildes uz jautājumiem par cilvēka un sabiedrības mijattiecībām, ja vadās no idejas, ka ģimene ir koncentrēti izteiktas visas sabiedrības attiecības. Balstoties uz to, ka ģimenē tiek realizētas sabiedrībai kopumā piemītošas būtiskas funkcijas, liela daļa speciālistu ir pārliecināti, ka sociālo problēmu cēlonība un to risinājums atrodams ģimenē. Tomēr, respektējot moderno sabiedrību specifiku, kāda ir arī mūsu sabiedrība, nevar ignorēt izmaiņas, kas skar pašu ģimenes institūciju. Ja arī ir iespējams izskaidrot sociālo problēmu cēlonību, balstoties uz priekšstatiem par ģimeni kā sabiedrības pamatu, tad minēto problēmu risināšanu grūti pamatot ar šādu pieņēmumu apstākļos, kad ģimene ir atvērta ļoti daudzveidīgām sociālo norišu ietekmēm. Ģimene vairs nav neapšaubāma šo ietekmju mēraukla un kritērijs.

Ja par analīzes vienību tiek uzskatīts indivīds, tad, savukārt, ir jāatbild uz jautājumiem par cilvēka sociālo būtību un jāaplūko sociālo problēmu cēlonība, to risināšanas ceļi, balstoties uz pēc iespējas pilnīgu priekšstatu par indivīdu sociālajā telpā.

Lai domātu cilvēku sociālajā telpā, nepieciešams viņu domāt konkrēti vispārīgi kā pašnoteiktību sevesamībā, t.i., atbildot uz jautājumu: kas viņš ir pats sev, cilvēks kā tāds viņa *absolūtajās, stabilajās un nemainīgajās* noteiksmēs? Tomēr, vadot domu līdz pašam vispārīgākajam priekšstatam par cilvēku, nereti var novērot nekoncekvences. Tas ir izskaidrojams ar vairākiem faktoriem.

Pirmkārt, katrs analītiķis arī ir tikai cilvēks un nepārtraukti atrodas tiešā cilvēkdarbības laukā. Bet tiešās pieredzes iespaidi ir spēcīgi un grūti disciplinējami.

Otrkārt, arī tad, ja ar intelektuālu spēku izdodas attālināties no tiešo iespaidu ietekmes, domu telpā cilvēks atklājas ļoti bagātīgā dzīvesdarbību daudzveidībā un daudzpusībā, kur analītiķis arvien sastop virkni grūti risināmu paradoksu: cilvēks, kas ir apveltīts ar saprātu, gribu un izveles brīvību, ir neiedomājami pretrunīgs savā zināšanā un nezināšanā, rīcības spējā un nespējā, nešaubīgā pašpaļāvībā uz saviem spēkiem un bezspēcībā, savā brīvībā un ierobežotībā.

Treškārt, analītiķis, neraugoties uz cilvēka daudzpusīgām izteiksmēm, nereti ļaujas vilinājumam viņu izskaidrot ar kādu vienpusīgu absolūtu mērauklu, kā tas bieži mēdz būt ikdienas sadzīves domāšanā.

Indivīda sociālās būtības skaidrojumam sociālajā darbā nav tikai teorētiska, bet gluži praktiska nozīme. Teorijā tā ir cilvēka un vides attiecību problemātika, no kuras risinājuma izriet sociālais praktiskais darbs. Te rodas sociālā darba problēma: vai sociālas problēmas ir risināmas ar klienta vides izmaiņām, vai ar klienta piemērošanu videi, vai arī ietekmējot klientu un vidi vienlaikus. Katrai no šīm pozīcijām ir savi sekotāji, kas par noteicošo sociālo problēmu risināšanā atzīst vienu no minētajiem variantiem.

Taču problēmas filozofiskā nostādne ir šāda: "Vai cilvēks domājams kā vides subjekts vai vides rezultāts, vai arī mijattiecību ar vidi subjekts un rezultāts?"

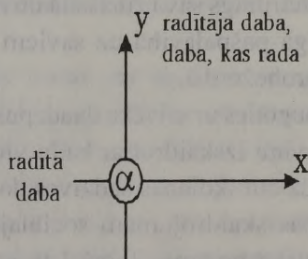
Katras lietas vai parādības izpratnē visauglīgākie ir tie skaidrojumi un secinājumi, kas izriet no pašu lietu un parādību satura. Arī cilvēka

skaidrojums vēlams rast viņā pašā. Šādu skaidrojumu pirmais solis ir sasniegt noteiktu *domas koncentrācijas* pakāpi, kad analītiķis spēj veidot abstrakciju un cilvēks tiek domāts tā *absolūtā identitātē*, kurā telpa, laiks un cilvēka spēki ir it kā saspiesti vienotā veselumā. Tā ir nedalāma vienība, cilvēka *savesamības* absolūtā identitāte telplaikā, kas, runājot Protagora vārdiem, pieņemta par "visu lietu mēru". Šīs absolūtās identitātes apzīmēšanai izmantota zīme alfa - α (cilvēka telpas un laika mēra atskaites punkts).

Jau rakstā "Sociālas problēmas būtība" akcentēta doma, ka cilvēks nav vienīgi sabiedrības kvantitatīva, bet galvenokārt kvalitatīva vienība, t.i., *individuus* (lat.) - nedalīta un nedalāma sevišķība. Šīs tēzes pamatošanai var atskatīties uz uguns iegūšanas vēsturisko pieredzi.

Savesamības identitāti telplaikā α raksturo divas koordinātes:

3.shēma

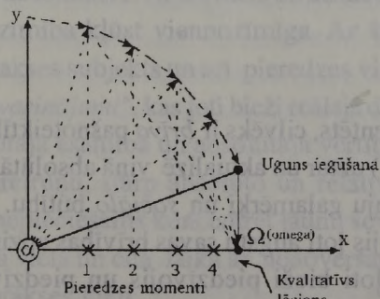

Šīs koordinātes izsaka *objekta* - radītās dabas un *subjekta* - radošās dabas vienību, vienlaikus raksturojot α brīvas pašnoteiktības kvalitātē. Tāpat kā zieds uzzied pret sauli, arī cilvēks tiecas uz brīvību šī vārda absolūtajā nozīmē.

Tāpat konkrēti vispārīgais cilvēks vispirms ir brīva pašnoteiktība, kas *apzinās* sevi attiecībā pret citām noteiktībām. Tā ir *pašnoteikšanās*, kas ir dota cilvēka darbīgajā sākumā, koordinātē y – radošajā dabā. Radīšanas akts īstenojas cilvēka dzīves darbību formās, *praksē*, kas realizējas noteiktos *pieredzes* momentos.

Pieredzes top *attiecībās* ar citām noteiktībām, resp., ar vidi – gan Dabu, gan cilvēkiem. Pie kam pašas attiecības iegūst materializētu izteiksmi. Piemērā par uguns iegūšanu priekšmetiskā formā apliecinātas cilvēka un vides attiecības. Tās izsaka cilvēka *ietiekšanos* vidē, iezīmējot *cilvēciskās telpas* robežu. Cilvēka un vides attiecības reprezentē darbīgā, *dinamiskā* cilvēka (y) *ārejo noteiktību*. Līdz ar to cilvēks beidzas tur, kur beidzas viņa attiecības ar "kaut ko". Caur šo attiecību robežpunktiem var novilkt iedomātu robežlīniju, tādējādi nosacīti ierobežojot un iezīmējot cilvēka ārejo noteiktību - cilvēka telpu. Vēlreiz jāuzsver, ka šī telpa nav "tukša". Tā ir cilvēka tiešā pieredze, un tas ir viņš pats.

Vienlaikus cilvēks ir tādas pieredzes nesējs, kas tagad savā ārējā noteiktībā apzinās sevi attiecībā pret uguni un ir izzinājis mijattiecības ar uguni, zina uguni kā stihiju:

- uguns ir siltums,
- uguns ir gaisma,
- uguns ir iznīcinoša,
- uguns ir dzirkstelē, kas aizdedzina sausus priekšmetus,
- dzirksteles ir akmeni,
- akmeni trinot pret akmeni, var iegūt uguni.

Zinot, cik eksistenciāli būtiski uguns apzināta lietošana izmainīja cilvēka dzīvi un pašu cilvēku, grūti apstrīdēt tēzi, ka cilvēks ir arī attiecību ar vidi rezultāts. Ja izsekojam šīs uguns apgušanas pieredzes evolūcijai līdz pat mūsu dienām, tad $S^{n - pieredzes} = 20$ .gs. "cilvēks ar uguni", tāpat tās, kas pārvalda kodolenerģiju.

Runājot par cilvēka būtību, no visa iepriekš teiktā var secināt, ka viņš savā identitātē ir trīsvienīgs:

- vides objekts un subjekts,
- radošās prakses subjekts,
- attiecību ar vidi rezultāts.

Cilvēks ir sevis turpinājums telpā un laikā un ir telpā laikā determinētu attiecību rezultāts.

*

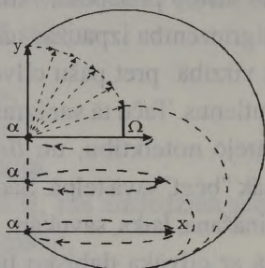
Kā jau tika akcentēts, cilvēks ir *brīva* pašnoteiktība. Cilvēka radītāja daba (koordināte *y*) uztur un aktualizē viņā absolūtās brīvības ideju, kas izsaka viņa tieksmju galamērķi un *sociālo* būtību. Attiecībās ar Dabu cilvēks ir piedzīvojis ļoti augstu savas brīvības apziņas lidojumu, taču sabiedrības vidē ļoti bieži piedzīvojis un piedzīvo dažkārt pat nepārvaramus šķēršļus. Tas izriet no cilvēka un vides attiecību dialektikas,

kas ietverta jau pašā attiecību jēdzienā, jo izsaka tiekšanās dziņu un prettieksmi, tāpat kā spēks sastop pretspēku. Attiecības ir cieši saistītas ar *atgriezenisko saiti*. Atgriezenība izpaužas cilvēka telpā esošo lietu kārtības radītās spriedzes virzībā pret pašu cilvēku. Šāda spriedze var pozitīvi rosināt cilvēka centienus. Taču tā var izraisīt arī tādus stāvokļus, kad cilvēks zaudē savu ārējo noteiktību, un *lietas sāk virzīt* cilvēku, nevis cilvēks lietas. Viņš sāk "bēgt" savā telpā. Šāda "bēgšana" vienlaikus ir cilvēciskās telpas sašaurināšana, laiks, savukārt, sāk ritēt it kā "atpakaļ". Tāds stāvoklis ir pretrunā ar cilvēka dabisko tieksmi uz brīvību, ejot "cauri lietām".

Tādējādi rodas globāla nepieciešamība apstādināt šāda dzīvesstāvokļa paškustību, atbrīvojot cilvēku no lietu gūsta un atgriezt viņā personiskās spējas pašam veidot savu dzīvi. Tā ir metaproblēma.

Vēlreiz jāuzsver, ka cilvēks necieš no lietām, ka problēma nav nedz lietas, nedz lietās, bet gan *lietu kārtībā* un cilvēka *attiecībās* ar lietu kārtību. Problēmas avots ir esošais lietu stāvoklis. Problēmiskums jeb komplicētība jeb sarežģītība ir tajā apstākļī, ka šādi dzīvesstāvokļi funkcionē daudzpakāpeniskā *dinamikā* pēc apjoma, daudzpusībā pēc formas un daudznozīmībā pēc satura. To izrisināšanai, savukārt, nepieciešams atrast tādus punktus, attiecībā pret kuriem daudzpakāpenība, daudzpusība un daudznozīmība iegūst viennozīmību, t.i., nepieciešams centrēt dzīvesstāvokļus ap "kaut ko", it kā mēģinot apstādināt lietu pašplūsmu. Un tieši pats cilvēks savā brīvā pašnoteiktībā kā absolūta vērtība, kā absolūtais Es ir tas mērs un atskaites punkts, attiecībā pret kuru daudznozīmība kļūst viennozīmīga. Ar šo mēru tiek mērīts aktīvais, radošās prakses subjekts un arī pieredzes vidē tapušais cilvēks, jo tie abi ir tikai "*atvasinājumi*", kas ļoti bieži reālajā dzīvē nonāk pretrunā ar cilvēku tā absolūtajā esamībā un absolūtajā vērtībā.

Lai atrisinātu pretrunu, starp absolūto un relatīvo (praksē un vidē tapušo) cilvēku ir nepieciešams koncentrēt jaunu sevesamības telplaikā identitāti - α , lai citā vietā un citā laikā ar nenovēršamu nepieciešamību varētu sākt jaunu prakses loku.

Atbildot uz jautājumu, kā domāt sociālo telpu un sociālo laiku, tāpat arī saistībā ar iepriekšteikto jāakcentē šādi momenti:

1. Esamības absolūtie atribūti telpa un laiks cilvēkdarbības atskaites sistēmā ir pamats sociālā *telplaika* konceptam. Sociālā telplaika koncepts raksturo cilvēka-radītāja (dimensija - y) integrēto telpu un laiku, kuru reprezentē nevis "lietas par sevi", bet gan "lietas priekš cilvēka".
2. Cilvēks ir brīva pašnoteiktība, kas savā sociālajā būtībā ir sociālajā telplaikā *atvērta sistēma*. Šim secinājumam ir svarīga praktiska nozīme:
  - a) cilvēciskā atvērtība principāli pieļauj sociālo darbu kā iejaukšanās iespēju klienta dzīves problēmās,
  - b) klients kā brīva pašnoteiktība var sākt savu problēmrisināšanas ceļu jebkurā sociālā telplaika momentā, t. i., tajā, kuru viņš pieņem par "te un tagad" - par identisku telpā un laikā,
  - c) sistēmiskums, savukārt, norāda uz to, ka izmaiņas klienta sistēmas vienā elementā (vai vairākos elementos vienlaikus) rada izmaiņas sistēmā kopumā.
3. Sociālā telplaika koncepts paver iespēju skatīt cilvēku universālās sistēmsakarībās. Tas ir pamats sociālajam darbam kā sistēmiskai profesionālai darbībai.

No visa iepriekš teiktā izriet virkne praktiski nozīmīgu secinājumu, kas būtu plašāk izvēršami un izklāstāmi citos rakstos, konkretizējot

sociālā telpa laika jēdzienu zemākā teorētiskās dedukcijas pakāpē. Raksta autore to apzinās. Tādēļ raksta nobeigumā dotas tikai dažas teorētiskas "skices".

- Tikai teorētiski izprotot sociālo telpu un sociālo laiku, ir iespējams domāt cilvēku kā "izstumtu no sabiedrības". (Reālajā dzīvē, protams, neviens *nekur nav* izstumts. Tāds "izstumtais" dzīvo un darbojas mums līdzās neatkarīgi no tā, vai mums patīk vai nepatīk.) Ar "izstumtā" kategoriju saistīts tāds nozīmīgs sociālā darba uzdevums kā sociālā integrēšana (*integratio* - atjaunošana), palīdzība klientam atjaunoties vidē.

Integrēšanās paredz *strukturēšanos* sociālajā vidē visiem, kas atrodas ārpus šīs vides. Ja tiek teorētiski fiksēta šīs strukturēšanās telpas relatīvi mainīgā robeža, kļūst iespējams domāt arī to, kas atrodas aiz šīs robežas. Integrācija prātā prasa domāt par abām pusēm: par telpu un integrācijas objektu. Dažreiz jēdziens "sociālā integrācija" tiek sapludināts ar citu jēdzienu - "resocializācija". Abi šie jēdzieni patiesi ir cieši saistīti. Bet te jāpievērš uzmanība tādām faktoriem, ka resocializācija attiecas uz zaudētu vai nepietiekamu sociālo prasmju un iemaņu atgūšanu vai iegūšanu, tātad uz *laikā* nokavētā atgūšanu.

- Sociālā telpa un sociālais laiks ir nepieciešamie orientieri priekšstatiem par sociālo kustību un attīstību kā kvalitatīvu *izmaiņu procesu*. Telpas un laika koordinātes piešķir kustībai mērķtiecību. Izmaiņu procesa apzināta ierosināšana un vadīšana klienta interesēs, resp., stratēģijas un taktikas pakļaušana gala mērķim jau ir pats sociālais darbs ar konkrēti reālu cilvēku. Ar šo pozīciju saistīts ļoti svarīgs sociālā darba jautājums par cilvēka pašnoteikšanos, brīvību un atbildību. Šo noteiksmju traktējumos mūsu sabiedrībā kopumā vērojama dziļa aizspriedumainība. Tās iespaidā grūti pieņemama ir pašnoteikšanās, jo šo jēdzienu var attiecināt arī, piemēram, uz cilvēkiem, kas cieš no alkoholisma vai narkomānijas. (Tas ir saprotams, jo, liekas, neatbilstīgi ir attiecināt uz šiem cilvēkiem atbildības jēdzienu, jo savas slimības iespaidā tie zaudē kontroli pār sevi.)

Vēl jo grūtāk ir domāt absolūto brīvību apstākļos, kad apmums, sabiedrībā ir tik daudz cilvēciska ļaunuma, kad ļaunuma izplatība ir jāapstādina. Ir iestājies tāds kā morālais antagonisms: ir sabiedrība un ir "izstumtie" no sabiedrības, ir labie un ir ļaunie, ir pareizie un nepareizie, ir veselie un ir slimie, nevarīgie, vājie, nabagie ...

Aizspriedumu varā būdama, ikdienas domāšana nepieļauj iespēju, ka šie slimie, vājie, nevarīgie, nabagie varētu būt nesaļīdzināmi tuvāk absolūtai brīvībai nekā veselie un pareizie. Un tomēr šajā atziņā balstās sociālā altruisma ideja. Taču tā var īstenoties tikai tad, kad cilvēks spēj domāt absolūto brīvību, domāt to ar tādu pārlicību, ka kļūst iespējams atzīt *tiesības maldīties*, un *tiesības atgriezties* no maldiem, vienlaikus atzīstot savu pienākumu palīdzēt "aizkliđušajam". Ar morālā antagonisma izlīdzināšanu sākas *sociālā atbildība* tās dziļā humānismā.

Sociālā darba prakse makrolīmenī

Šis raksts piedāvā atbildi uz jautājumu, kas ir sociālais darbs makrolīmenī, mēģina norādīt, kur to vajadzētu praktizēt, kāda zināšanu bāze tam nepieciešama. Tiks apskatītas trīs makropraktiķa lomas, pārrunātas tēmas un dilemmas, izcelti vēlamiem izglītības virzieni.

Pēdējos gados ir radies jauns nosaukums tam, ko agrāk sauca par sabiedrisko reformu, sociālo darbību, sabiedrisko inženieriju, politisko aktivitāti u.tml. Jaunais nosaukums ir "makro", un tas nozīmē kaut ko citu, nevis sociālo darbu ar indivīdiem, grupām un kopienām. Šis "kaut kas" vēl joprojām meklē vispārēju definējumu, un viens no šī raksta mērķiem ir sniegt atbildi uz jautājumu: kas ir makrosociālais darbs? Raksta primārais mērķis ir plašāks nekā tikai definēšana. Nolūks ir ieteikt, kur to vajadzētu praktizēt, kā to darīt un kāda zināšanu bāze tam nepieciešama.

Daudzās grāmatās un rakstos ir nodalīts makrosociālais un mikrosociālais darbs.[1] Daži autori ir mēģinājuši šo dihotomiju novērst, ieviešot vidējā līmeņa praksi - tāda līmeņa, kuru varētu saukt par "mezo", ja runājam "makro" un "mikro" terminoloģijā.[2] Es atbalstu šo vienotības ideju ne tikai tādēļ, lai izvairītos no neauglīgām debatēm "par" vai "pret", kuras ilgu laiku traucējušas profesijai, bet vairāk gan tādēļ, ka sociālā darba mērķu sasniegšanai ir nepieciešama prakse visos līmeņos. Vienkāršoti runājot, šie mērķi varētu būt - sabiedrības un indivīda stāvokļa uzlabošana.

Piemeram, makroizmaiņām, kuras ietver sevī lielas izmaiņas valstisko institūciju struktūrā, ne vienmēr seko izmaiņas indivīdu attiecībās, uzvedībā un priekšstatos. Tāpat arī izmaiņām indivīdu priekšstatos, uzvedībā un attiecībās ne vienmēr seko izmaiņas valstiskajās institūcijās.

Lai gan es izvairos no mākslīgi radītu iedalījumu lietošanas, šai gadījumā tie varētu būt noderīgi, tāpēc ka prioritātēs un pieejā praksei ir

atšķirības, kuras jānoskaidro, ja mēs vēlamies runāt par "makro" un "mikro" vienotību. Ņemot to vērā, dotās definīcijas piedāvā veidu, kā izšķirt trīs savstarpēji saistītas sociālā darba jomas:

- sociālā darba prakse mikrolīmenī galvenokārt pievēršas darbam ar indivīdiem, mazām grupām un teritoriālajām organizācijām (community), un tās ir izmaiņu mērķis;
- sociālā darba prakse mezolīmenī galvenokārt pievēršas darbam pilsētas, štata un valsts reģionālo valdību līmenī, un šādu institūciju darbība un tās rezultāti ir izmaiņu mērķis;
- sociālā darba prakse makrolīmenī galvenokārt pievēršas darbam ar valstiskām institūcijām (societal), un šādu institūciju darbība un tās rezultāti ir izmaiņu mērķis. Šādas izmaiņas var ietvert sevī gan nacionālu, gan internacionālu fokusu.

Tā kā vārds "institūcija" var radīt priekšstatu par struktūrām vai citiem nedzīviem objektiem, ir svarīgi uzsvērt to, ka "institūcija" ir cilvēcisko attiecību organizēts modelis. Tieši tāpat kā mikropraktiķis, arī mezolīmeņa un makrolīmeņa praktiķis strādā tiešā kontaktā ar cilvēkiem - individuāli un kolektīvi. Atšķirība ir tā, ka mikrolīmenī praktiķis mēģina panākt izmaiņas tajos indivīdos un grupās, ar kuriem viņam ir tiešs kontakts. Mezolīmenī un makrolīmenī praktiķis strādā ar tiem un caur tiem, ar kuriem viņam ir tiešs kontakts, lai panāktu izmaiņas vai nu tajās darbībās, ko institūcija veic, vai arī darbības gala rezultātā (politikā), ko institūcija veido.

Tēmas un dilemmas. Ne visi autori piekrīt vajadzībai pēc sociālā darba prakses makrolīmenī. Piemēram, kāds autors izsaka pieņēmumu, ka, paplašinot pieeju sociālajām izmaiņām, sociālie darbinieki tiks iesaistīti "nevajadzīgā sacensībā" ar citiem izmaiņu aģentiem (t.i., pilsētas plānotājiem, politiķiem, arodbiedrību organizatoriem u.c.).[3] Tādējādi varētu rasties priekšstats, ka sociālajiem darbiniekiem nav nekā specifiska, ko piedāvāt. Šādu priekšstatu nevar atstāt neaplūkotu. Tā kā ļoti daudzi nesociālā darba profesionāļi (psihiatri, psihologi, ģimenes terapeiti, socioterapeiti, menedžmenta konsultanti u.c.) mēģina panākt izmaiņas mikrolīmenī, vai līdzīgs pieņēmums nevar likt mums domāt, ka

sociālajiem darbiniekiem vairs nav lietderīgi iesaistīties mikrolīmeņa praksē? Bez šaubām, tā nav taisnība. Vēl joprojām ir liela nepieciešamība pēc tā, lai arī sociālie darbinieki tiktu ietverti mikrolīmeņa praksē.

Lietas būtība ir tāda, ka vismaz daži sociālie darbinieki ir vienmēr izpratuši arī makroprakses nepieciešamību un, bez šaubām, turpinās uzsvērt vajadzību pēc tās arī nākotnē. [4] Diemžēl maz ir publikāciju, kas sniegtu teorētisko pamatu, kā arī piemērus par teorijas pielietojumu praksē. Iespējams, ka galvenais iemesls publikāciju trūcumam ir saistīts ar neskaidrību, kāda ir termina "makro" saturam un kā tas saistās ar sociālā darba vērtību. Piemēram, A.Pinkuss un A.Minehena (Allen Pincus and Anne Minahan) uzskata, ka sociālā darba iesaistišana sociālās politikas izmaiņu procesā būtu profesijai neatbilstoša [5], jo nonāktu konfliktā ar tām saistībām, ko profesijai uzliek pašnoteikšanās vērtība. Tātad šie autori grib, lai mēs pieņemtu domu, ka sociālajiem darbiniekiem nav jāpiedalās lēmumu pieņemšanā par sabiedrisko līdzekļu sadalīšanu.

Diemžēl šāds viedoklis rada būtisku neizpratni par demokrātisko procesu - to procesu, uz kura A.Pinkuss un A.Minehena balsta savu viedokli. Pirmkārt, lai gan sociālie darbinieki vai kāds cits profesionāls grupējums var ietekmēt politiskus lēmumus, viņi tos neizstrādā. Šāda atbildība ir ievēlēto amatpersonu un viņu padoto rokās. Otrkārt, demokrātijas stūrakmens ir tādu procesu kopums, kurā visām vērtībām ir sava vieta un lēmumi veidojas no šo vērtību vispusīgas saskaņošanas. Sociālā darbinieka vērtībām ne tikai ir vieta politikas veidošanā, bet ir svarīgi, lai tās tur patiešām būtu, ja mūsu mērķis ir demokrātija.

Lai gan pašnoteikšanās vērtība ir galvenā, ir arī citi faktori, kas jāņem vērā. Prakse makrolīmenī prasa piedalīšanos politiskajā sfērā, kur tiek izdarītas noteiktas sabiedriskas izmaiņas. Šajā sfērā vērtības pastāvīgi tiek salīdzinātas cita ar citu, un šāds morāls relativisms ir pilnīgi pretējs profesijas ētikas kodeksam. Vai, ņemot to vērā, praktiķis, kas augsti vērtē godīgumu, var darboties jomā, kurā valda situatīvā ētika? Makrolīmenī praktiķis var ilgstoši nonākt vērtību pretrunās, kas saistītas ar izvēli, piedalīšanos, godīgumu, pašnoteikšanos utt. Es domāju, ka šādas vērtību dilemmas ir galvenā barjera makrolīmeņa teorijas un prakses attīstībā. Vēl vairāk, tik ilgi, kamēr šādas vērtību dilemmas netiks atrisinātas,

apšaubāma ir doma, ka makroprakse sāks virzīties no retorikas uz realitāti.

Bez individuālo vērtību dilemmas ir vēl plašāka problēma: no vienas puses, neiesaistīšanās makropraksē būtu atteikšanās no profesionālās atbildības par sabiedrības funkcionēšanas uzlabošanu; no otras puses, iesaistīšanās darbībā nozīmē, ka viedokļi, kurus pārstāv sociālais darbinieks, ir "pareizi". Vēl vairāk, pat ja mēs pieņemam, ka mūsu viedoklis ir "pareizs", mums aizvien ir problēma, kā uzzināt, kas ir "pareizs". Kā var zināt, kāds viedoklis ir "pareizs", it īpaši, ja šodienas darbības nākotnes seku paredzēšana ir tik pilna nenoteiktības?

Vienu pieeju "pareizā" dilemmas atrisināšanai piedāvā Č.E.Lindbolms (Ch.E.Lindbolm), kas apgalvo, ka pareiza politika ir tā, par kuru var vienoties politikas veidotāji. [6] Balstoties uz šo definīciju, sociālā darbinieka aizstāvētā politika ir "pareiza", ja to akceptē politiķi. Protams, tā ir diezgan vienkāršota atbilde sarežģītai problēmai, balstīta uz plurālistisku teoriju politikas veidošanā. Vēl vairāk - teorija pati balstās uz duāliem pieņēmumiem, ka politiķi pārstāv savu vēlētāju intereses, ka pastāv vienlīdzīga iespēja visām vēlētāju interesēm "piekļūt" politiķiem. Skaidrs, ka tas ir vairāk ideāls nekā īstenība. Piekļūšana nav vienāda, un politiķi arī neizsaka sava elektorāta vēlmes. Lai nu kā, man ir mazliet grūti akceptēt Č.E.Lindbolma viedokli, ka "pareiza politika" ir tas pats, kas "politika, par kuru visi vienojušies".

Šī problēma norāda uz vienu no saiknēm starp prakses makrolīmeni un mikrolīmeni. No vienas puses, makropraktiķim būtu jāizvēlas piemērota politika, kas izmainītu pašreizējo piedalīšanās tiesību sadalījumu. No otras puses, mikropraktiķim jācenšas padarīt spēcīgākus tos individuus, grupas un kopienas, kurām nav iespēju ietekmēt politikas veidošanas procesu.

Politikas veidošanas process. Pasakot to, ka makrosfēra ir politiska sfēra, ļaujiet mums tagad izpētīt, kā varētu praktizēt makrolīmeņa sociālais darbinieks. Politiskās sfēras rezultāts ir valsts politika. Politikas veidošanas process sastāv no 4 pakāpēm, un katra no tām piedāvā profesionālā darba lomas un prasa zināšanas par šo lomu izpildi.

Politikas veidošana savā būtībā ir atkāpes pieļaujošs process, tas sāk darboties tikai tad, kad problēma ir identificēta, "status quo" kļuvis neciešams. Process sākas ar formulēšanu, tad seko pielāgošana izpildei, izpilde un - visbeidzot - novērtēšana (analīze). Pirmās divas pakāpes (formulēšana un pielāgošana) notiek trijās valdības (government) sfērās (likumdošanas, izpildvaras un tiesu varas), bet pārējās divas - izpilde un novērtēšana - notiek administratīvajā sfērā (ASV - Veselības un pakalpojumu departaments, Lauksaimniecības departaments, Latvijā - Labklājības ministrija u.c.). Tomēr sadalīšanai pa sfērām nevajadzētu radīt sacensību starp administrāciju un politiķiem. Kā sociālajam darbam vēsturiski ir izveidojušies divi līmeņi - makrolīmenis un mikrolīmenis, tāpat arī politiskais darbs ir sadalījies politikas veidošanā (politiķi) un politikas izpildē (administratori).

Pamatojoties uz V. Vilsona (W. Wilson) darbiem [7], F. Gudnou (F. Goodnow) apgalvo, ka politiķi nodarbojas ar valsts vēlmju formulēšanu, bet administrācijas uzdevums ir šo vēlmju izpilde. [8] Politiķu darbs, kā apgalvo F. Gudnovs, ir nolemt, kas valdībai ir vai nav jādara. Administrācijas uzdevums ir šo lēmumu (politiku) pieņemt un atrast efektīvākos līdzekļus tā izpildei.

Lai gan šāds rūpīgs dalījums labi izskatās teorētiski, tas ir ļoti reti sastopams praksē. Realitāte ir tāda, ka politiķi pastāvīgi iesaistās izpildē, bet administratori - politikas veidošanā. [9] Šīs realitātes konceptuāla atzišana parādījusies tikai nesen, un diemžēl liela daļa politologu joprojām konsekventi aizstāv politikas un administrācijas atdalīšanu (dihotomiju). [10]

Daudzi procesi izpildes pakāpē (lēmumu, noteikumu veidošana, resursu sadalīšana utt.) pirmajā brīdī liekas būtībā pilnīgi tehniski. Pamatīgāka izpēte parāda, ka katra darbība ietver sevī lēmumu pieņemšanas procesu, ko bieži apdraud intensīvas politiskās cīņas. Tas ir dabiski politikas veidošanas procesa pirmās (formulēšanas un pielāgošanas) pakāpēs. Konkrētāk - politiķi biežāk nevēlas vai nespēj vienoties par risinājumiem, jo pastāv konfliktējošas intereses. Tikai atstājot dažas problēmas neatrisinātas, ir iespējams panākt likumdošanas stāšanos spēkā. Rezultātā administratīvo dienestu uzdevums ir papildināt, konkretizēt un precizēt detaļas, panākt adekvātas vienošanās starp konfliktējošām

interesēm. To ievērojot, administratīvais process kļūst par likumdošanas turpinājumu un administratori izrādās dziļi iesaistīti politikā. [11]

Makropraktiķu lomas:

A. **Politikas darbinieks.** Kāda loma gan makropolitikim varētu būt šādā politizētā vidē? Jāņem vērā, ka vēlētie politiķi, pieņemot likumu, lielā mērā balstās uz savu darbinieku rekomendācijām un padomiem. Likumdošanas birokrācija ir skaitliski liela. Tas jāatceras, studējot politikas veidošanas procesu. 1977.gadā ASV Senāts vien nodarbināja vairāk nekā 7000 darbinieku. [12]

Bet skaitļi atklāj tikai daļu patiesības. Tie uzdevumi, kurus vēlētas amatpersonas nodod saviem padotajiem, ir daudz iespaidīgāki. Kaut arī ievēlētās amatpersonas pieņem, atlaiž un kontrolē savus darbiniekus, parasti kontroles ir daudz mazāk nekā pieņemts domāt. Vēlētas amatpersonas lielā darba apjoma un laika trūkuma dēļ likumprojektos paspēj aptvert tikai galveno. Vairākumā gadījumu viss, ko vēlētie politiķi var izdarīt - ir zināt svarīgākos jautājumus nozīmīgākajos likumdošanas punktos. Tā rezultātā viņu darbinieku ietekme kļūst lielāka par "mājsaimnieču funkcijām", kuras parasti tiem piedēvē. Šie politikas darbinieki ne tikai atbild uz korespondenci, telefona zvaniem, rūpējas par runu sagatavošanu un apgādā vēlētos pārstāvjus ar datiem debašu laikā, viņi arī raksta likumprojektu uzmetumus, veido koalīcijas atsevišķu likumprojekta punktu atbalstīšanai, saskaņo pretēju interešu grupu prasības, plāno stratēģiju un izstrādā taktiku, un, kopumā ņemot, ir spējīgi stipri ietekmēt ikvienu soli likumdošanas procesā. [13]

Patiesībā, rīcības brīvība, ko ievēlētās amatpersonas atļauj saviem darbiniekiem, liek domāt par jautājumu, kurš faktiski ir ievēlēts - amatpersona vai viņa darbinieks? Kā izteicies senators Morgans Senātā pirms dažiem gadiem:

"Šo valsti galvenokārt pārvalda Senāta un Pārstāvju palātas locekļu algotie darbinieki. Mums ir nepieciešami vislabākie darbinieki, kādus vien var atrast, jo viņi ir tie, kuri dod mums padomus, kā balsot, un mēs balsojam, sekojot viņu rekomendācijām." [14]

Senatora Morgana piezīme uzdod nopietnus jautājumus tiem, kuri ir aizrāvušies ar demokrātiskām vērtībām, bet raksts nav par šīm problēmām. Es tikai noskaidroju to, ka ir vienalga, vai likumdošanas piedāvājums nāk no vēlētas amatpersonas, darbinieka vai lobiju grupas, par tā izteikšanu likumdošanas valodā un virzīšanu cauri pielāgošanas procesam lielākoties atbildīgs ir politikas darbinieks. Tātad pretēji populāram viedoklim nav nepieciešams būt politiķim vai spēcīgas interešu grupas pārstāvim, lai ieviestu pārmaiņas politikas veidošanas procesā - fakts, ko aprakstījis Eriks Redmens (Eric Redman) grāmatā "Likumdošanas deja". [15] Savā darbā E.Redmens apraksta, kā viņš, būdams jauns, nepieredzējis darbinieks, gandrīz vienpersoniski formulējis un "stūrējis" caur ASV Kongresu (ieskaitot Nacionālo veselības aprūpes korporāciju) lēmumus svarīga veselības aizsardzības likumprojekta pieņemšanai.

Politikas darbinieka loma izpaužas kā starpniecības veids, kas makropraktiķim ļauj iejaukties politikas veidošanā. Bet kādas zināšanas un pieredze ir nepieciešamas šāda uzdevuma veikšanai? Ideāls darbinieks būtu tāds, kurš apvienotu izziņas metodoloģijas izpratni ar politisko un administratīvo darbību. Būtībā darbiniekam vajadzētu veidot tiltu starp akadēmiķiem, kas ir ieinteresēti pilnīgā parādības izpratnē, un politiķiem, kas ieinteresēti specifiskās rekomendācijās par diskrētām problēmām. Tādējādi darbinieki spētu dot politiķiem padomus, atbildot ne tikai uz jautājumiem, vai noteikta politika jāpielāgo un jāizpilda, bet arī uz jautājumu, vai noteikta politika var tikt pielāgota un izpildīta.

No darbinieka, kas uzņemas padomdevēja funkcijas, kā arī daudzus citus uzdevumus, tiek prasīta ricība, un viņam nepieciešamas zināšanas un spējas daudzās jomās. Vissvarīgākais ir ietekmēšanas procesa vadīšana, un tas jau ir profesionāla sociālā darba apmācības aspekts. Makropraktiķim vēl ir vajadzīga pamatīga zināšanas ekonomikā, organizāciju teorijā un likumdošanā, kuras papildinātu tehniskās iemaņas politikas analizē, cenu un pabalstu analizē u.c. To reti piedāvā profesionālās izglītības programmās. Tātad būtu nepieciešami tādi papildkursi kā "Sociālais darbs un likumdošana", "Sociālā ekonomika", "Politikas analīze". Iemaņu iegūšanai politikas analizē politikas darbinieku prakses vietas varētu paredzēt Kongresā vai Augstākajā tiesā; tur, kur tas nav iespējams -

vietējo politisko organizāciju, likumdošanas un izpildvaras struktūrās.

B. Augsta līmeņa administrators. Pēc politikas pielāgošanas izpildei politikas veidošanas process nonāk administratīvajā sfērā, kur augsta līmeņa birokrātiskās amatpersonas ir atbildīgas par politikas īstenošanu. Literatūrā politikas īstenošanu aplūko kā gandrīz tikai tehnisku uzdevumu. Tomēr Amerikas pieredze cīņā pret nabadzību, cilvēka tiesību politikā, apkārtnē vides aizsardzības politikā u.c. liek analītiķiem secināt, ka izpilde ir viens no galvenajiem, ja ne pamata nosacījums politikas efektivitātei. [17] Protams, likumprojekta pieņemšana nenodrošina likuma mērķu sasniegšanu. Viens no svarīgākajiem iemesliem tika minēts iepriekš: stipri politizēts izpildes process. Jāuzsver, ka administratīvajā sfērā politika tiek ne tikai īstenota, bet arī veidota, un tas nodrošina papildu darbalauku makropraktiķim.

Ministriju administratīvās institūcijas veido politiku divos pilnīgi atšķirīgos veidos. Par pirmo jau tika runāts iepriekš. Tā kā daudzi likumdošanas akti, īpaši tie, kas savā būtībā ir iebilstoši un regulējoši, ir noteikti mērķu konkretizēšanā un to sasniegšanas ceļu konkretizācijā, to pielāgošana izpildei parasti tiek atstāta administratīvajām iestādēm vai ministrijām.

Otrs veids, kā administratīvās iestādes veido politiku, ir tāds, ka valdības likumdošanas un izpildvaras struktūras lielā mērā paļaujas uz administratīvajām iestādēm, uzticot tām veidot politiku, kas iekļautos viņu darbības jomā. Šo otru veidu ilustrē bijušā ASV prezidenta Kārtera neveiksmīgā Programma par labāku nodarbinātību un ienākumiem, kas būtībā bija DHEW (tagad DHHS) izstrādāta. [18]

Ņemot vērā teikto, kāda tad ir makropraktiķa loma šajā politikas veidošanas pakāpē? Noteikti tā ietver iespēju strādāt augstā administratīvā līmenī (valsts institūcijās), uzņemoties atbildību par valsts politikas veidošanu un izpildi. Ar jēdzienu "augstā līmeni" mēs saprotam tādas posteņus kā komisiju, vadošu institūciju, arī nodaļu vadītāji.

Politikas īstenošanai raksturīgās augstās politizācijas dēļ makropraktiķim, kurš kā sava politiķa sadarbības partneris ieņem augstu admi-

nistratīvu posteni, ir nepieciešamas zināšanas un spējas ietekmēšanas procesu vadīšanai. Bez speciālajām zināšanām tajā darbības jomā, par kuru viņš ir atbildīgs, makropraktiķim ir jāpārvalda arī vispārpieņemtās administratīvā darba prasmes. Treņiņa iespējas tajās arī ir reti piedāvātas profesionālajās mācību programmās. Pat tad, ja šāda apmācība ir nodrošināta, parasti tajā uzmanība pievērsta nevalstisko, nevis valsts iestāžu administrēšanai. Prasība makrolīmeņa praksei administratīvajā sfērā ir mācību programmas, kas ietvertu gan apmācību, gan praksi.

C. Politikas vērtētājs un analizētājs. Pēc politikas izpildes nākamais solis politikas veidošanas procesā ir novērtēšana. Sākot ar Otrā pasaules kara darbības izpēti, turpinoties ar PPFŠ (programma, plānošana, finansēšanas sistēma) ieviešanu un izplatību Nacionālajā sistēmā 60.gados un neseno sistēmanalīzes ieviešanu, ir parādījies daudz literatūras, kas uzsvēr nepieciešamību pēc novērtējuma kā politikas efektivitātes celšanas līdzekļa. [19] Ikvienā darbības sfērā tagad ir dati par rezultātiem. Pēdējos gados ir publicēti daudzi darbi, kas atmasko novērtēšanas nepareizu, pat ļaunprātīgu lietošanu. Gribu uzsvērt, ka novērtēšana kļūst arvien nozīmīgāka un tiek biežāk lietota kā līdzeklis sociālo izmaiņu panākšanai; tas makropraktiķim nodrošina vēl vienu lomu. Novērtējuma izmantošana un pētījumi sociālajās zinātnēs kā līdzeklis makroizmaiņu panākšanai labāk izprotams, aplūkojot skolu desegregācijas politiku Amerikā. Augstākās tiesas 1954.gada lēmumu, kas padarīja rasu nošķiršanu nelikumīgu, ļoti ietekmēja sociālo zinātņu darbi, kuri pirmoreiz parādīja saistību starp rasu nošķiršanu un netaisnību [21] un pēc tam saistību starp aizspriedumiem un rasu nošķiršanu. [22] Divpadsmit gadus vēlāk - 1966.gadā publicētajā Dž.Koulmena (J.Coleman) referātā parādīts, ka atšķirību starp melnādaino un balto studentu izglītības sasniegumiem (patiesībā - augsts un zems sociālekonomiskais statuss) nosaka nevis vispārpieņemtie faktori - skolēnu un skolotāju proporcijas, klases telpas lielums, skolotāju kvalifikācija utt., bet tie vairāk atkarīgi no ģimenes vides - no mainīgā, ar kuru manipulēt grūti. [23] Referāts arī parādīja, ka nabadzīgie bērni noteiktos apstākļos uzlabo savus sasniegumus mācībās, ja viņus pārceļ uz klasi, kurā skolēnu vairākumam ir augsts sociāl-

ekonomiskais statuss. Ar šo mainīgo var manipulēt, un 1967. gadā Pilsoņu tiesību komisija, balstoties uz Dž. Koulmena datiem, ieteica ASV Federālajai valdībai ieviest standartizētus formastērpus, lai panāktu rasu līdztiesību, un mākslīga jaukto skolu veidošana kļuva par šīs politikas ieviešanas līdzekli. Laikā, kad šo politiku pieņēma, tās vērtējums pastāvīgi bija negatīvs - tā ne vien neveicināja minoritāšu skolēnu izglītības sasniegumu uzlabošanu, bet arī radīja tādas negatīvas sekas kā balto ģimeņu pārceļošana uz citiem rajoniem. Tā rezultātā politiķiem bija jāmeklē alternatīva mākslīgai jaukto skolu veidošanai.

Politikas novērtējais analizētais ir nozīmīga loma makropraktiķim. To var uzņemt makropraktiķis, kurš strādā administratīvā vai likumdošanas institūcijā vai neatkarīgā pētniecības firmā. Lai kur noritētu viņa darbība, politikas novērtētajam ir jāpārzina pētniecības principi un metodoloģija, jābūt ar īpašām iemaņām sistēmu modeļēšanā, aptauju tehnikā un liela apjoma sociālā eksperimentēšanā. Lai gan arvien vairāk tiek uzsvērtā profesionālās izpētes nozīme, lielākā daļa absolventu atstāj skolu vāji sagatavoti lielu pētījumu veikšanai un vadīšanai.

Papildu pieejas. Līdz šim esmu runājis par makrolīmeņa praksi, ko veic individuāli praktiķi, un neesmu pieminējis vēl papildu iespēju veicināt sociālās izmaiņas ar organizāciju starpniecību. Piemēram, Nacionālā sociālo darbinieku asociācija (NASW), organizējot politiskas akcijas, cenšas piešķirt sabiedrisku skanējumu politikai un programmām, kas jāīsteno par sociālo pakalpojumu likumdošanas izpildi atbildīgām institūcijām. Tā ir viena no profesionālas organizācijas funkcijām, ar kuru iespējams panākt makropārmaiņas.

Cita pieeja ir, ja apvienojas organizācijas ar līdzīgām nostādnēm sociālās labklājības jautājumos, piemēram, Nabadzības izpētes institūts, Cilvēcisko resursu institūts, Amerikas Sabiedriskās labklājības asociācija, Amerikas Ģimenes pakalpojumu asociācija u.c. Diemžēl katrai no šīm organizācijām ir dažādas intereses, kas bieži konkurē savā starpā, traucējot apvienoties.

Organizāciju un individuālā praktiķa darbības modeļi vienmēr ir ļoti atšķirīgi. Kamēr šādas organizācijas iesaistās politiskās aktivitātēs, tās nav politiskās infrastruktūras formālas sastāvdaļas. Bet individuālais

praktiķis ir formāli piesaistīts valdības institūcijām. Mans mērķis nav atzīt viena vai otra varianta pārākumu, bet vēlreiz uzsvērt, ka nepieciešama pieeju daudzveidība, lai sasniegtu sabiedrības funkcionēšanas uzlabošanu. Individuālā praktiķa modeļa tālāka attīstība veicinātu sociālo darbinieku aizplūšanu uz politiskiem amatiem, un tas būtu ļoti vēlams.

Secinājumi. Šajā rakstā ir mēģināts atbildēt uz jautājumiem, kas ir makrosociālais darbs, kur to vajadzētu praktizēt, kā to darīt un kādas zināšanas tam ir nepieciešamas. Makrolīmeņa prakse pievēršas valstiskajām institūcijām, kuru darbība un tās rezultāti ir izmaiņu mērķis. Tiem, kas interesējas par makrolīmeņa praksi, būs jāiejaucas politikas veidošanas procesā. Šajā procesā ir četras pakāpes: formulēšana, pielāgošana izpildei, izpilde un novērtēšana. Visās tajās ir profesionālā darba lomas, ko var pildīt makrolīmeņa praksē ieinteresēts sociālais darbinieks. Šīs lomas ir: politikas darbinieks, augsta līmeņa administrators un politikas novērtētājs analizētājs. Diemžēl sociālā darba izglītība tikai daļēji sagatavo profesionāļus, kam ir visas nepieciešamās zināšanas un prasmes. Nenoliedzami, mēs "neesam iemācījuši saviem studentiem likumdošanas procesu un neizmantojam to paši". [25]

Iespējams, ka šis neizdarības iemesls ir saistīts ar to, ko sevi ietver termins "makro" kopsakarā ar sociālā darba vērtībām. Prakse makrolīmenī prasa piedalīties politiskajā sfērā, kurā valda morāles relatīvisms un situatīvā ētika. Tādējādi makropraktiķim, iespējams, var iznākt sastapties ar pastāvīgām vērtību sadursmēm. Tas ir īstais iemesls, kas rada nevēlēšanos praktizēt šajā līmenī. No malas noskatīties un ļaut dzīvei ritēt savā gaitā tomēr nozīmē pilnīgu atteikšanos no atbildības par uzlabojumiem sabiedrības funkcionēšanā.

Tulkoja *Vineta Vaļukēviča un Maruta Pranka.*

Literatūras saraksts:

1. *Edward E. Schwartz*, "Macro Social Work: A Practice in Search of Some Theory," Social Service Review, 51 (June 1977), pp. 207 - 227; *June Axinn and Herman Levin*, "Social Change and Social Work: Lessons from the Past, Implications for the Future," Journal of Social Welfare, 4 (Winter 1977), pp. 27-35; *Louis Lowy*, The Function of Social Work in a Changing Society: A Continuum of Practice (Boston: Milford House Inc., 1976); *Beulah R. Compton and Burt Galaway*, Social Work Process (Homewood, Illinois: The Dorsey Press, 1975); *Ruth R. Middleman and Gale Goldberg*, Social Service Delivery: A Structural Approach to Social Work Practice (New York: Columbia University Press, 1976); etc.
2. *Roland L. Warren*, Social Change and Human Purpose: Toward Understanding and Action (Chicago: Rand McNally College Publishing Co., 1977); *Schwartz*, *op. cit.*; and *Carol H. Meyer*, Social Work Practice (New York: The Free Press, 1976).
3. *Harry Specht*, "Issues and Problems in Utilising a Unitary Method," in *Harry Specht and Anne Vickery*, eds., Integrating Social Work Methods (London: George Allen and Unwin Ltd., 1977), p. 254.
4. *Lowy*, *op. cit.*
5. *Allen Pincus and Anne Minahan*, Social Work Practice: Model and Method (Itasca, Illinois: F.E. Peacock Publishers, Inc., 1973), p. 27.
6. *Charles E. Lindblom*, The Policy - Making Process (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice - Hall, Inc., 1968).
7. *Woodrow Wilson*, "The Study of Administration," Political Science Quarterly, 2 (1887), pp. 197-220.
8. *Frank Goodnow*, Politics and Administration (New York: Russell and Russell, 1900).
9. *Thomas R. Dye*, Understanding Public Policy (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1978) and *James E. Anderson*, Public Policy-Making (New York: Praeger Publishing Co., 1975).
10. *Yehezkel Dror*, Public Policy-Making Re-examined (San Francisco: Chandler Publishing Co., 1968) and *Harold F. Alderfer*, Public

Administration in Newer Nations (New York: Praeger Publishing Co., 1967).

11. *Anderson*, op. cit., p. 100.
12. *Michael A. Scully*, Reflections of a Senate Aide, "The Public Interest, 47 (Spring 1977), p. 47.
13. *Michael J. Malbin*, "Congressional Committee Staffs: Who's in Charge Here," The Public Interest, 47 (1977), pp. 16-40.
14. As quoted in *Scully*, op. cit., p. 42.
15. *Eric Redman*, The Dance of Legislation (New York: Simon and Schuster, 1973).
16. The term "policy sciences" was originally coined by *Daniel Lerner* and *Harold D. Lasswell* in their book The Policy Sciences (Stanford: Stanford University Press, 1951).
17. *Eugene Bardach*, The Implementation Game (Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1977); *Beryl A. Radin*, Implementation, Change, and the Federal Bureaucracy (New York: Teachers College Press, 1977); *Donald S. Van Meter* and *Carl E. Van Horn*, "The Policy Implementation Process: A Conceptual Framework," Administration and Society, 6 (1975), pp. 445-488; and *Jeffrey Pressman* and *Aaron Wildavsky*, Implementation (Berkeley, Calif.: University of California Press, 1973).
18. *Gordon L. Weil*, The Welfare Debate of 1978 (White Plains, New York: The Institute for Socioeconomic Studies, 1978).
19. *Carol H. Weiss*, Evaluation Research (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1972); *Walter Mondale*, "Social Accounting, Evaluation, and the Future of the Human Services," Evaluation, (Fall 1972), pp. 29-38; *Alice M. Rivlin*, Systematic Thinking for Social Action (Washington, D. C.: The Brookings Institute, 1972); and *Donald T. Campbell* and *Julian C. Stanley*, Experimental and Quasi-Experimental Designs for Research (Chicago: Rand McNally College Publishing Co., 1963).
20. *Martin Rein* and *Sheldon H. White*, "Can Policy Research Help Policy?" The Public Interest, 49 (Fall 1977), pp. 119-136; *Murray B. Meld*, "The Politics of Evaluation of Social Programs," Social Work,

- 19 (July 1974), pp. 448-455; *Carol H. Meyer*, "The Politicisation of Evaluation Research," Journal of Social Issues, 26 (November 1970), pp. 57-68; etc.
21. *John Dollard*, Caste and Class in a Southern Town (New York: Double day, 1937) and *Gunnar Myrdal*, An American Dilemma (New York: Harper and Bros., 1944).
22. *Kenneth Clark* and *Mamie Clark*, "Racial Identification and Preference in Negro Children," in T.M.Newcomb and E. L.Hartley, eds., Readings in Social Psychology (New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1947); *Samuel A. Stouffer*, et. al., The American Soldier, Volume II (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1949); *Morton Deutsch* and *Mary E. Collins*, Interracial Housing: A Psychological Evaluation of a Social Experiment (Minneapolis, Minn.: University of Minnesota Press, 1951); *Gordon W. Allport*, The Nature of Prejudice (Cambridge, Mass.: Addison-Wesley, 1954).
23. *James S. Coleman*, et. al., Equality of Educational Opportunity (Washington, D.C.: U.S.Government Printing Office, 1966).
24. *Christine H. Rossell*, et. al., "Busing and White Flight," The Public Interest, 53 (Fall 1978), pp. 109-115; *David J. Armor*, White Flight, Demographic Transition, and the Future of School Desegregation (New York: Rand Corporation, 1978); Diane Ravitch, "The 'White Flight' Controversy," The Public Interest, 51 (Spring 1978), pp. 135- 149; *David J. Armor*, "The Evidence on Busing," The Public Interest, 28 (Summer 1972), pp. 90-126.
25. Remarks of *Joan Wallace*, Assistant Secretary of Administration for the USDA, made at the March 1979 CSWE Conference in Boston and quoted in NASW News, "Council on Social Work Education Seeks Practice-Relevant Curricula," 24 (April 1979), p. 1.

Sociālā darbinieka profesija

Sociālā darbinieka profesija ir relatīvi jauna. Tās pirmsākumi meklējami 19.gs. beigās un 20.gs. sākumā Amerikas Savienotajās Valstīs un Anglijā. Sociālais darbs - sociālā darbinieka profesijas būtība - savas vēsturiskās attīstības gaitā kļuvis neatdalāms no sociālpolitikas, ekonomikas, kultūras, kā arī citām sabiedrības dzīves sfērām. Tas kļuvis par sabiedrības funkcionēšanas sastāvdaļu, un to nevar apskatīt atrauti no visas sabiedrības attīstības.

Starptautiskā Sociālo darbinieku federācija (*International Federation of Social Workers*) noteikusi funkcijas, kas makrolīmenī un mikrolīmenī jāveic sociālajam darbiniekam:

- 1) palīdzēt cilvēkam attīstīt spējas viņa personīgo un sociālo problēmu risināšanā;
- 2) atbalstīt pašnoteikšanās, adaptācijas vidē un personības attīstības spējas;
- 3) uzturēt sociāli ekonomiskos resursus, kas dotu iespēju taisnīgu sociālo programmu izstrādei;
- 4) nodrošināt informāciju par sociālo resursu sniedzējiem un veidot kontaktus starp resursu sniedzējiem un to saņēmējiem. [1]

Zinātnieks V.Švarcs norāda, ka sociālā darbinieka loma ir prasmē strādāt, nevis samierinošā tonī konstatēt diagnozes par problēmām. Viņam jāapgūst virkne prasmju, lai katrā konkrētā gadījumā spētu sniegt efektīvu sociālo palīdzību. Profesionāls sociālais darbinieks ir raksturojams ne tikai ar teorētisko kompetenci, bet arī ar personisko spēju strādāt, apmācīt, radīt savstarpēju sapratni, uzstāties ar aizstāvības runu tiesā vai izmantot sabiedriskos līdzekļus, lai palīdzētu tam, kurš nokļuvis nelaimē.

Zinātnieks P.Li 1913.gadā sociālo darbu tēlaini nosauca par "entuziasma kristalizāciju programmā".

Jau 1920.gadā zinātnieks E.Lindermans norādīja, ka galvenais, kas jāgaida no sociālā darbinieka, ir pareizu darba metožu pielietojums un nesavtīga darbība.

Attīstoties sociālā darbinieka profesijai, veidojās viedoklis par sociālā darbinieka dažādiem līmeņiem. Vieni no šī līmeņa pārstāvjiem bija metodiķi. Tie bija cilvēki, kuri nodarbojās ar mikrolīmeņa uzdevumiem. Otrs līmenis bija plānotāji. Plānotāji savukārt risināja makrolīmeņa uzdevumus. Katra līmeņa sociālo darbinieku raksturoja atšķirīgi profesionālie uzdevumi. Sociālais darbinieks metodiķis atbildēja par atsevišķu indivīdu problēmām, viņa uzdevums bija panākt pārmaiņas konkrētā cilvēkā, un viņa darbība bija virzīta uz klinisku vai terapeitisku jautājumu risināšanu. Sociālais darbinieks plānotājs bija speciālists, kas atbildēja par cilvēku apgādi, viņa uzdevums bija radīt izmaiņas sociālajos institūtos. Pirmā tipa speciālistam, kas nodarbojās ar indivīdu, bija nepieciešams diploms vai sertifikāts. Jau bija pierādījies, ka klientam nepieciešama daudzpusīga palīdzība un to var sniegt kvalificēts sociālais darbinieks. Otrā tipa speciālistam šādu prasību neizvirzīja, uzskatot, ka tas klientam tieši kaitēt nevar. Viņa darba specializāciju noteica institūcijas specifika vai profesionālo uzdevumu saturs (sabiedriskās organizācijas, vadoši amati sociālajās institūcijās, pētnieciskā darbība). Taču šāds iedalījums bija nepilnīgs, jo sociālais darbinieks plānotājs bez prakses bija bezpalīdzīgs sociālās politikas jautājumu risināšanā, tāpat kā sociālais darbinieks metodiķis, kurš nebija saskāries ar sociālo politiku.

Iepriekš teiktais atklāj, ka sociālā darbinieka profesijas identitāte prasa apvienot individuālās un sociālās vajadzības vienā veselumā.

Sociālā darba teorētiķe M.Foleta (M.Follet) uzsvēra, ka nepieciešams atrast metodi, kas veicinātu cilvēka individuālo un sociālo progresu. Cilvēks, kā to pierāda sabiedrības attīstība, var izdzīvot, ja dzīvotspējīga ir sabiedrība. Un, ja atsevišķam cilvēkam piemīt dzīvotspēja, izdzīvo sabiedrība. Nevar būt pretnostatījuma starp kalpošanu indivīda vajadzībām un sociālo problēmu risināšanu. Sociālais darbinieks saprot, ka personīgās vajadzības ir sabiedrisko problēmu specifisks atspo-

guļojums. Sabiedriskā problēma formējas no daudzām personiskām vajadzībām. Sociālā darbinieka profesija prasa būt starpniekam starp sabiedrību un indivīdu. [2]

Dāņu sociālā darbiniece S.Nielsena uz jautājumu, kas ir sociālais darbinieks, atbildēja: "Sociālais darbinieks maina klienta vidi, pārrauga citu speciālistu darbību ar klientu. Viņš atrod problēmu, veic administratīvo darbu makrolīmenī. Sociālais pedagogs ir padomdevējs dažādās dzīves situācijās, risina konkrētas sociālās problēmas mikrolīmenī. Sociālais terapeits nodarbojas ar psiholoģisku palīdzību, veic terapeitisku iejaukšanos klienta problēmās." [3]

Šveices sociālā darba speciāliste M.Volere norāda, ka sociālā darbinieka funkcijas ir:

- orientēt cilvēku uz pašpalīdzību, dot padomus, kā klients pats sev var palīdzēt;
- sniegt konkrētu palīdzību, ja klients pats nespēj tikt galā ar savu problēmu;
- veikt sociālo neveiksmju profilaksi.

Visas minētās funkcijas ir savstarpēji vienotas. [4]

Sociālā darbinieka pienākumus varētu raksturot ar šādiem vārdiem: klausīties, sadzirdēt, saprast vai izprast, just līdzī, palīdzēt.

Sociālais darbinieks nav šaura profila speciālists, kas nodarbojas tikai ar indivīdiem, cilvēku grupām vai sabiedrības sociālo problēmu risināšanu. Viņa pienākumos ietilpst: klienta vajadzību novērtēšana neatkarīgi no tā, kas ir klients - indivīds, grupa, sabiedrība -, riska iespēju prognozēšana, atbilstošas darbības plānošana. Sociālajam darbiniekam jābūt atbildības izjūtai par savas profesionālās darbības rezultātiem.

Tādēļ ļoti aktuāls ir jautājums par tādu profesionālu sociālo darbinieku izglītošanu, kam būtu gan vispusīgas teorētiskās zināšanas, gan radoša praktiskā sociālā darba apmācība.

Literatūras saraksts:

1. Definition of the Social Work Profession / International Federation of Social Workers. - 3 lpp.
2. Шварц В. Личные трудности и общественные вопросы: одна социальная работа или две? - с 2-8.
3. Solveiga Nielsena. Lekciju kurss sociālajā darbā (lekciju konspekts), 1994.
4. Monika Volere. Lekciju kurss sociālajā darbā (lekciju konspekts), 1992.

Profesionālu sociālo darbinieku darbības modelis

Ievads

Kopenhāgenas Deklarācijā par sociālo attīstību (The Copenhagen Declaration and Programme of Action. World Summit for Social Development, 6-12 March 1995), ko ir parakstījuši 117 valstu vadītāji (to skaitā arī Latvijas prezidents G.Ulmanis), tika noteikti valsts sociālās attīstības pamatvirzieni, sociālā progresa pamatrādītāji, norādīts uz dažādu sociālo grupu (bērnus, vecus cilvēkus, invalīdus, riska ģimenes, trūcīgie iedzīvotāji, narkotiku un alkohola lietotāji) sociālās integrācijas mehānismiem, sociālās adaptācijas un sociālās rehabilitācijas perspektīvām. Minēsim tikai dažus Deklarācijā formulētos uzdevumus, lai labāk izprastu to profesionālā risinājuma nepieciešamību:

- uzlabot situāciju un aizsargāt bērna tiesības īpaši grūtos apstākļos: bērnus bruņotu konfliktu apvidos, bērnus, kuriem nav piemērota ģimenes atbalsta, pilsētas ielu bērnus, bērnus, no kuriem vecāki atteikušies, bērnus invalīdus, bērnus, kuriem ir tieksme uz narkotikām, bērnus, kurus skāris karš vai dabas un cilvēka izraisītās katastrofas, nepilngadīgus, vientuļus bēgļu bērnus, bērnus, kuri strādā, bērnus, kuri ir tirgošanās upuri; nodrošināt, lai šiem bērniem būtu pieejama pārtika, patvērums, izglītība un veselības aprūpe, lai viņi būtu aizsargāti pret ļaunprātīgu izmantošanu un lai viņiem būtu nodrošināta nepieciešamā sociālā un psiholoģiskā palīdzība viņu veselīgai reintegrācijai sabiedrībā un ģimenes atkalapvienošanā atbilstoši Bērnu tiesību Konvencijai;

- attīstīt un izvērst programmas, kuras vērstas uz nabadzībā dzīvojošiem jauniešiem, lai paplašinātu viņu ekonomiskās, izglītības, sociālās un kultūras iespējas, lai veicinātu konstruktīvas sociālās attiecības starp

viņiem, laužot nabadzības nepārtrauktās atkārtotās apli vairāku paudžu garumā;

- sociālajām aizsardzības sistēmām vajadzētu būt balstītām uz likumdošanu, un, ja iespējams, tās jāstiprina un jāpaplašina, lai aizsargātu no nabadzības cilvēkus, kuri nevar atrast darbu, cilvēkus, kuri nevar strādāt slimības dēļ, invalīdus, vecus cilvēkus, mātes ar maziem bērniem vai tos, kuri rūpējas par bērniem vai slimiem un veciem radniekiem, ģimenes, kas zaudējušas apgādnieku nāves vai laulības izjukšanas dēļ;

- uzlabot vecāku cilvēku situāciju, it īpaši gadījumos, kad tiem nav nepieciešamā ģimenes atbalsta, situāciju vecākiem cilvēkiem laukos, vecākiem strādājošiem cilvēkiem, īpaši domājot par tiem, ko skāruši bruņoti konflikti un dabas vai cilvēku izraisītās katastrofas, kā arī tiem, kas tiek ekspluatēti, fiziski vai psiholoģiski pamesti novārtā vai ļaunprātīgi izmantoti. [1]

Analizējot visus Deklarācijā izvirzītos uzdevumus, varam secināt, ka īpaša uzmanība tiek veltīta sociālās politikas veidošanai, sociālo institūciju dibināšanai, sociālo pakalpojumu attīstīšanai atbilstoši iedzīvotāju vajadzībām, sociālā atbalsta profesionālai veikšanai. Šo procesu realizācija Latvijā, tāpat kā visā pasaulē, nav iespējama bez profesionālu sociālo darbinieku līdzdalības. Bet tā kā šī jaunā profesija ienāk Latvijas dzīvē, kur valda neizpratne par sociālā darba teoriju un praksi, kur tai nav noteiktas vietas LR profesiju klasifikatorā, nav apzināta sociālā darba nozīme valsts sociālajā attīstībā, mēģināsim projektēt profesionālās darbības perspektīvos virzienus, kā arī noteikt galvenos sociālā darbinieka profesionalitātes kritērijus vispārējā modeļa ietvaros.

1. Vispārīgās prasības sociālā darbinieka profesijai.

1.1. Sociālajam darbiniekam, risinot klientu problēmas, ir jāsniedz vispusīga palīdzība, nodrošinot vienlīdzīgu attieksmi pret visiem klientiem; jāveicina klientu piedalīšanās tās politikas izstrādē un realizēšanā, kas skar viņu attīstību, pilnīgi respektējot viņu kultūru, valodu, tradīcijas un sociālās organizācijas formas, kā arī viņu pašu iniciatīvas.

- 1.2. Palīdzība klientam ir primārais sociālā darbinieka uzdevums.
- 1.3. Risinot klienta problēmas, sociālais darbinieks var brīvi izvēlēties atbilstošās sociālā darba metodes un formas.
- 1.4. Ievērojot profesijas vērtības, sociālais darbinieks nedrīkst atklāt informāciju, kas saistās ar klienta interesēm, ja vien klienta rīcībā netiek atklāti likumpārkāpumi.
- 1.5. Risinot klienta problēmu, sociālajam darbiniekam lojāli jasadarbojas ar kolēģiem, citām sociālām organizācijām un brīvprātīgo organizācijām.
- 1.6. Palīdzības gaitā sociālais darbinieks veic savas funkcijas ar pilnu sociālo atbildību par iejaukšanos klienta dzīvē.
- 1.7. Sociālais darbinieks izvairās no rīcības, kas varētu kaitēt profesijas imidžam un statusam sabiedrībā.
- 1.8. Sociālajam darbiniekam jāorganizē grūtībās nonākušu un nabadzībā dzīvojošu cilvēku piedalīšanos ekonomiskās un sociālās politikas veidošanā, jācinās par sociālo pakalpojumu atbilstību iedzīvotāju vajadzībām.
- 1.9. Sociālajam darbiniekam jāvienkāršo administratīvie noteikumi, jāizplata informācija par saviem darbības virzieniem un jāpanāk pilnīga uzticība starp iedzīvotājiem un sociālo institūciju pārstāvjiem; jāpadara pieejami sociālie pakalpojumi visiem grūtībās nonākušiem cilvēkiem, īpaši tiem, kam nav pieejama informācija.
- 1.10. Sociālais darbinieks stiprina klientu sociālās funkcionēšanas spējas, it īpaši to cilvēku, kuri ir sociāli viegli ietekmējami vai invalīdi.
- 1.11. Sociālais darbinieks paziņo pašvaldību administratīvām struktūrām to informāciju, kas varētu būt nozīmīga reģiona sociālai attīstībai un kas attiecas uz sociālo darbu un iedzīvotāju dažādu sociālo grupu sociālajām perspektīvām.
- 1.12. Sociālais darbinieks vajadzības gadījumā sadarbojas ar citām sociālām institūcijām, piedāvā savas zināšanas un profesionālo pieredzi citiem sociālās palīdzības, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas dienestu darbiniekiem un salīdzina savu viedokli ar citu profesionālo darbinieku viedokli.

2. Attiecības ar klientu.

- 2.1. Attieksme pret klientu balstās uz cieņu pret viņa personību un uz spēju atzīt viņa paša atbildību par pieņemto lēmumu.
- 2.2. Sociālais darbinieks piedāvā klientam palīdzību saskaņā ar savas institūcijas mērķiem un tās kopienas specifiku, kurai klients pieder.
- 2.3. Sociālais darbinieks izrāda vienādu vēlmi palīdzēt jebkuram klientam. Viņš izskaidro klientam, kādā veidā un kādās formās saskaņā ar institūcijas mērķiem un politiku var tikt sniegta palīdzība.
- 2.4. Sociālais darbinieks veicina un aizsargā klienta sociālās tiesības, dod viņam izvēles iespēju un respektē viņa identitāti.
- 2.5. Ja kādu iemeslu dēļ sociālais darbinieks jūt, ka nevarēs sniegt vajadzīgo palīdzību, viņam jāizskaidro klientam savi motīvi.
- 2.6. Ja sociālais darbinieks vēlas izteikt savus reliģiskos vai ideoloģiskos uzskatus, tas viņam jā dara tādā veidā, lai klientam paliktu brīva izvēle sava viedokļa noteikšanā.
- 2.7. Sniedzot palīdzību, sociālajam darbiniekam jārikojas sadarbībā ar savu klientu. Tikai gadījumā, ja klients acīmredzami nav spējīgs noteikt savas vajadzības vai ja citu cilvēku vai sabiedrības intereses ir krasā pretrunā ar klienta interesēm, ir pieļaujama rīcība bez klienta informēšanas.
- 2.8. Kā klienta uzticības persona sociālais darbinieks patur noslēpumā visu, kas saistīts ar viņa klienta situāciju. Ja sociālais darbinieks, lai palīdzētu klientam, sadarbojas ar citiem, viņš ar klienta piekrišanu sniedz vienīgi šim nolūkam nepieciešamo informāciju.

3. Sociālā darbinieka veicamie uzdevumi.

- 3.1. *Profesionālās darbības pamatuzdevumi mezolīmenī un makrolīmenī.*
  - 3.1.1. Veikt sociālo procesu un sociālās situācijas analīzi.
  - 3.1.2. Izstrādāt valsts, pašvaldību sociālās politikas pamatvirzienus.

- 3.1.3. Projektēt sociālās institūcijas un plānot sociālo pakalpojumu tīklu atbilstoši attiecīgā reģiona iedzīvotāju vajadzībām.
- 3.1.4. Veikt pētījumus par iedzīvotāju sociālajām vajadzībām un prognozēt sociālo problēmu veidošanos un attīstību.
- 3.1.5. Izstrādāt un realizēt dažāda līmeņa sociālās programmas un projektus, kas veicinātu iedzīvotāju labklājību un normālu sociālu funkcionēšanu.
- 3.1.6. Veikt profesionālu sociālo darbu dzīves vietās un kopienās, iesaistot klientu (individu, grupu, ģimeni) viņa paša problēmu risināšanā un izmantojot visus pieejamos resursus.
- 3.1.7. Veikt profesionālu sociālo rehabilitāciju grupām, kuru sociālā adaptācija un integrācija sabiedrībā ir traucēta.
- 3.1.8. Veidot sociālā atbalsta un pašpalīdzības grupas konkrētu sociālo problēmu risināšanai.
- 3.1.9. Efektīvi iesaistīties un aizstāvēt diskriminēto iedzīvotāju intereses.
- 3.1.10. Sekmēt sociālo dienestu pakalpojumu uzlabošanu, ievērojot profesijas standartus un ētiku.
- 3.1.11. Koordinēt dažādu iestāžu darbību, kas nodarbojas ar sociālo pakalpojumu sniegšanu iedzīvotājiem nodarbinātības, sociālās aprūpes, sociālās palīdzības, sociālās rehabilitācijas, sociālās apdrošināšanas jomā, sadarboties ar tām.
- 3.2. *Profesionālās darbības pamatuzdevumi saistībā ar sociālo darbu mikrolīmenī.*
  - 3.2.1. Identificēt klienta un klientu sistēmu (partneru, ģimenes, grupas) problēmu, noteikt to sociālo diagnozi.
  - 3.2.2. Veidot personisku kontaktu ar klientu gadījumos, kad nav steidzīgi nepieciešama trešās puses palīdzība (ģimenes, draugu u.c.). Sastādīt klienta sociālās atveseļošanas plānu.
  - 3.2.3. Risināt klienta un trešās puses konfliktu, ja klients pats uz to nav spējīgs.
  - 3.2.4. Sniegt klientam psihosociālo palīdzību, lai:
    - izmainītu klienta uzvedību,
    - palielinātu klienta un viņa sociālās vides spēju atrisināt problēmas,

- palīdzētu atrisināt sarežģītus dzīves jautājumus,
  - atrisinātu problēmas, saistītas ar sociālo institūciju nepilnīgu funkcionēšanu un klienta attiecībām ar tām.
- 3.2.5. Noteikt iejaukšanās formas krīzes situācijā.
  - 3.2.6. Stimulēt klientu sadarboties ar citām personām, grupām vai organizācijām, kas ir saskārušās ar līdzīgām problēmām, lai attīstītu pašpalīdzības grupu funkcionēšanu.
  - 3.2.7. Regulāri novērtēt palīdzības efektivitāti. Ja klients tiek nosūtīts pie cita speciālista, pārbaudīt iznākuma rezultātu.
  - 3.2.8. Savākt un analizēt nepieciešamo informāciju par klienta dzīvesvietu, sociālajiem apstākļiem, apmācību un izglītību, seksuālo orientāciju, apkārtejo sociālo vidi, finansiālo un materiālo stāvokli, juridisko statusu un sociālo institūciju iespējām attiecībā uz palīdzību. Analizējot informāciju, noteikt sociālo attiecību veidošanos, traucējumus un funkcionēšanas nepilnvērtības, kas klientam rada problēmas.
  - 3.2.9. Sniegt klientam informāciju par pastāvošiem likumiem un normatīviem aktiem, par iespējām uzlabot savu situāciju, par rīcības alternatīvām, par pastāvošiem noteikumiem un procedūrām.
  - 3.2.10. Iepazīstināt klientu ar iespējamiem palīdzības veidiem sociālās institūcijas ietvaros un ārpus tās. Nepieciešamības gadījumā nosūtīt klientu pēc palīdzības citur.
  - 3.2.11. Ja klientam ir jākontaktējas ar oficiālām iestādēm un atbildīgām personām, veikt starpnieka funkcijas.
  - 3.2.12. Nepieciešamības gadījumā pavadīt klientu uz oficiālām iestādēm un organizācijām, iesniegt pierādījumus tām par klienta problēmu cēloņiem. Veicināt klienta problēmu apzināšanu un izpratni sabiedrībā.
  - 3.2.13. Apmācīt klientu, kā nokārtot dažādas procedūras un formalitātes.
  - 3.2.14. Klienta interešu vārdā risināt sarunas oficiālās iestādēs un organizācijās.
  - 3.2.15. Pēc klienta lūguma nodot informāciju trešajai personai.
  - 3.2.16. Klienta interesēs organizēt un mobilizēt resursus.
  - 3.2.17. Veikt sociālās aktivitātes to specifisko grupu un indivīdu vidū, kas var kļūt par potenciālajiem klientiem.

- 3.3. *Profesionālās darbības pamatuzdevumi profesionalitātes paaugstināšanai.*
- 3.3.1. Regulāri izmantot zinātniskās pētniecības darba metodes praktiskajā darbībā, veicot klienta sociālās funkcionēšanas izpēti.
- 3.3.2. Regulāri novērtēt pielietojamās metodes, izmantojot pētījumus un to aprakstus.
- 3.3.3. Regulāri atjaunot savas profesionālās zināšanas par sociālā darba un palīdzības teorijām. Piedalīties sociālo darbinieku apmācībā.
- 3.3.4. Piedalīties supervīzijās un analizēt darbības rezultātus.
- 3.3.5. Sadarboties ar citām palīdzību sniedzējam personām, iemācīties strādāt komandā.
- 3.3.6. Reprezentēt savu sociālo institūciju sociālā darbinieka kompetences ietvaros.
- 3.3.7. Stingri ievērot profesijas vērtības, profesijas modeli ietvertos pamatprincipus.
- 3.3.8. Cīnīties par sava profesionālā statusa un sociālā darbinieka pozīcijas legalizēšanu.
- 3.4. *Sociālajam darbiniekam nepieciešamās zināšanas.*
- 3.4.1. Starptautiskie normatīvie akti, Kopenhāgenas Deklarācija par sociālo attīstību, Latvijas likumdošanas akti un normatīvie dokumenti.
- 3.4.2. Labklājības sistēmas pamatprincipi, darbības mērķi un funkcijas.
- 3.4.3. Labklājības sistēmas pamatelementu (sociālā aprūpe, sociālā palīdzība, sociālā apdrošināšana, sociālā nodrošināšana) funkcionēšanas mehānisms.
- 3.4.4. Sociālās politikas veidošanas un realizēšanas mehānisms.
- 3.4.5. Valsts un pašvaldību sociālo pakalpojumu programmas, to mērķi.
- 3.4.6. Sociālo institūciju darbības pamatvirzieni.
- 3.4.7. Zinātniskās pētniecības darba metodes un tehnikas.
- 3.4.8. Valsts sociālās attīstības pamatvirzieni un sociālā progresa pamatrādītāji.
- 3.4.9. Reģionālās sociālās politikas veidošanas un sociālās stabilitātes nodrošināšanas mehānismi.
- 3.4.10. Sociālās programmas par sociālā progresa attīstību, sociālā taisnīguma un cilvēku sociālo apstākļu uzlabošanas iespējām.

- 3.4.11. Sociālā darba būtība un nozīme sabiedrības attīstībā. Sociālā darba formas un metodes. Sociālā darbinieka profesijas raksturojums. Sociālā darba teorijas.
- 3.4.12. Personības struktūra un uzvedības priekšnoteikumi. Sociālie ietekmju faktori. Ģenētisko, bioķīmisko un bioloģisko faktoru ietekme uz indivīdu. Uztveres un izziņas procesi, emocijas, psihoterapijas veidi.
- 3.4.13. Antropoloģijas zināšanas. Dažādu ideoloģiju un kultūru pārzināšana.
- 3.4.14. Sociālo procesu un institūciju vadīšana.
- 3.4.15. Zināšanas svešvalodās un komunikācijā, konfliktu teoriju pārzināšana.
- 3.4.16. Sociālās labklājības papildu resursu pārzināšana.
- 3.4.17. Klientu un klientu grupu stāvokļa un problēmu pārzināšana:
  - zināšanas un izpratne par sociālajiem faktoriem, kas ietekmē klienta problēmu,
  - zināšanas par specifisko sociālo grupu attīstības iespējām,
  - zināšanas par sociāli demogrāfisko un politisko infrastruktūru, tās ietekmi uz klienta sociālo situāciju.
- 3.4.18. Zināšanas par informācijas teorijām, automatizācijas procesiem, reģistrācijas, plānošanas, kontroles, analīzes tehnikām.
- 3.5. *Sociālajam darbiniekam nepieciešamās prasmes.*
- 3.5.1. Diagnosticēšanas prasmes:
  - spēja veidot hipotēzes attiecībā uz klientu un pārbaudīt tās,
  - spēja apskatīt problēmu plašākā kontekstā, piemēram, laulības, ģimenes vai kaimiņu attiecību ietvaros,
  - spēja domāt "juridiskos terminos".
- 3.5.2. Metodiskās prasmes:
  - spēja analizēt lēmumu par palīdzības sniegšanas procesu,
  - spēja sadalīt palīdzības sniegšanas procesu informācijas ievākšanas un secinājumu posmā,
  - spēja elastīgums alternatīvu metožu izvēlē,
  - spēja noteikt palīdzības sniegšanas procesa efektivitāti,
  - spēja adekvāti apieties ar cilvēkiem sarežģītās un eksplozīvās krīzes situācijās.

3.5.3. Sociālās prasmes:

- dažādas komunikācijas prasmes (skaidri formulējumi, pārliecinošas spējas, klausīšanās māka, izjautāšanas adekvātums),
- spēja sevi identificēt ar cilvēkiem no atšķirīgas sociālās un kultūras vides, ar atšķirīgu ideoloģiju,
- spēja precīzi novērot un vajadzības gadījumā interpretēt klienta uzvedību,
- spēja izvēlēties un pielietot katrai situācijai un problēmai piemērotas tehnikas,
- spēja apmācīt klientu un viņa interesēs sadarboties ar trešo pusi,
- spēja dot padomus, sniegt konsultāciju,
- spēja veicināt klienta ieinteresētību ar trešās puses palīdzību,
- spēja mobilizēt apkārtējo vidi,
- spēja īstenot antidiskriminācijas politiku,
- spēja respektēt indivīdu, sociālo grupu, kopienu kultūras vērtības un unikalitāti.

3.5.4. Prasmes, saistītas ar pētījumu, projektu un ziņojumu veidošanu:

- spēja problēmu un procesu analīzes gaitā atrast kopsakarības un noteikt diagnozi, kas palīdzētu atrisināt problēmu dažādos līmeņos,
- spēja noteikt sabiedrības vai nepilnvērtīgi funkcionējošu oficiālo iestāžu vājās vietas,
- prasme veidot uz sociālās informācijas analīzi balstītus projektus par specifiskām problēmsituācijām un problemātiskām grupām,
- prasme veikt pētījumus par klienta sociālo situāciju,
- prasme ziņojumos un publikācijās adekvāti atklāt noteiktās nepilnvērtības vai traucējumus,
- spēja ietekmēt personas un oficiālās iestādes, lai mainītu to uzskatus un darbību attiecībā pret specifiskām klientu grupām un problēmām,
- spēja atrast savu vietu vietējā politiskā struktūrā,
- spēja stimulēt un atbalstīt pašpalīdzības organizācijas, iedrošināt klientu sadarboties ar citiem cilvēkiem ar līdzīgām problēmām, tā mēģinot atrisināt viņa problēmas,

- spēja sistēmiski domāt par palīdzības sniegšanas procesu,
- spēja savākt nepieciešamo kvalitatīvo un kvantitatīvo informāciju un plānot savu darbību, izpildīt savu uzdevumu un pieņemt optimālu lēmumu,
- prasme izmantot statistikas datus,
- spēja abstrahēties no ikdienas prakses, lai izprastu plašākas teorētiski pamatotas likumsakarības,
- prasme pielietot pētniecības metodes un tehnikas,
- prasme uzrakstīt ziņojumu, balstītu uz pētījuma rezultātiem,
- prasme veidot projektus un izstrādāt dažādu institūciju un programmu modeļus.

3.5.5. Spējas, saistītas ar administratīvo funkciju veikšanu:

- spēja sadarboties ar kolēģiem un palīdzību sniedzējam personām no citām institūcijām,
- spēja sadarboties institūcijas ietvaros, īpaši dubultas pakļautības gadījumos,
- spēja darboties ar noteiktām strukturētām institūcijām (komandā, darba grupā),
- spēja pieņemt kopīgus lēmumus par institūcijas politiku, būt līdzatbildīgam par to realizācijas sekām,
- spēja strādāt stresa situācijās.

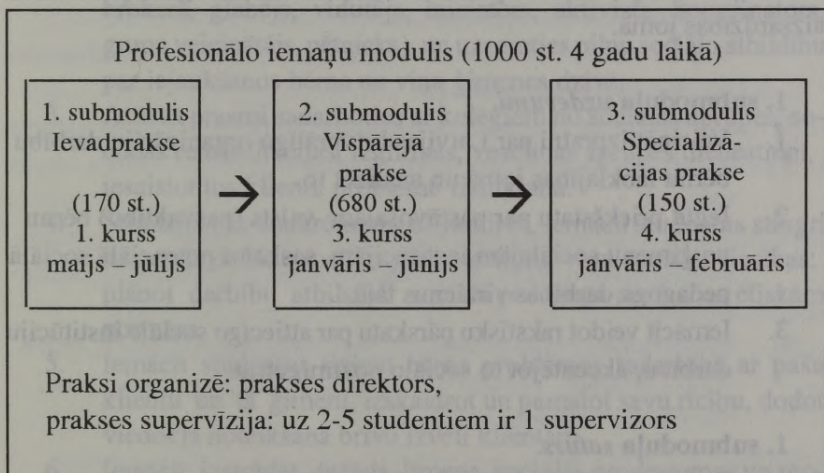
Piedāvātais sociālā darba darbības modelis, kas balstās uz teorētiskiem priekšstatiem un starptautisko profesionālo organizāciju prasībām sociālo darbinieku profesijai, neapšaubāmi ir zināmā mērā etalons, kas nosaka profesionālo studiju programmas mērķus, uzdevumus un saturu. Tas nozīmē, ka augstskolas studijām jābūt virzītām uz teorētiskajā modelī noteikto standartu praktisku sasniegšanu. Parādisim to caur viena studiju programmas pamatmoduļa - "Sociālā pedagoga profesionālo iemaņu attīstība" izpildi.

Sociālā pedagoga profesionālo iemaņu attīstība.

Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolā "Attīstība" viens no 7 savstarpēji integrētiem pamatmoduļiem profesionālo studiju pro-

grammas ietvaros ir "Profesionālo iemaņu bloks", kas sastāv no 3 submoduļiem:

1. submodulis - "Ievadprakse" (170 stundas);
2. submodulis - "Vispārējā prakse"(680 stundas);
3. submodulis - "Specializācijas prakse"(150 stundas).

Profesionālo iemaņu moduļa mērķis ir:

nodrošināt mācību prakses bāzi un nepieciešamos apstākļus studentu praktisko profesionālo iemaņu apguvei un attīstībai, sekmējot sociālā pedagoga darbības modeļa aprobāciju vietējos apstākļos.

Profesionālo iemaņu moduļa uzdevumi.

1. Attīstīt studentu diagnosticēšanas un metodiskās prasmes, īpašu uzmanību pievēršot likumdošanā balstītai bērnu problēmas identifikēšanai, sociālās diagnozes noteikšanai, sociālās palīdzības procesa prognozēšanai.
2. Attīstīt studentu sociālās prasmes.
3. Attīstīt spējas, kas saistītas ar pētījumu, projektu, sociālo programmu veidošanu bērnu aizsardzības jomā.

4. Attīstīt studentu iemaņas, kas saistītas ar administratīvo funkciju veikšanu bērnu sociālās institūcijas ietvaros.

1. submoduļa *mērķis* ir:

iepazīstināt studentus ar pastāvošo brīvprātīgo un valsts (pašvaldību) sociālo institūciju darbības pamatvirzieniem bērnu un ģimeņu sociālās aizsardzības jomā.

1. submoduļa *uzdevumi*.

1. Veicināt izpratni par Latvijas brīvprātīgo organizāciju darbību bērnu labklājības jomā un analizēt to.
2. Iegūt priekšstatu par pastāvošajām valsts (pašvaldību) bērnu un ģimeņu sociālajām institūcijām, saskatot potenciālā sociālā pedagoga darbības virzienus tajā.
3. Iemācīt veidot rakstisku pārskatu par attiecīgo sociālo institūciju darbību, akcentējot to sociālo nozīmīgumu.

1. submoduļa *saturs*.

1. Brīvprātīgo organizāciju uzskaitē, to attīstības vēsture.
2. Sociālo institūciju mērķu, uzdevumu, funkciju, statusa raksturojums.
3. Sociālās institūcijas sadarbības ar izglītības, veselības, sociālās aprūpes iestādēm analīze.
4. Sociālo institūciju audzēkņu (bērnu, pusaudžu) sociālā portreta veidošana.
5. Sociālo institūciju speciālistu profesionalitātes raksturojuma veidošana.
6. Sociālo institūciju problēmu, to risinājumu analīze.

2. submoduļa *mērķis* ir:

attīstīt studentu profesionālās iemaņas sociālās pedagoģijas jomā; novērtēt prasmi strādāt komandā, kā arī studentu atbilstību izvēlētajai profesijai.

2. submoduļa uzdevumi.

1. Iemācīt studentu praktiski veikt sadarbību ar klientu (bērnu, ģimeni, bērnu grupām) atbilstoši sociālā pedagoga profesijas vērtībām.
2. Iemācīt studentus prognozēt un veikt sociālās palīdzības darbu, izpildot dažādas sociālā pedagoga lomas (izglītotājs, advokāts, brokers, glābējs, vidutājs, iniciators, aktīvis, koordinators, grupu veicinātājs, pētnieks), un uzņemties pilnu sociālo atbildību par iekļaušanos bērna un viņa ģimenes dzīvē.
3. Attīstīt prasmi sadarboties ar kolēģiem no sociālās aprūpes, sociālās rehabilitācijas, izglītības, veselības aprūpes dienestiem, iesaistot tos klientu problēmu risināšanā.
4. Strādājot pie konkrētiem gadījumiem, iemācīt studentus stingri respektēt dažādu sociālo grupu kultūru, viņu sociālās tiesības; plānot darbību atbilstoši sociālā pedagoga profesijas ētiskām normām.
5. Iemācīt studentus risināt bērna problēmas sadarbībā ar pašu klientu un tā ģimeni, izskaidrot un pamatot savu rīcību, dodot viedokļa noteikšanā brīvu izvēli klientam.
6. Iemācīt izstrādāt dažāda līmeņa sociālās programmas un projektus, kas balstīti uz attiecīgas bērnu grupas vajadzību un problēmu izpēti.
7. Attīstīt prasmes veikt pētījumus par ģimeņu un bērnu (invalidi, bezpajumtnieki, narkotiku lietotāji, nepilngadīgie likumpārkāpēji, fiziski un garīgi slimi bērni) sociālajiem apstākļiem, sociālajām vajadzībām, viņu tiesību realizēšanas iespēju sociālajām garantijām; gatavot praktiskus priekšlikumus administratīvajām un politiskajām struktūrām.
8. Iemācīties analizēt attiecīgā reģiona sociāli demogrāfisko infrastruktūru, sociālo pakalpojumu tīklu, modelēt attiecīgas sociālās programmas saistībā ar reģiona iedzīvotāju vajadzībām.

2. submoduļa saturs.

1. Bērnu tiesību aizsargājošo likumdošanas un normatīvo aktu praktiskā realizācija Latvijas apstākļos.

2. Dažādu sociālo grupu izpēte sociālo institūciju ietvaros (patversme, rehabilitācijas centrs, bērnu slimnīca, skola utt.). Sociālās vides mobilizēšana bērnu aizsardzības jautājumos.
3. Sociālo aktivitāšu veikšana (Starptautiskā invalīdu diena, "bērns uz ielas", analfabētisms bērnu vidū, bērns cietumā).
4. Sociālā pedagoga funkciju veikšana atbilstoši sociālās institūcijas profilam.
5. Sociālās aprūpes, sociālās rehabilitācijas, sociālās palīdzības sistēmas praktiska apzināšana.
6. Sociālā pedagoga darbība sociālajās institūcijās (nepilngadīgo cietums, patversme, bērnu nams, vispārīzglītojošā skola, skolu valde utt.).
7. Administratīvo procedūru un formalitāšu kārtošanas apgūšana (adopcija, aizbildnība, invaliditāte, audžuvecāku atlase un sagatavošana).
8. Informācijas sagatavošana par pastāvošajiem likumiem, iedzīvotāju tiesībām, palīdzības iespējām labklājības jautājumos.
9. Starpnieka funkcijas veikšana.

3. submoduļa *mērķis* ir:

sagatavot studentus profesionālo funkciju veikšanai izvēlētajā sociālās pedagoģijas jomā.

3. submoduļa *uzdevumi*.

1. Attīstīt iemaņas darbam ar bērniem ar īpašām vajadzībām.
2. Apgūt klīniskā sociālā darba formas un metodes.
3. Apgūt institucionālā sociālā darba specifiku (patversme, cietums, bērnu nams, krīzes centrs, bērnu aizsardzības centrs utt.).
4. Apgūt profesionālās iemaņas sociālajam darbam izglītības sistēmā (arodskolā, pamatskolā, skolu valdē utt.).

3. submoduļa *saturs*.

1. Starptautisko normatīvo aktu, Kopenhāgenas Deklarācijas par sociālo attīstību, Eiropas Sociālās hartas, Latvijas likumu un

normatīvo aktu bērnu jautājumos pārzināšana un izpildes realizēšanas analīze.

2. Psihosociālās palīdzības apgūšana.
3. Klientu sociālās atveseļošanas programmas izstrādāšana.
4. Klientu jautājumu risināšana ar trešās puses (ģimenes, audzvecāku, draugu, skolotāju) piedališanos.
5. Sociālās rehabilitācijas, sociālās adaptācijas, resocializācijas procesu praktiska apzināšana.
6. Ģimenes terapijas metožu apgūšana supervizora uzraudzībā.
7. Sociālā pedagoga darbības modeļa izstrāde konkrētai pedagoģiskai iestādei, sadarbojoties ar medmāsu, skolotāju, skolas psihologu.
8. Klienta pavadīšana uz oficiālajām iestādēm, pierādījumu par klientu problēmu cēloņiem sagatavošana un iesniegšana.
9. Aktivitāšu organizēšana sociālā pedagoga profesijas legalizēšanai Latvijā, profesijas oficiālā juridiskā statusa noteikšanai, imidža veidošanai sabiedrībā.

Apkopojot teikto, ir mērķtiecīgi vēlreiz akcentēt, ka sociālā darbinieka profesionālai darbībai mūsdienā Latvijā ir jābūt balstītai uz pasaules un LR noteiktiem profesiju standartiem un vietējām sociālām realitātēm.

Literatūras saraksts:

1. The Copenhagen Declaration and Programme of Action. World Summit for Social Development, 6-12 March 1995. - United Nations. New York, 1995.
2. Australian Social Work Competency Standarts for Entry Level Social Workers. - Australian association of social workers LTD, 1994.
3. The NASW Code of Ethics. Barker. - The Social Work Dictionary Nation's Association of Social Workers, Marejland, 1987.
4. *L.Šilņeva*. Sociālā pedagoga prakses modelis. Profesionālo studiju programma, 1995./96.m.g.
5. Constitution for European Association of Schools of Social Work. International association of Schools of Social Work, 1995.

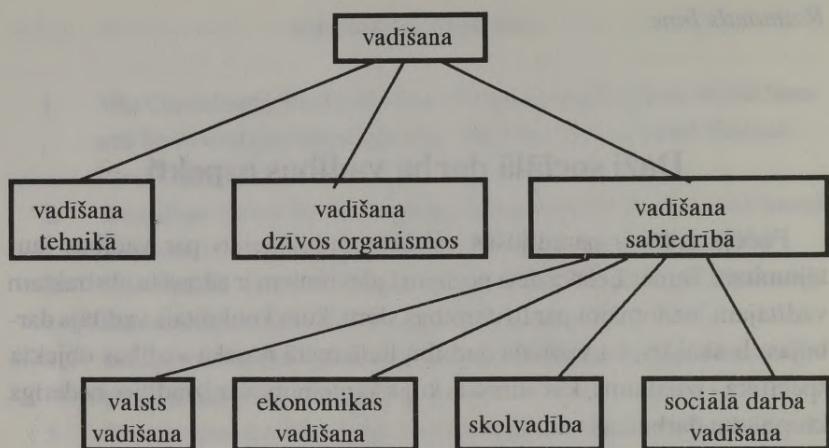
Daži sociālā darba vadības aspekti

Pēdējā laikā ir parādījušās vairākas publikācijas par vadības jautājumiem. Tomēr lielākā daļa no šiem izdevumiem ir adresēta abstraktam vadītājam, nedomājot par to darbības sfēru, kurā konkrētais vadītājs darbojas. Ir skaidrs, ka vadītāja darbību lielā mērā nosaka vadības objekta specifika - izteikums, kas adresēts kuģa kapteinim, var izrādīties nederīgs kurpnieku darbnīcas vadītājam.

Šajā publikācijā vēlējos tēzu veidā skart dažus sociālā darba vadības aspektus.

1. Katrai mērķtiecīgai darbībai ir raksturīga vadīšana, tā ir objektīva pasaules parādība. *Vadīšana ir mērķtiecīga vadības subjekta iedarbība uz vadāmo objektu, lai uzturētu tā darbību vēlamajā režīmā vai lai to pārveidotu jaunā stāvoklī.* Vadības vispārīgos likumus, nesaistot vadīšanas darbību ar konkrētu vadāmo objektu, apraksta zinātnes nozare kibernetika. Vadīšana ir noteikti organizētas sociālas, bioloģiskas vai tehniskas sistēmas funkcija, un tai noteikti ir sava specifika katrā no šīm sfērām. Savukārt vadīšanai dažādās sabiedriskās sistēmās ir savas īpatnības, kuras nosaka sistēmas sastāvs, struktūra, mērķi, sarežģītības pakāpe u.c. parametri. Sarežģītākie gadījumi ir lielu sociālu kopību vadīšana - piemēram, valsts vadīšana. Relatīvi vienkāršāka ir atsevišķu sabiedrības dzīves nozaru vadīšana, piemēram, ekonomikas vadīšana, izglītības darba vadīšana, sabiedrisko organizāciju vadīšana u.c., arī *sociālā darba vadīšana*. Shematiski tas ir parādīts 1.zīmējumā.

Vadīšanā mērķtiecīgi tiek izmantotas objektos norisošās, zinātniski izziņātās un noskaidrotās kustības likumsakarības, līdz ar to arī vadīšana iegūst zinātnes raksturu. Dotajā shēmā (1.zīm.) vadīšanas darbība, līdz ar to arī vadības zinātnes parādītas 3 līmeņos.

1. zīmējums

Vadišana dabā un sabiedrībā

1. līmenis - vispārīgās vadišanas likumības, kuras aplūko kibernetika.

2. līmenis - vadišana trīs sfērās - tehnikā, dzīvos organismos, sabiedrībā. Šeit gan jāpiemin, ka zinātniekiem šajā jautājumā nav vienādi uzskati, piemēram, profesors M. Ašmanis raksta: "Pārvaldīšana ir vienīgi sociālās dzīves atribūts, jo vienīgi cilvēks, iekams sāk kādu darbību, savā apziņā rada tās plānu un projektu, paredzēdams arī rīcības aktu ķēdi, kurai jānovēd pie izraudzītā mērķa. Bioloģiskajās dzīves formās ir spontāni instinktīva regulācija, kas tikai āreji dažkārt līdzinās pārvaldīšanai." [1, 217.] (Profesors lieto terminu "pārvaldīšana", kas pēc skaidrojuma Enciklopēdiskajā vārdnīcā - R., 1991., būtiski neatšķiras no termina "vadišana".) Būtībā šādai pieejai varētu pievienoties, jo vadišanas parādība tehnikā arī ir saistīta ar cilvēka mērķtiecīgu rīcību. Tomēr tas pašreiz neskar mūsu aplūkojamo vadības objektu - sociālo darbu, kurš ietilpst virknē vadišana → vadišana sabiedrībā → sociālā darba vadišana.

3. līmenis - vadišana konkrētā sabiedriskā (protams, arī tehniskā) sistēmā.

Mēģināsim noskaidrot, kādu specifiku un papildu nosacījumus vadības fenomena skaidrošanā un raksturošanā ievieš vadības objekta konkretizācija šajos trīs līmeņos.

2. Pirmajā līmenī, kā jau minējām, vispārīgos vadīšanas likumus aplūko kibernetika, kas nosaka, ka vadīšana tiek realizēta sistēmā, kurā eksistē divas apakšsistēmas - vadības objekts un vadības subjekts. Starp vadības subjektu un vadības objektu pastāv tiešā un atgriezeniskā informatīvā saite. Ar tiešās saites palīdzību vadības subjekts nodod vadības objektam vadības lēmumus, tādējādi virzot objekta darbību vēlamajā virzienā. Atgriezeniskā saite kalpo, lai vadības subjekts saņemtu informāciju par procesiem, kuri norisinās objektā, un tā stāvokli, lai, atkarībā no tā, koriģētu vadības lēmumus. Atgriezeniskas saites princips ir viens no svarīgākajiem kibernetikas principiem, bez kura nav iespējams realizēt vadīšanu.

3. Sabiedrisko sistēmu vadīšanas specifiku galvenokārt nosaka tas, ka šo sistēmu galvenais komponents ir cilvēks vai cilvēku grupa. Vadības process šeit ir jārealizē nevis sistēmā cilvēks → mašīna (vai pat mašīna → mašīna), bet sistēmā *cilvēks* → *cilvēks*. Katram cilvēkam ir savas neatkarīgas īpašības un īpatnības - savs nervu darbības tips, temperaments, savas vajadzības un rīcības motīvi, noteiktas spējas, sava apzināta attieksme pret sabiedrību u.c. Cilvēks vai cilvēku grupa nevar kļūt par aklu kādas iedarbības objektu. Sabiedriskās sistēmās vadības process jāskata nevis kā darbība subjekts → objekts, bet kā *mijiedarbība* sistēmā subjekts → subjekts.

Sociālās vadīšanas efektivitāti nosaka arī vesela rinda sociālpsiholoģisku faktoru un problēmu, piemēram:

- izvīzīto vadīšanas mērķu pieņemšana un atbalstīšana, vai arī nepieņemšana un pretdarbība no izpildītāju puses,
- izpildītāju iekļaušanās vadības lēmumu izstrādē un realizēšanā,
- darbinieku rīcības motivācija, tās veidošana,
- optimālā vadības stila izveide un pilnveidošana u.c.

4. Sociālā darba vadīšanas īpatnības un specifiku nosaka šī darba būtība. Sociālpedagogs Albrehts Millers - Šolls (Müller - Schöll Albrecht) izceļ trīs galvenās atšķirības, kuras ir raksturīgas sociālā darba vadībai, salīdzinot ar vadību citās sabiedriskās dzīves jomās: [2, 8.-9.]

- 1) Tradicionāli citās sabiedriskās dzīves jomās lietotos vadības efektivitātes mērus nevar lietot sociālā darba vadības novērtēšanai. Augstākā mēraukla sociālā darba vadības vērtēšanā ir ietverta atbildē uz jautājumu: "Kas vislabāk, ievērojot demokrātiskās tiesības un sociālos valsts principus, kalpo klienta personības attīstībai?"
- 2) Lēmuma pieņemšanas analīzei, ievērojot iepriekš teikto par vērtēšanas mērauklu, ir cita kvalitāte (mērķi, problēmas, vajadzības u.c.).
- 3) Sociālo lēmumu pieņemšanas procesā visās organizāciju hierarhijas pakāpēs jāattīsta un jāīsteno atklātības princips, kas padara klientam šo procesu "caurspīdīgu" un "caurskatāmu".

Visas trīs uzskaitītās atšķirības galvenokārt ir vērstas klienta vajadzību un prasību apmierināšanai, tādēļ varam teikt, ka *sociālā darba vadība ir vadība, kura orientēta uz klientu.*

5. Jau iepriekš minētajā Šveices sociālo pedagogu darbā, ņemot vērā sociālā darba vadīšanas īpatnības, izdalīti galvenie pamatjautājumi, kuri nosaka sociālā darba vadības saturu. [2, 12.] Sociālā darba vadīšana balstās uz četrām kollonām (balstiem):

- 1) meditācija;
- 2) komunikācija;
- 3) produktīva darbība komandā;
- 4) darbinieku iesaistīšana vadīšanā.

Jau vispārīgā vadības teorija nosaka, ka vadītājam labi jāpazīst pašam sevi, savas vājas un stiprās puses, lai varētu plānoti veikt savas personības pilnveidošanu. Šajā nolūkā tiek ieteiktas dažādas metodes - pašnovērojums, tests, autogēnais treniņš u.c. Lietojot šīs tradicionālās metodes,

sociālajam darbiniekam sevis iepazīšanā jānonāk tādā kontaktā pašam ar sevi, ko mēs apzīmējam ar jēdzienu "meditācija". No tā, cik dziļi darbinieks būs iepazinis pats sevi, lielā mērā būs atkarīgs arī tas, vai viņš spēs izprast un izjust klienta problēmas un sniegt viņam efektīvu palīdzību.

Liekas, ka otrais balsts - "komunikācija" - komentārus neprasa, sociālās vadības māksla ir komunikācijas māksla. Katram sociālajam darbiniekam jāprot atrast kontaktu ar klientu, jāprot iegūt viņa uzticību un nepiespiesti un lietišķi vadīt sarunu. Dažāda veida komunikācijas treniņi ir sociālo darbinieku izglītošanas pasākumu neatņemama sastāvdaļa.

Sarežģītus vadības uzdevumus nevar atrisināt viens vadītājs, tiek veidotas vadības grupas, vislabāk, ja tā ir vienota "komanda" - domubiedru grupa. Galvenais vadītājs šajā grupā saskaņo un koordinē savu kolēģu darbu. Šāda vadītāja darbību mēdz salīdzināt ar orķestra diriģenta darbu - viņš pats nevienu instrumentu nespēlē, bet prot izraudzīties mūziķus un tā viņus vadīt, ka rezultātā rodas mākslas darbs.

Jebkura vadības uzdevuma veikšana saistīta ar mērķi - sekmēt sev padoto darbinieku personības izaugsmi. Šis mērķis bieži vien netiek oficiāli formulēts un pazūd aiz konkrētiem uzdevumiem, taču zemtekstā tas saglabājas vienmēr. To var panākt vadīšanas darbības - stāvokļa analīzē, datu vākšanā un sistematizēšanā, vadības lēmumu projektu izstrādē, organizācijā u.c. - iesaistot pēc iespējas vairāk darbinieku. Tas, ko darbinieki iegūs, veicot šīs darbības, bieži vien ir vairāk nekā pieņemtā lēmuma oficiālais rezultāts. Daži autori pat izvirza tēzi, ka vadības process ir mācību process. [3, 180.]

6. Vadišana sociālajās sistēmās (to skaitā arī sociālā darba vadišana) praktiski norisinās, balstoties uz konkrētu teorētisko bāzi, kas formulēta vadības koncepcijā. Vācijā izdotajā sociālā darba leksikonā minētas četras galvenās sociālā darba vadišanas koncepcijas. [4, 374.] Nosaukšu šīs galvenās koncepcijas, neiedziļinoties to saturā, jo būtību daļēji raksturo jau koncepciju nosaukumi:

- 1) Vadišana ar mērķu izvirzīšanu;
- 2) Vadišana ar mērķu izvirzīšanu un daļēji deleģētu sasniegumu kontroli;
- 3) Vadišana ar deleģēšanu;
- 4) Vadišana ar līdzdalību.

Šīs nosauktās vadības koncepcijas praksē tiek dažādi kombinētas, ņemot vērā katras dotajā situācijā atbilstošāko un labāko.

Literatūras saraksts:

1. Demokrātijas pamati - R.: Zinātne, 1993. - 239.lpp.
2. Müller - Schöll, A., Priepke, M. Sozialmanagement; zur Förderung systematischen Entscheidens, Planens, Organisierens, Führens und Kontrollierens in Gruppen. - Neuwied; Krieffel; Berlin; Luchterhand, 1992.
3. Lotmar P., Tondeur E. Führen in sozialen Organisationen / Ein Buch zum Nachdenken und Handeln. - Bern: Verlag Paul Haupt, 1993.
4. Fachlexikon der sozialen Arbeit. -Deutschland: Eigenverlag, 1993.

Iedzīvotāju dzīves līmeņa raksturojums

Diskusijās par iedzīvotāju dzīves līmeni Latvijā un citās valstīs bieži vien autori izdara atšķirīgus secinājumus. Tas ir atkarīgs ne tikai no tā, kādas sociālas, ekonomiskas un citas parādības un procesus sabiedrībā apskata, bet arī, ko saprot ar vienu vai otru jēdzienu. Pašreiz zinātniskās publikācijās un praksē parādās jauni, agrāk nelietoti termini, it sevišķi, ja diskutējam par iedzīvotāju dzīves līmeni. Raksta mērķis ir apskatīt galvenos rādītājus un terminus, kurus lieto iedzīvotāju dzīves līmeņa raksturošanai.

Iedzīvotāju dzīves līmenis ir iedzīvotāju nodrošinātība ar nepieciešamajiem labumiem un garīgai attīstībai vajadzīgajiem priekšmetiem, pakalpojumiem un nosacījumiem, iedzīvotāju patēriņa sasniegtais līmenis un saprātīgo (racionālo) vajadzību apmierināšanas pakāpe. Tāpat izprot iedzīvotāju labklājību.

Iedzīvotāju **dzīves līmenis** ir materiālo un kultūras vajadzību apmierināšanas pakāpe. To var traktēt gan šaurākā, gan plašākā nozīmē. Šaurākā nozīmē dzīves līmenis raksturo dažādu materiālo un garīgo labumu individuālo patērēšanu un cilvēka personīgo vajadzību apmierināšanas pakāpi, plašākā nozīmē - iedzīvotāju dzīves sociāli ekonomisko nosacījumu kompleksu, tā dažādus aspektus (iedzīvotāju nodarbinātību, darba apstākļus, iedzīvotāju veselību, izglītību, brīvo laiku un tā izmantošanu utt.). Dzīves līmenis izpaužas demogrāfiskos rādītājos (dzimstībā, mirstībā, mūža ilgumā u.c.). Dzīves līmeņa sastāvdaļa ir kultūras līmenis. Tādā izpratnē pašreiz bieži lieto terminu - dzīves kvalitāte. Dzīves līmenis atkarīgs no ražošanas faktoru (zemes, darba, kapitāla) kvalitātes un saražoto materiālo labumu sadales un pārdales. Dzīves līmeņa dinamika atkarīga no darba ražīguma, ražošanas efektivitātes, ekonomisko likumu darbības. Katra atsevišķa sabiedrības locekļa dzīves līmeni pirmām kārtām nosaka tas, kā viņš strādā. Dzīves līmeņa

celšanās nozīmē ne tikai iedzīvotāju ienākumu un patēriņa priekšmetu ražošanas palielināšanos, patēriņa augšanu, bet arī cilvēka kultūras un apzinīguma līmeņa pastāvīgu paaugstināšanos. Dzīves līmeņa materiālais pamats ir iekšzemes kopprodukts (turpmāk tekstā IKP), kas ir noteiktā laika periodā valsts iedzīvotāju ražoto gala produktu un pakalpojumu kopējā vērtība naudas izteiksmē.

Nosacīti var izdalīt četrus iedzīvotāju dzīves līmeņus:

- nabadzība - pēc bioloģiskajiem kritērijiem minimāli pieļaujama materiālo labumu un pakalpojumu kopums, kuru patēriņš atļauj tikai uzturēt cilvēka dzīvotspēju;

- trūcība - materiālo labumu un pakalpojumu patēriņš darbaspēju saglabāšanas līmenī kā zemākā darbaspēka ataudzes robeža;

- iedzīvotāju normālais dzīves līmenis - pēc zinātniski pamatotām normām, materiālo labumu un pakalpojumu racionāls patēriņš, kas nodrošina cilvēku fizisko un intelektuālo spēju normālu atjaunošanu;

- pārticība - materiālo labumu un pakalpojumu patērēšana, kas nodrošina vispusīgu cilvēka attīstību.

Iedzīvotāju dzīves līmenis raksturo vajadzību apmierināšanas pakāpi.

Vajadzības ir dabisku, sociālu vai garīgu faktoru kopums, kuru klātesamība nepieciešama organisma, personības, sociālās grupas vai visas sabiedrības dzīves darbības nodrošināšanai; iekšēja aktivitātes determinante. Universālās bioloģiskās vajadzības nosaka vielmaiņas procesi, to realizēšana ir ikviena organisma eksistences priekšnoteikums. Iedzīvotāju vajadzībām (materiālām, sociāli politiskām un garīgām) ir sociāla iedaba, šīs vajadzības un to realizēšana ir atkarīga no ražošanas faktoru attīstības līmeņa, no cilvēka sociāla stāvokļa sabiedrībā, no viņa pasauluzskata orientācijas, kultūras līmeņa. Iedzīvotāju vajadzību avots ir attiecības starp ražošanu un materiālo, kā arī garīgo labumu patērēšanu. Vajadzības atklājas neapzinātās tieksmēs un apzinātā darbības motivācijā.

Vajadzības klasificē pēc darbības (darba, izziņas, saskarsmes vajadzības), pēc funkcionālās lomas (dominējošās un pakārtotās vajadzības), pēc vajadzību subjekta (individuālās, grupas, kolektīvās vajadzības).

Izšķir fizioloģiskās, intelektuālās un sociālās vajadzības.

● Fizioloģiskās vajadzības pēc pārtikas, apģērba, apaviem, dzīvokļa, kustību aktivitātes, atpūtas, miega u.tml. ir noteicošās.

● Intelektuālās vajadzības attiecas uz izglītību, kvalifikācijas paaugstināšanu, māksliniecisko darbību.

● Sociālās vajadzības saistītas ar cilvēka lomu izpildīšanu - sociāli politisko aktivitāti, sakaru uzturēšanu ar cilvēkiem, pēcnācēju audzināšanu utt. Vajadzības var būt saprātīgas (racionālas) un irracionālas.

● Racionālās vajadzības atbilst zinātniskiem ieteikumiem par materiālo labumu un pakalpojumu vajadzībām, kuras nepieciešamas cilvēkam veselīga dzīves veida uzturēšanai un personības harmoniskai attīstībai. Racionālu vajadzību realizēšana veicina cilvēka veselības uzlabošanu, darbaspēju, izglītības, politiskās, tikumiskās, estētiskās un fiziskās kultūras paaugstināšanu. Vajadzību apmierināšanas nosacījumu raksturojums saistīts ar iedzīvotāju laika budžeta izpēti (darba, ārpusdarba un brīvā laika attiecību, to struktūru). Vajadzību izpēte ir svarīgākais uzdevums tirgus ekonomikas apstākļos.

● Vajadzības ir dinamiskas, mainīgas. Apmierinātu vajadzību vietā veidojas jaunas, augstākas vajadzības, kas saistītas ar personības iekļaušanos dažādās darbības sfērās un formās. Personības vajadzības veido it kā hierarhiju, kuras pamatā ir vitālās vajadzības (vajadzības pēc uztura), tām seko sociālās vajadzības, kam praktiski nav robežu. Sociālo vajadzību augstākā izpausme ir vajadzība pēc pašrealizācijas, t.i., radošas darbības.

● Vajadzību attīstība nenozīmē, ka jāpalielinās materiālo labumu patēriņa fiziskam apjomam. Atsevišķos gadījumos vajadzību attīstība nozīmē, ka pilnveidojas vajadzību struktūra un paaugstinās šo labumu un pakalpojumu kvalitāte.

● Dzīves līmeņa kategorijas komplicētība rada nepieciešamību tā vispusīgai raksturošanai izmantot dažādus rādītājus. Viens statistikas rādītājs raksturo tikai vienu dzīves līmeņa aspektu. Tā kā dzīves līmeņa visi elementi ir savstarpēji saistīti, tad arī statistiskajiem rādītājiem jābūt savstarpēji saistītiem.

● Tautas dzīves līmeņa raksturošanai lieto rādītāju sistēmu, kurā var izdalīt vairākas rādītāju grupas:

1) vērtības rādītāji ir saražotā un izlietotā IKP apjoma, sastāva un dinamikas rādītāji; mēneša vidējā darba alga un mēneša vidējā reālā darba alga; iedzīvotāju naudas ietaupījumi, uzkrātais īpašums u.c. Šos rādītājus aprēķina gan pēc kopējā apjoma, gan rēķinot uz vienu iedzīvotāju, strādātāju u.tml.;

2) naturālie rādītāji, kuri raksturo materiālo labumu un pakalpojumu patēriņa apjomu vidēji uz vienu iedzīvotāju (gaļas, olu, piena, cukura, maizes produktu, audumu, apavu utt.), iedzīvotāju nodrošinātību ar ilgstošas lietošanas kultūras, sadzīves un saimniecības priekšmetiem;

3) rādītāji, kuri raksturo dzīves līmeņa *sociālos aspektus*, piemēram, iedzīvotāju nodarbinātību, bezdarba līmeni, darba dienas un darba nedēļas ilgumu, apmaksātā atvaļinājuma ilgumu, darba aizsardzību, brīvā laika ilgumu un tā izmantošanu, dzīvokļu fonda labiekārtošanas pakāpi, pirmsskolas vecuma bērnu nodrošinātību ar pirmsskolas bērnu iestādēm, augstāko un vidējo speciālo mācību iestāžu studentu un audzēkņu skaitu uz 10 000 iedzīvotājiem, ārstu, gultu skaitu slimnīcās vidēji uz 10 000 iedzīvotājiem, vidējo paredzamo mūža ilgumu, vidējo mācību gadu u.tml.

Pirmo divu grupu rādītāji raksturo vairāk iedzīvotāju personīgā patēriņa līmeni, bet trešās grupas rādītāji - iedzīvotāju dzīves līmeņa sociālo pusi.

Noteiktam ražošanas faktoru un saražoto materiālo labumu sadales un pārdales attīstības līmenim atbilst savs faktiski sasniegtais un zinātniski pamatotais (racionālais) materiālo un garīgo labumu patēriņa līmenis. Salīdzinot faktisko un zinātniski pamatoto patēriņa līmeni, var aprēķināt iedzīvotāju materiālo un garīgo vajadzību apmierināšanas pakāpi (koeficienta veidā vai procentos).

Lai vispusīgi raksturotu iedzīvotāju dzīves līmeni valstī, tā rādītāji jāaprēķina un to analīze jāveic ne tikai par visiem iedzīvotājiem kopumā, bet arī par dažādām iedzīvotāju grupām ar atšķirīgiem naudas un naturāliem ienākumiem, par pilsētu un lauku iedzīvotājiem, par atsevišķām teritorijām. Liela uzmanība jāveltī iedzīvotāju sociālās diferenciacijas analīzei, maznodrošināto iedzīvotāju ieņēmumiem, patēriņa budžetam un minimālās darba algas, pensijas pirktspējai.

Jau vairākus gadus ANO Attīstības programma publicē pārskatus par tautu attīstību pasaules valstīs, sarindojot tās reitinga tabulā pēc dažādiem sociālo apstākļu un iespēju kritērijiem.

Tautas attīstība ir cilvēka attīstība - pašu cilvēku radīta un cilvēkiem paredzēta. Tautas attīstības ierosme popularizē atziņu, ka nepieciešams nodrošināt visu cilvēku pamatvajadzības un ka arī maznodrošinātiem slāņiem jāpiedalās attīstībā un jābauda progresa sasniegumi. Tautas attīstības līmeņa rādītāji ietver trīs cilvēka dzīves pamataspektus - ilgs mūžs, zināšanas un nepieciešamie resursi pienācīga dzīves līmeņa nodrošināšanai Šos cilvēka labklājības pamatnosacījumus atspoguļo trīs rādītāji: dzīves ilgums, izglītība, kā arī nacionālais ienākums uz vienu iedzīvotāju. Šo rādītāju kopums veido tautas attīstības indeksu. [1; 17.-18.] Par vērtējuma kritērijiem indeksa aprēķinā tiek ņemts jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums, pieaugušo lasītprasme, gadu skaits, ko iedzīvotāji pavada mācību iestādēs, nacionālais ienākums uz vienu iedzīvotāju.

Jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums ir gadu skaits, kādu vidēji nodzīvotu attiecīgā gadā dzimušie, ja viņu dzīves laikā mirstības līmenis paliktu tāds, kāds tas bija dzimšanas gadā. Datus iegūst no mirstības un vidējā paredzamā mūža ilguma tabulām. [2; 147.]

Jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums Latvijā pakāpeniski samazinās. To būtiski ietekmē pašreizējā sociāli ekonomiskā situācija valstī. 1988.gadā jaundzimušo vidējais paredzamais mūža ilgums vīriešiem bija 66,26 gadi un sievietēm - 75,14 gadi, bet 1994.gadā vīriešiem tas samazinājies līdz 60,72 gadiem jeb par 5,5 gadiem un sievietēm līdz 72,87 gadiem jeb par 2,3 gadiem. [2; 105.] Daudzās Eiropas valstīs jaundzimušo paredzamais vidējais mūža ilgums ir ievērojami lielāks, piemēram, Zviedrijā un Islandē vīriešiem 75 gadi un sievietēm 81 gads, Itālijā, Nīderlandē, Norvēģijā vīriešiem 74 gadi un sievietēm 80 gadi, Spānijā un Šveicē vīriešiem 74 gadi un sievietēm 81 gads. [3; 297.]

Izglītības līmeņa raksturošanai parasti lieto lasītpratēju un rakstīpratēju īpatsvaru iedzīvotāju kopskaitā. Starptautiskajā statistikā lasītpratēju un rakstīpratēju skaitu attiecina pret 15 gadus sasniegušajiem

un vecākiem iedzīvotājiem. Lasītpratēju un rakstītpratēju īpatsvars Latvijā ir ļoti augsts (apmēram 99,0%). Latvijā 1992. gadā 15 gadus un vecākiem iedzīvotājiem vidējais mācību gadu skaits bija 10,2 gadi. Vīriešiem, kuru sastāvā ir mazāks vecāko paaudžu īpatsvars (isāka mūža ilguma dēļ), vidējais mācību gadu skaits kā pilsētās, tā laukos ir nedaudz lielāks nekā sievietēm, kaut salīdzināmās vecumgrupās tas visumā ir mazāks. Tā paša vecuma Somijas iedzīvotāji mācījušies vidēji apmēram 11 gadus. [4; 2.]

Dzīves līmeņa materiālais pamats ir iekšzemes kopprodukts.

IKP apjoma rādītāju lieto, lai salīdzinātu dažādu valstu ekonomiskās attīstības līmeni, raksturojot to ekonomisko potenciālu un iespējamo dzīves līmeni. Šajos salīdzinājumos visbiežāk izmanto **IKP vidēji uz vienu iedzīvotāju**, kuru aprēķina, dalot IKP apjomu ar gada vidējo iedzīvotāju skaitu.

Latvijā ražotais nacionālais kopprodukts vidēji uz vienu iedzīvotāju **ASV dolāros 1993. gadā** bija 10-18 reižu mazāks nekā Eiropas bagātākajās valstīs un ievērojami zemāks nekā daudzās bijušajās sociālisma bloka valstīs [5; 134.-135.]:

Šveice	36 410	Ungārija	3330
Luksemburga	35 850	Igaunija	3040
Dānija	26 510	Baltkrievija	2840
Norvēģija	26 340	Čehija	2730
Zviedrija	24 830	Krievija	2350
Islande	23 620	Polija	2270
Vācija	23 560	LATVIJA	2030
Austrija	23 120	Ukraina	1910
Francija	22 360	Slovākija	1900
Beļģija	21 210	Lietuva	1310

1995. gada pārskata reitinga tabulā Latvija 174 valstu vidū iekļauta 48.vietā - valstu grupā ar augstu tautas attīstības līmeni, 1994. gadā - 30.vietā, 1993. gadā - 35.vietā, bet 1992. gadā Latvija bija iekļauta kopējos datos par PSRS. Igaunija 1995. gada pārskatā bija 43.vietā un

Lietuva - 71.vietā (iekļauta to valstu grupā, kurās attīstības līmenis ir vidējs). Pirmajās trīs vietās ir Kanāda, ASV un Japāna, bet sarakstu noslēdz Mali, Sjerralone un Nigēra, kas ir 174.vietā.

Dzīves līmeņa raksturošanai ANO lieto arī **humānās attīstības indeksu**. Katras valsts vietu reitinga tabulā nosaka, ņemot vērā šādus kritērijus: ekonomiskā drošība, iztikas tiesības, veselības aizsardzības sistēma, apkārtējās vides aizsardzības sistēma, noziedzības līmenis, etnisko grupu drošība un politiskā drošība. 1994. gada pārskatā pēc humānās attīstības indeksa Lietuva ieņēma 28.vietu, Igaunija - 29.vietu un Latvija - 30.vietu. Pasaules 10 attīstītākās valstis pēc humānās attīstības indeksa ir Kanāda, Šveice, Japāna, Zviedrija, Norvēģija, Francija, Austrālija, ASV, Nīderlande un Lielbritānija. Sarakstu noslēdz Afganistāna, Burkinafaso un Gvineja.

Absolūti pilnīgu ANO valstu sarakstu nav iespējams sastādīt un nevar teikt, ka šie rādītāji precīzi raksturo sociālo stāvokli valstī. Ne visās sfērās visu valstu statistika atbilst un ir salīdzināma ar pasaulē pieņemto. Tas attiecas arī uz Latviju. Tomēr šādi rādītāji un reitingi var būt interesanti diskusijām, analīzei, un tos var uzskatīt par iepriekšējās brīdināšanas sistēmu, kas ļauj noteikt, kādā valstī un kad var rasties sociālie konflikti. ANO prognozē konfliktus Angolā, Ruandā un Afganistānā.

Katras ģimenes, cilvēka dzīves līmenis ir cieši saistīts ar naudas ieņēmumiem darba samaksas, pensiju, pabalstu u.tml. veidā un preču un pakalpojumu cenām un tarifiem. Ekonomikā izšķir nominālos un reālos rādītājus. Lai raksturotu iedzīvotāju dzīves līmeņa dinamiku, apskatīsim:

- mēneša vidējo darba samaksu;
- vecuma pensijas mēneša vidējo apmēru;
- darba samaksas un pensijas pirktspēju.

Nominālā darba samaksa ir naudas summa, kas aprēķināta uzņēmumu, iestāžu, organizāciju darbiniekiem par padarīto darbu (nostrādāto laiku) pēc izstrādes izcenojumiem, tarifu likmēm, amata likmēm vai pēc vidējās darba samaksas, atbilstoši uzņēmumā, organizācijā pieņemtajām darba apmaksas sistēmām un formām.

Nominālā darba samaksa raksturo darba apmaksas līmeni neatkarīgi no preču un pakalpojumu cenu maiņas un nodokļu paaugstināšanās vai samazināšanās.

Reālā darba samaksa - materiālos labumos vai pakalpojumos izteikta darba samaksa. Reālā darba samaksa rāda, kādu daudzumu patēriņa priekšmetu un pakalpojumu strādājošie var iegādāties par savu nominālo darba samaksu. Reālā darba samaksa ir atkarīga no nominālās darba samaksas, patēriņa preču un pakalpojumu cenām, nodokļu lieluma.

Tās lielums parāda darba samaksas faktisko **pirktspēju**. Iedzīvotāju reālā darba samaksa ir nominālā darba samaksa, pārreķināta salīdzināmās cenās. Cenu līmenim paaugstinoties, darba samaksas reālais saturs samazinās un otrādi. Reālās darba samaksas paaugstināšanos ietekmē arī nodokļu un citu obligāto maksājumu samazināšanās, kurus atskaita no nominālās darba samaksas (iedzīvotāju ienākuma nodoklis, sociālais nodoklis). Galvenais reālās darba samaksas paaugstināšanās avots ir mēneša vidējās darba samaksas pieaugums valstī un patēriņa cenu indeksa samazināšanās.

Nominālās un reālās darba samaksas (vidēji uz strādātāju) **dinamiku** aprēķina, dalot nominālo vai reālo darba samaksu (vidēji uz vienu strādātāju) pārskata periodā ar darba samaksas līmeni bāzes periodā. Pašreiz mēneša vidējā darba samaksa pieaug, jo sakarā ar cenu paaugstināšanos pārtikas, nepārtikas precēm un maksas pakalpojumiem sistemātiski tiek paaugstināta minimālā mēnešalga un darba samaksa (skat. 1.tabulu).

1. tabula

Tautas saimniecībā nodarbināto vidējā darba samaksa gadā

[7; 35.lpp., 3; 85.lpp., 6; 93., 104.lpp.]

	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
Mēneša vidējā darba samaksa, Ls	1,61	3,00	21,50	47, 23	74,00
Minimālā mēnešalga (amatalga), Ls	-	1,05	5,89	12,50	22,00
Minimālās mēnešalgas attiecība pret mēneša vidējo darba samaksu, %	-	37,4	25,6	24,1	28,5
Procentos pret 1990. gadu:					
patēriņa cenu (inflācijas) indekss	100	272	2861	5986	8135
mēneša vidējā darba samaksa	100	186	1335	2934	4596
strādājošo pirktspējas indekss	100	68	47	49	56

Strādājošo pirktspējas indeksu aprēķina, attiecinot strādājošo vidējās darba samaksas indeksu pret patēriņa cenu (inflācijas) indeksu. [6; 91.]

Pašreiz valstī strauji pieaug mēneša vidējās darba samaksas atšķirības atsevišķās tautas saimniecības nozarēs. Laika posmā no 1994. gada janvāra līdz 1995. gada martam mēneša vidējā darba samaksa vislētāk pieauga budžeta iestādēs strādājošajiem, it sevišķi izglītības, veselības aizsardzības, sociālās aprūpes, kultūras, mākslas, fiziskās kultūras nozarēs. Šajās iestādēs strādājošo mēneša vidējā darba samaksa pieaug ievērojami lētāk nekā mēneša vidējā darba samaksa valstī. Turpretim ir nozares, kurās darba samaksa palielinās ļoti strauji. Šo nozaru uzņēmumi bieži ir monopolisti Latvijā un līdz ar to var strauji palielināt darba samaksu strādājošajiem. Tā zvejniecībā mēneša vidējā darba samaksa šajā laika posmā ir palielinājusies 4,2 reizes, finansēs - 1,6 reizes. Atsevišķos darbības veidos mēneša vidējā darba samaksa ir ļoti augsta, un līdz ar to veidojas liela atšķirība starp dažādās nozarēs strādājošiem. Piemēram, ūdens transportā strādājošo mēneša vidējā darba samaksa ir 3,9 reizes lielāka nekā izglītībā un veselības aizsardzībā, sociālajā aprūpē nodarbinātajiem. [8; 28.-29.]

Skaitliski vislielākā mazaizsargātā sociālā grupa ir pensionāri.

Ceturtdaļa no valsts iedzīvotājiem (26,2%) ir pensionāri, un to īpatsvars iedzīvotāju skaitā pieaug (1990. gadā - 22,9%). Valstī vidēji uz 1000 tautas saimniecībā nodarbinātajiem 1990. gadā bija 433 pensionāri, bet 1994. gadā jau 550 pensionāri. [7; 18.-28.]

1994. gada beigās bija 662,6 tūkst. pensionāru, no kuriem 75% bija vecuma, 16% - invaliditātes pensionāri, 5% - zudējuši apgādnieku, 3% saņem sociālās pensijas un 1% - izdienas pensijas. [7; 22.]

1994. gadā salīdzinājumā ar 1990. gadu pensionāru skaits Latvijā ir palielinājies par 52,8 tūkst. cilvēku jeb 8,7%. Īpaši strauji palielinājies pensionāru skaits, kas saņem invaliditātes pensiju (par 37,4 tūkst. cilvēku jeb 55,9%), izdienas pensijas (par 5,3 tūkst. cilvēku jeb 5,4 reizes) un pensionāru skaits, kas saņem sociālās pensijas (par 11,5 tūkst. cilvēku jeb 2,5 reizes). Šajā laika posmā sistemātiski samazinās pensionāru skaits, kas saņem apgādnieka zaudējuma pensiju.

Lai vērtētu pensiju un pabalstu lielumu, nepieciešams to salīdzināt ar mēneša vidējo darba samaksu. Līdz 1980. gadam strādnieku un kalpotāju mēneša vidējo pensiju lielums nepārsniedza 42% un kolhoznieku - 32% no mēneša vidējās darba samaksas. Deviņdesmitajos gados vecuma pensijas attiecība pret mēneša vidējo darba samaksu svārstās no 31% līdz 72% (skat. 2.tabulu).

Pakāpeniski palielinās ne tikai pensionāru skaits, bet arī pensiju un pabalstu mēneša vidējais apmērs. Mēneša vidējā pensija pēdējos gados ievērojami palielinājusies. To ietekmēja izmaiņas pensiju likumdošanā, patēriņa cenu un pakalpojumu tarifu pieaugums un citi sociāli ekonomiskie faktori.

1990. gadā vislielākās bija personālās un izdienas pensijas, bet 1994. gadā invaliditātes pensijas (31,75 latī mēnesī), bet vecuma pensijas bija tikai par 4% lielākas nekā apgādnieka zaudējuma pensijas (attieciņi 28,37 un 27,29 latī mēnesī). Turpretim invalīdi kopš bērnības saņēmuši tikai 18,28 latus mēnesī.

Pensionāriem pensija ir galvenais ieņēmumu avots, un līdz ar to nepieciešams pensijas lielumu salīdzināt arī ar viena iedzīvotāja pilna iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza vienību (tālāk tekstā - PIMPPG) un izdarīt secinājumus par vajadzību apmierināšanas iespējām.

Līdzīgi strādājošo pirktspējas indeksam iespējams aprēķināt pensionāru pirktspējas indeksu. **Pensionāru pirktspējas indeksu** aprēķina, attiecinot mēneša vidējās pensijas indeksu pret patēriņa cenu (inflācijas) indeksu (skat. 2.tabulu).

Vecuma pensionāru pirktspēja, salīdzinājumā ar 1990. gadu, ir ievērojami samazinājusies. Kā jau iepriekš minēts, dažādu pensiju vidējais lielums ir atšķirīgs un līdz ar to nepieciešams analizēt invalīdu, sociālo pensionāru u.c. pirktspējas dinamiku.

Salīdzinot inflācijas līmeni ar mēneša vidējās darba samaksas un vidējās pensijas pieauguma tempiem, jāsecina, ka iedzīvotāju pirktspēja palielinās tikai nelielai iedzīvotāju daļai, piem., valsts pārvaldē un aizsardzībā strādājošajiem, transportā un privātstruktūrās strādājošajiem. Turpretim budžeta iestādēs nodarbinātajiem mēneša vidējā darba samaksa un pensionāru pensijas pieaug ievērojami lēnāk nekā inflācijas tempi valstī.

Vecuma pensijas mēneša vidējā apmēra dinamika Latvijā

[7; 35., 40.lpp., 3; 85., 86., 92.lpp., 6; 93., 104.lpp.]

	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.
Vecuma pensija gada beigās, Ls	0,50	2,16	13,40	20,22	28,37
Viena iedzīvotāja PIMPPG vērtība	-	1,74	18,57	37,59	51,50
Vecuma pensijas attiecība % pret: PIMPPG	-	124	72	54	55
Procentos pret 1990. gadu:					
patēriņa cenu (inflācijas) indekss	100	272	2861	5986	8135
vecuma pensija	100	432	2680	4044	5674
vecuma pensionāru pirktpējas indekss	100	159	94	68	70

Literatūras saraksts:

1. Pārskats par tautas attīstību Latvijā 1995. - Rīga, 1995.
2. LR VSK. Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1995. - Rīga, 1995.
3. LR VSK. Latvijas statistikas gadagrāmata 1993. - Rīga, 1994.
4. *Eglīte P.* Latvijas izglītības potenciāla paredzamās pārmaiņas iedzīvotāju sastāva ietekmē //Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. - Rīga, 1994. Nr. 7/8.
5. LR VSK. Latvijas makroekonomiskie rādītāji. Ceturkšņa biļetens # 1/ 1995. - Rīga, 1995.
6. LR VSK. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens. Nr. 5/ 1995. Rīga, 1995.
7. LR VSK. Latvija skaitļos 1995. - Rīga, 1995.
8. LR VSK. Latvijas statistikas ikmēneša biļetens.Nr. 3/ 1995. - Rīga, 1995.

Veselība un slimību modeļi

Veselība, slimība un invaliditāte nav tikai medicīniski jēdzieni, bet arī īpaši psihosociāli fenomenī.

Jebkura sociāla un sabiedriska problēma var kļūt psihiska vai psihiski psiholoģiska problēma. Šāda situācija var radīt neatrisināmu konfliktu vai pārslodzi, kas savukārt atkal var novest pie sociāliem konfliktiem.

Daba, ekonomiskie un sociālie nosacījumi veido iedzīvotāju dzīves veida parametrus noteiktā vēsturiskā situācijā. Modernā sabiedrība pieļauj plašu uzvedības diapazonu noteiktā dzīves veida ietvaros. Uzvedības stereotipu daļēji nosaka piederība noteiktam sociālam slānim vai grupai (ģimene, kopiena, reliģija u.c.), profesijai, stāvoklim sabiedrības hierarhijā. Mūsdienu sabiedrībā tipiska ir piederība vienlaicīgi daudzām sociālām struktūrām.

Cilvēks (arī slimnieks) vienlaicīgi ir izveles priekšā dažādās konkurējošās vērtību sistēmās. Te katram jāizveido un jāattīsta personīgās izturēšanās principi, savs dzīves stils.

Modernās sabiedrības sociālās struktūras ir relatīvi atvērtas un pakļautas ievērojamām sabiedriskām izmaiņām. Iespējams liels katra sabiedrības locekļa sociālās, mobilitātes diapazons. Tā nav noslēgta kastu sistēma, kā senāk Indijā vai arābu valstīs.

1. VESELĪBA.

1.1. Definīcijas un medicīniskās palīdzības vajadzība.

Visvairāk gadu mijā un jubilejās mēs viens otram novēlam veselību. Šādi mēs netieši izvirzām to par dominējošo starp citām dzīves vērtībām. Protams, katrs mēs veselības jēdzienā ieliekam mazliet citu jēgu un saturu. Arī sociālās medicīnas grāmatās veselības definīcijas atšķiras.

J.Troške (Troschke, 1978): "Veselība ir normālu funkcionālu norišu un vielmaiņas noteikta saskaņa".

Z.Freidam savukārt - "spēja mīlēt un strādāt". Sociologam T.Parsonam (Parsons, 1951) "indivīda optimālu darba spēju stāvoklis, lai īstenotu sociālās lomas un veiktu uzdevumus".

Pasaules veselības aizsardzības organizācijas (PVAO) definīcija ir pazīstama arī Latvijā un iecerēta tā, lai katrs indivīds varētu īstenot dzīvē visu savu fizisko, garīgo, emocionālo un sociālo potenciālu. **"Veselība ir pilnīgas fiziskas, garīgas un sociālas labsajūtas stāvoklis, bet ne tikai slimību un fizisku defektu iztrūkums."**

Tā nav tikai slimības iztrūkums, bet fiziska, psihiska un sociāla veselība. Bet vai tā ir norma? Šī definīcija izsaukusi spēcīgu kritiku, jo neiekļaujas mūsdienu politiskajā realitātē. Daudzi to dēvē par utopisku, ko diez vai varētu īstenot dzīvē. PVAO ar devīzi "global strategy for health for all by the year 2000" izrādījusi iniciatīvu, stiprinot veselības apziņu sabiedrībā un politiķu starpā.

Netieši šī stratēģija atbalsojusies savienības "Latvijas ceļš" organizētajā 1994.gada 30.novembra konferencē "Latvijas iedzīvotāju veselība 1995-2010", kur pieņēma veselības un sociālās aprūpes attīstības stratēģiju, kurai "līdz 2010.g. fiziskās, garīgās un sociālās, un vides labklājības ziņā Latviju būtu jāierindo vienā no pirmajām vietām Austrumeiropā". Vispārējās medicīnas krīzes apstākļos 1995.gada rudenī Latvijā par šo stratēģiju gan vairs neko nedzird, un paši politiķi, liekas, to aizmirsuši paši pirmie.

Ārstiem ir stingrs nozoloģijas jēdziens (grieķiski nosos - slimība, mācība par atsevišķu slimību būtību). Tāpēc veselība ir tad, kad nav slimības. Veselības jēdziens nav tikai teorētisks. No veselības izpratnes un izjūtas atkarīga slimnieka izturēšanās slimības laikā. Agrāk vai vēlāk pēc sava stāvokļa noskaidrošanas un sava "veselības - slimības modeļa" izveidošanas slimnieks dosies pie ārsta. Izglītota pacienta priekšstati varētu būt tuvi ārsta modelim, ko nevar teikt par zemāko slāņu pārstāvjiem. Šiem cilvēkiem bieži lielāks respekts un godbijība pret ārstu, bet slimību risks augstāks, jo slimību simptomi netiek kritiski vērtēti.

Medicīniskā socioloģija uzsver 5 svarīgus faktorus, kuri nosaka medicīniskās palīdzības vajadzību:

- 1) slimības sajūta,
- 2) personības īpatnības,
- 3) demogrāfiskie faktori,
- 4) sociālkulturālie nosacījumi,
- 5) medicīnas iespējas un pacientu uzticības pakāpe tai.

Šo faktoru izpratnei ļoti svarīgs ir veselības un slimības jēdziens.

1.2. Veselības un normas jēdziens.

Slimības un veselības jēdziens bieži tiek uztverts kā pretējas vērtības ar plus un minus zīmi, t.i., lielumi, kuri viens otru izslēdz vai ierobežo. Slimojot cilvēks zaudē kādu veselības daļu. *Būt veselam nozīmē būt normālam.* Vai veselība atbilst normas jēdzienam? Svarīgi būtu noskaidrot, kas tad ir norma.

1.2.1. Ideāls kā norma.

Par ideālu veselības izpratni var uzskatīt PVAO definīciju (skat. nodaļu 1.1.). Šī definīcija ir daudzdimensiju, ietverot bioloģiju, psihi un sabiedrību. Tā rada maldīgu priekšstatu, ka visi traucējumi ārstējami. *Veselība nav statiska, bet aktīvs process visā dzīves garumā.* Tāpēc to ietekmē gan individuāli un sabiedriski, gan ekonomiski, ekoloģiski un sociāli nosacījumi. Veselība vienmēr ir cīņā ar traucējumiem, kurus zināmā pakāpē nevar pārvarēt, bet var ar tiem sadzīvot vai samierināties.

Medicīnas literatūrā veselība definēta gandrīz tikai kā slimību un noteiktu simptomu iztrūkums. *Ja nav slimis, tad ir vesels.* Ja noteiktam slimniekam ir pietiekams tipisku pazīmju (simptomu) daudzums, tad, neatkarīgi no simptomu svarīguma paša pacienta subjektīvā izpratnē, var definēt noteiktu nozoloģiju. Uz šī principa balstās slimību klasifikācija.

Ideāla norma: "Normāls ir tas, kas bez sūdzībām dzīvo dotajos apstākļos."

1.2.2. Sociāla norma.

Pavisam cita normas izpratne veidojas, ja orientējas uz sabiedriskām vērtībām. PVAO veselības definīcijā sociālie apstākļi atzīti kā veselības sastāvdaļa. Katram sabiedrības loceklim savā uzvedībā jāreķinās ar zināmu konformismu noteiktu sabiedrības grupu spiediena dēļ. Tas, kas notiek saskaņā ar sabiedrības rakstītiem un nerakstītiem likumiem, var cerēt uz pārējo sabiedrības locekļu pozitīvu atbalstu.

Socializācija ir process, kurā indivīds savā attīstībā balstās uz sociālētiskām normām.

Socializācija ietver aprakstītās likumsakarības arī saistībā ar slimību. Dažiem indivīdiem jau no savas attīstības sākuma jāstopas ar sabiedrisku nosacījumu un slimības kopsakarībām.

Kā sociāli ierobežojumi var ietekmēt veselību un cilvēka izturēšanos, piemēram var minēt uzturu. Vairumam cilvēku mūsu sabiedrībā "veselīgs uzturs" nozīmē nepārēsties, neuzņemt par daudz dzīvnieku tauku, viegli asimilējamu ogļhidrātu un kaloriju, bet uzņemt pietiekami vitamīnu, daudz šķidruma un šķiedrvielu, gādāt par daudzpusīgu uzturu. Kurš šiem likumiem neseko, ir resns, ēd par daudz un ir ne tikai slims, bet arī sociāli deviants.

Sociālā norma: "Normāls ir tas, kas dzīvo tā, kā to prasa un vēlas sabiedrība."

1.2.3. Statistiskā norma.

Ar sociālās normas jēdzienu cieši saistās norma kā *statistiski vidējais*. Te socioloģiskie un dabaszinātņu normas priekšstati ir zināmā saskaņā, jo novirzes no caurmēra var būt gan sociālo apstākļu, gan organisma bioloģisko noviržu sekas. Biologi var iegūt relatīvi vienkāršus parametrus, kurus var attēlot arī grafiski. Var izveidot noteiktas populācijas vidējā auguma un svara liknes, kuras gan ietekmē mērīšanas metode, un apstākļi.

Psihosociālos kritērijus var tikai nosacīti saskaitīt, piem., inteliģences koeficientu (intelligenz quotient - IQ), baiļu intensitāti, grupu sadarbību

utt. Tomēr tas ļauj iegūt noteiktu indivīda raksturojumu grupas iekšienē. Psihosociālie kritēriji ir tikai daļēji izmērami un salīdzināmi, taču zināmās robežās šāda interpretācija tomēr ir iespējama.

Piem., bailes braukt tramvajā varētu būt fobija un tātad patoloģiskas, bet eksāmena bailes un "lampu drudzis" nodrošina emocionālu noskaņu un atbilstošu emocionālu fonu svarīgiem sasniegumiem. Tas pats attiecas arī uz slimību, piem., slimīgas bailes no neesošas slimības sauc par hipohondriju. Tomēr līdzīgas bailes varētu būt pilnīgi adekvātas slimniekam ar aizdomām par ļaundabīgu audzēju. Pat, ja šī slimnieka bailes būtu spēcīgākas par hipohondriķa bailēm, tās varētu uzskatīt par normālām un izprotamām.

Statistiskā norma: "Normāls ir tas, kas ir kā vairumam."

1.2.4. Funkcionālā norma.

Plašākā nozīmē tā ir ekoloģiska norma, kas aplūko organismu un indivīdu saistībā ar apkārtnējo vidi, orientēta uz to, vai persona spēj veikt noteiktus uzdevumus un lomu (darbā, ģimenē, brīvajā laikā un dzimumdzīvē). Piem., ortopēdi nosaka locītavu kustību asi un apjomu. Funkcionālas aizkuņģa dziedzerā insulīnsekrecijas iespējas parāda cukura slodzes tests. *Bioloģiski funkcionālas normas robežas nosaka tie apstākļi un nosacījumi, kad organisms vēl spēj veikt savus uzdevumus.* Šīs robežas ir definētas. Psihosociālā medicīnā ir līdzīgi. Funkcija, kas tiek uzskatīta par pietiekamu, bieži *nozīmē piemērošanos noteiktiem vides apstākļiem vai dzīves situācijai:* sociāla integrācija pēc akūtas šizofrēnijas lēkmes, ģimenes pienākumu uzņemšanās pēc pārciestas depresijas vai smagas slimības.

Funkcionālā norma: "Normāls ir tas, kurš spēj paveikt savus uzdevumus."

1.3. Laju^{*} veselības jēdziena izpratne.

Laji pārsvarā orientējas uz funkcionālo normu. Vairumā gadījumu tie atkarībā no situācijas spēj veselības priekšstatus piemērot reālajiem apstākļiem.

Sportisks cilvēks, pat būdams invalīds, varētu būt labi nodrošināts speciālists un savu stāvokli uztvert kā normālu, bet tajā pašā laikā gripa vai invalīdu sporta sacensībās savainota roka viņam var likt patiesi justies slimam.

Lielākā cilvēku daļa pastāvīgi dzīvo ar lielāku vai mazāku sūdzību skaitu, bet tāpēc nebūt neuzskata sevi par slimiem. 90% izlases veidā aptaujāto 2 nedēļu laikā bija kādas sūdzības, bet tikai 16% no viņiem šai laikā konsultējās ar ārstu (Wadsworth et al., 1971). 1985.g. Šveicē tika izveidots sūdzību katalogs (Buchmann et al.). Izrādījās, ka 46% aptaujāto pēdējos 12 mēnešos sūdzējās par nervozitāti, 41% par galvassāpēm, 30% par klepu, 29% par muguras sāpēm, 24% par bezmiegu, 23% par locītavu sāpēm, 21% par nogurumu utt. Pat tie (apm. 1/3 aptaujāto), kuri novērtēja savu veselību par labu, tāpat atzina gan nervozitāti, gan galvassāpes, klepu un muguras sāpes. Aptuveni puse aptaujāto veselību vērtē kā individuālu un sociālu kategoriju. Sociāli apdraudētie personīgiem faktoriem pievērš lielāku uzmanību nekā sociāli nodrošinātie. Tas saskan ar vispāratzīto faktu, ka, pieaugot izglītības līmenim, ienākumiem un sociālajam prestižam, individuālais dzīves veids ir vieglāk īstenojams un šāds personīgais dzīves stils šķiet pats par sevi saprotams un maznozīmīgs. Tas attiecas arī uz veselību, jo šīs kategorijas ļaudis var brīvāk un aktīvāk izvēlēties vispiemērotāko ārstu un aprūpes formu.

Vairums laju veselību un slimību uztver kā pretēja pola jēdzienus. Veselību viņi uzskata par stāvokli, kuru var ietekmēt vide, nenokārtoti dzīves apstākļi, urbanizācija un ar to saistītais mazkustīgums. Veselību raksturo kā vienkārši slimību iztrūkumu, kā stāvokli, kuru tuvāk aprakstīt nevar. Laju slimības izpratne apstiprina, ka veselība ir komplicēts daudzdimensiju jēdziens.

* Lajs (gr. laos – tauta) – šeit domāts kā nespeciālists.

1.4. Veselība un slimība kā pretstati.

Veselības definīcijai jābūt visaptverošai un viennozīmīgai, jāietver organisms ar tā bioloģiskām un psiholoģiskām funkcijām, kā arī saistība ar sociāliem un kultūras faktoriem; jāorientējas uz sistēmu teoriju un uz dažādo sistēmu savstarpējās ietekmēšanās iespējām (Noack, 1985).

Veselības stāvokli bioloģiskās un psiholoģiskās indivīda sistēmas atrodas harmoniskā līdzsvarā, nodrošinot fizikālas, bioloģiskas, psihiskas un sociālas optimālas saites ar dažādajām ekoloģiskajām sistēmām. Vesela indivīda ricībā ir rezerves un potenciāls, kas atļauj izjaukto līdzsvaru minētājā sistēmā nemitīgi atjaunot.

Sistēmu līdzsvara stāvoklim kā pretstats ir līdzsvara zudums, ko apzīmē kā *slimību*, kad svarīgas organisma funkcijas vairs nav iespējams līdzsvarot un noteiktu struktūru integritāte ir traucēta.

Kopumā varētu rezumēt:

- ne veselība, ne slimība nav statistiski jēdzieni;
- pāreja no veselības uz slimību ir plūstoša;
- tiklab veselība, kā slimība ir atkarīga no vairākām savstarpēji saistītām sistēmām;
- veselība lielā mērā nozīmē spēju novērst un pārvarēt iekšējās un ārējās kaitīgās ietekmes;
- ar veselību ne tik daudz saprot ideālu normu, bet stāvokli, kas ļauj vairāk vai mazāk veselam cilvēkam reālajā vidē ar lielākām vai mazākām grūtībām dzīvot un strādāt;
- slimību izcelsmē piedalās nevis viens, bet atšķirīgu sistēmu vairāki savstarpēji saistīti faktori;
- multifaktorālā ietekme vienlaicīgi nosaka ne tikai slimības sākumu, bet arī tās tālāko norisi.

Veselības izpratnē īpaši akcentē veselības potenciālu, kas palīdz uzturēt dinamiskā līdzsvara stāvokli starp veselību un slimību.

2. VESELĪBAS POTENCIĀLS.

Atsevišķa cilvēka dzīvē svarīga nozīme ir pārmantotībai (ģenētiskai predispozīcijai), kas nodrošina imunoloģisku aizsardzību pret infekcijām, fizisko kondīciju un konstitūciju. Šai ģenētiskajai veselības potenciāla daļai pievienojas personības attīstības apstākļi ģimenē, audzināšana, izglītība utt. Tas viss vēlākajā dzīvē dod iespēju izturēt psihiskās un fiziskās slodzes, piemēroties pārslodzēm un veiksmīgi likt lietā psiholoģiskās pārvarēšanas mehānismus (angļu coping - pārvarēt, tikt galā). Šo iedzimto un iegūto spēju summa atļauj izturēt un pārvarēt veselības stāvokļa dinamiskā līdzsvara svārstību izraisītās pārslodzes un sasprindzinājumu.

Veselību nenosaka tikai individuāla dispozīcija. Sociālai videi: ģimenei, vietējai sabiedrībai, skolai, kopienai, ir svarīga nozīme veselības potenciāla attīstībā.

Veselības potenciāls ietver sevi iedzimtas un iegūtas spējas pārvarēt uz veselības līdzsvaru iedarbīgās pārslodzes.

Šie teorētiskie apsvērumi, kā vēlāk redzēsīm, palīdzēs slimību izcelsmes analīzē.

3. VESELĪGS DZĪVES VEIDS UN SLIMĪBU RISKĀ FAKTORI.

Veselība, tāpat kā slimība, ir dinamisks process, kas ir atkarīgs gan no iekšējiem resursiem, kas indivīdam ir vai nav līdzīgi, gan no ārējiem apstākļiem.

Ar veselīgu dzīves veidu saprot visu to, kas esošo veselības potenciālu veicina un attīsta. Tas ietver sevī profilaktiskos pasākumus, arī dzīves veidu, kas ļauj novērst agru slimības sākumu.

Medicīna tradicionāli orientējas uz slimības cēloņu un norises procesu izpratni. Dzīves veidu, kas primāri veicina veselību, vēl maz pētījusi.

Riska faktori ietver dzīves veidu, kas var izsaukt noteiktas slimības. Šāda pieeja bagātina mūsu zināšanas par slimību rašanos.

Veselīgs dzīves veids slimību aizkavē, bet riska faktori slimību var veicināt un padarīt par iespējamu ar visām no tā izrietošām sekām.

Epidemioloģiskie pētījumi ļauj izvērtēt visdažādākos kritērijus slimības prevalencē un mirstības noteikšanā. Industriālās zemēs šie rādītāji ir diezgan līdzīgi, bet šī raksta ietvaros tos izvērtēt nav iespējams.

Īpaši nozīmīgi šādi riska faktori ir: tuklums, smēķēšana, alkoholisms. Ir arī citi faktori, kas tieši vai netieši ietekmē dzīves un darba apstākļus: slikti ceļi, vides piesārņojums, darba kaitīgums, uzturs, saules radiācija, radioaktivitāte u.c.

4. SLIMĪBU TEORIJAS.

Slimības izcelsmē ir nozīme gan medicīniskiem, gan sociāliem faktoriem. Sociālie faktori darbojas uz visām slimības attīstības fāzēm un ietekmē to:

- 1) rašanos un nozoloģiju;
- 2) norisi un prognozi;
- 3) aprūpes kvalitāti un rehabilitācijas gaitu.

Dažādie slimību modeļi viens otru neizslēdz, bet papildina un ļauj radīt pilnīgāku slimību teorijas ēku. Piemēram, izmantojot D.Armstronga

ieteikumu (1983), depresijas izcelsmē var izveidot šādu cēloņsakarību ķēdīti:

slikti dzīves apstākļi → stress → kateholamīnu deficīts → depresija

Depresijas cēloni, raugoties no dažādiem redzes viedokļiem, var saskatīt atšķirīgu. Sociālais darbinieks uzsvērs, ka depresiju radījuši tieši sliktie dzīves apstākļi, psihologs vairāk slieksies uzsvērt psihisko pārslodzi un nepietiekamo emocionālo atbalstu, psihiatram piemērots liksies kateholamīnu deficīta skaidrojums.

Tā būs radušies veseli trīs depresijas skaidrojumi: socioloģiskais, psiholoģiskais un medicīniskais. Medicīniskais izpratnes modelis gan ļaus depresiju konkrētajam pacientam novērst, bet pavisam maz palīdzēs slimības profilaksē.

Tālāk aplūkosim tuvāk dažādos slimību modeļus.

4.1. Medicīniskais slimības modelis.

Medicīniskais modelis balstās uz mūsdienu medicīnas teorijām un terapijas metodēm. Tas pamatojas uz pieņēmumu, ka katrai slimībai ir sava

- etioloģija,
- morfoloģija,
- klinika,
- prognoze.

Šis vienkāršotais modelis radies no 19.gs. mikrobu un celulārās patoloģijas izpratnes. Šajā modelī vislabāk iekļaujas infekciju slimības. Modeļa lietderība ierobežota vēža, sirds-asinsvadu un psihisko slimību izskaidrošanā. Medicīniskais slimību modelis tiek pamatoti kritizēts. Kā bioloģiski orientēts, tas aptver tikai daļu slimību cēloņu. Piemēram, psihiskās slimības tikai daļēji var skaidrot kā vielmaiņas defektus vai funkcionālus traucējumus. Arī kliniskie riska faktori - hipertensija, hiperholesterinēmija un smēķēšana - dod ticamu skaidrojumu tikai apmēram 50% sirds infarkta gadījumos. Tikai daļēji šis modelis apmierina

vēža un reimatisku slimību gadījumā. Tas maz ievēro vides, patēriņa un dzīves apstākļus. Medicīniskais slimības modelis pamatā ir vērsts uz konkrēto indivīdu, kā arī terapeitiski orientēts. Patiesībā medicīnas iespējas ir ierobežotas un garām paslīd būtiskas psihosociālas slimību determinantes.

Medicīniskais slimību izpratnes modelis

- ļauj veselības aprūpes sistēmā dominēt ārstam;
- veicina sabiedrības atkarību no medicīnas;
- veselības problēmu risinājumu pilnīgi nodod ārstu ziņā.

Ārsti centīsies pamatā visas problēmas atrisināt ar medikamentu, psihoterapijas, operāciju u.c. terapijas metožu palīdzību. Tas padarīs sabiedrību arvien atkarīgāku no ārstiem, zālēm un medicīnas. Šāda pieeja nesekmēs problēmu patiesu atrisinājumu.

4.2. Psihosomātiskais slimības modelis.

Tāpat kā medicīniskā modeļa gadījumā, šo modeli neraksturo kāda viena noteikta teorija. Ir pazīstamas vairākas psihosomātiskās "skolas". Broitigāms un Kristiāns (Bräutigam un Christian, 1973) norāda vismaz uz septiņām šādām pieejām, kas orientējas uz:

- pacienta raksturu;
- psihoanalīzi;
- psihodinamiskā konflikta teoriju;
- psihosomātiskās funkcionālās attīstības modeli;
- neirohumorālā stresa modeli;
- psihosomātiskās medicīnas teoriju;
- neobiheiorismu.

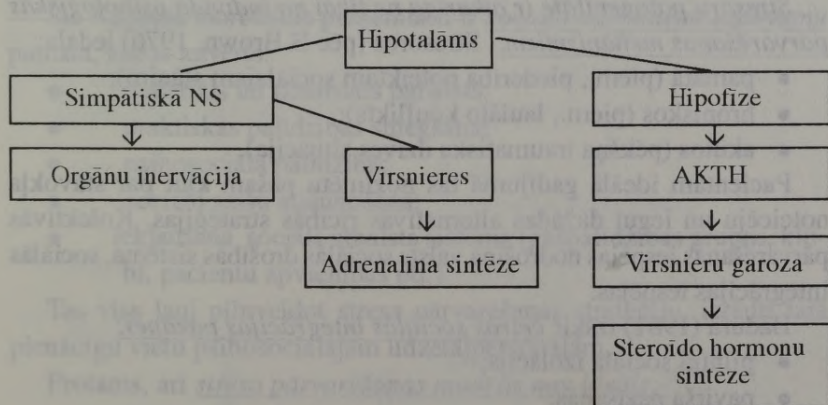
Kopīgs šīm teorijām ir uzskats par psiheš izšķirošo ietekmi uz slimību rašanos. Atrodies ilgstošā psihotraumējošā situācijā, vispirms rodas izmaiņas cilvēka veģetatīvajā nervu sistēmā - paaugstinās asinsspiediens, paātrinās sirds darbība, pastiprinās kuņģa sulas sekrēcija un zarnu peristaltika. Ja sākumā, apstākļiem normalizējoties, arī medicīniskie parametri normalizējas, tad vēlāk izmaiņas kļūst neatgriezeniskas un

novēd pie stabilas hipertensijas vai arī kuņģa sulas pārmērīga sekrēcija rada 12 pirkstu zarnas čūlu.

Šis teorijas labi iederas kuņģa un 12 pirkstu zarnas čūlas, astmas, hipertensijas, dažu ādas slimību izcelsmes noskaidrošanā. Tad tās būs radušās uz nervu pamata un varēs apzīmēt kā psihosomātiskās slimības. Vienmēr atklāts paliek jautājums, vai noteikta situācija vai stress var izsaukt kādu konkrētu patoloģiju? Līdzīgi kā medicīnas slimību modelis arī šis modelis ir orientēts uz noteiktu individu un teoriju, kur sociālie faktori netiek ietverti. Valda uzskats, ka psihosomātiskais slimību modelis vairāk atbilst vidusslāņu dzīves ritmam, kur psihes norisēm, emocijām un dvēseles pārdzīvojumiem ir liela nozīme. Šis modelis nespēj aptvert visas pacientu grupas un slimības.

4.2.1. Neurohumorālā stresa modelis.

Kā piemēru psihosomātisko slimību modelim aplūkosim neurohumorālā stresa modeli. Tas ir mēģinājums, balstoties uz H.Selje mācību, saistīt psiholoģiskās un fizioloģiskās organisma reakcijas. Šis piemērs arī palīdzēs labāk izprast stresa pārvarēšanas modeli. 1.zīmējumā ir parādītas stresa izsauktās nervu sistēmas (NS) un humorālo reakciju

/Seller, 1978/

1. zīm. Neurohumorālais stresa modelis

sakarības organismā. Virsnieru serdes hormonu (adrenalīna un noradrenalīna) izdales pieaugums summējas sirds un asinsvadu reakcijās: pieaug asinsvadu tonuss, sirds frekvence, asinsspiediens. Šī teorija dod iespēju zinātniski analizēt psihosociālo stresoru ietekmi uz sirds infarkta vai hipertensijas rašanos. Steroīdie virsnieru garozas hormoni spēj, savukārt, nomākt organisma aizsargreakcijas. Tas ļauj psihosociālos faktorus saistīt ar infekcijas, autoagresīvām (imunoloģiskām) un ļaundabīgām (vēzis) slimībām.

Šis modelis ir saistīts sociālmedīķu uzmanību, jo ir iespējams analizēt sociālus stresorus un attīstīt mācību par stresa individuālu un kolektīvu pārvarēšanu (coping)¹. Šo teoriju pilnveidošana ļāvusi izveidot t.s. stresa pārvarēšanas (coping) slimību modeli. Psiholoģiskās pārvarēšanas mehānismiem nav mazāka nozīme kā pašiem stresoriem.

4.3. Stresa pārvarēšanas (coping) slimību modelis.

Šis modelis atrodas it kā vidū starp psihosomātisko un tālāk attēloto socioloģisko slimību modeli. Tas rod iespēju apvienot organiski somātiskos ar slimnieku sociālstrukturālajiem un psihosociālajiem nosacījumiem (skat. 2. zīm.).

Stresoru patogenitāte ir atkarīga ne tikai no indivīda psiholoģiskās pārvarēšanas mehānismiem. Stresorus (pēc B.Brown, 1976) iedala:

- pamata (piem., piederība noteiktam sociālajam slānim);
- hroniskos (piem., laulāto konflikts);
- akūtos (pēkšņa traumatiska dzīves situācija).

Pacientam ideālā gadījumā tas nozīmētu pašam kļūt par stāvokļa noteicēju un iegūt dažādas alternatīvas rīcības stratēģijas. Kolektīvas pārvarēšanas iespējas nodrošina valsts sociālās drošības sistēma, sociālās integrācijas iespējas.

Badura (1981) izšķir četras sociālās integrācijas pakāpes:

- pilnīgi sociāla izolācija;
- pavirša pazišanās;

¹ cop (angl. – tikt galā), vācu literatūrā lieto vārdu salikumu – die Bewältigungsmöglichkeiten (coping).

- cieši kontakti;
- draudzīgas attiecības.

Sociālās saites var būt primāras (laulība, ģimene, draudzība u.c.), kā arī sekundāras (darba kolēģi, kaimiņi, vienas biedrības locekļi u.c.). Sociālā atbalsta sistēma un pozitīvas sociālās saites darbojas kā savdabīgs aizsargs pret sociālām slodzēm un palīdz tās pārvarēt. Kolektīvas un individuālas pārvarēšanas iespējas ir viena ar otru cieši saistītas. Te svarīgas ir personības iezīmes, dzīves apstākļi, audzināšana, agras socializācijas praktiskā pieredze. No otras puses to ietekmē sociālo sakaru ilgums un integrācijas pakāpe, personība un pašapziņa, optimisms utt., kas viss ceļ individuālās pretestības spējas.

Amerikāņu zinātnieks Kaplāns (ASV, 1974) piedāvā trispakāpju sociālā atbalsta sistēmu:

1. Tuvāko kontaktpersonu atbalsts mobilizē psihiskos indivīda resursus, lai pārvarētu emocionālo slodzi;
2. praktiska palīdzība, lai veiktu uzdevumus un atrisinātu problēmas;
3. finansiāls un materiāls atbalsts, padomi (atbilstoša kognitīva orientācija), lai pieņemtu optimālu lēmumu sarežģītās sociālās situācijās.

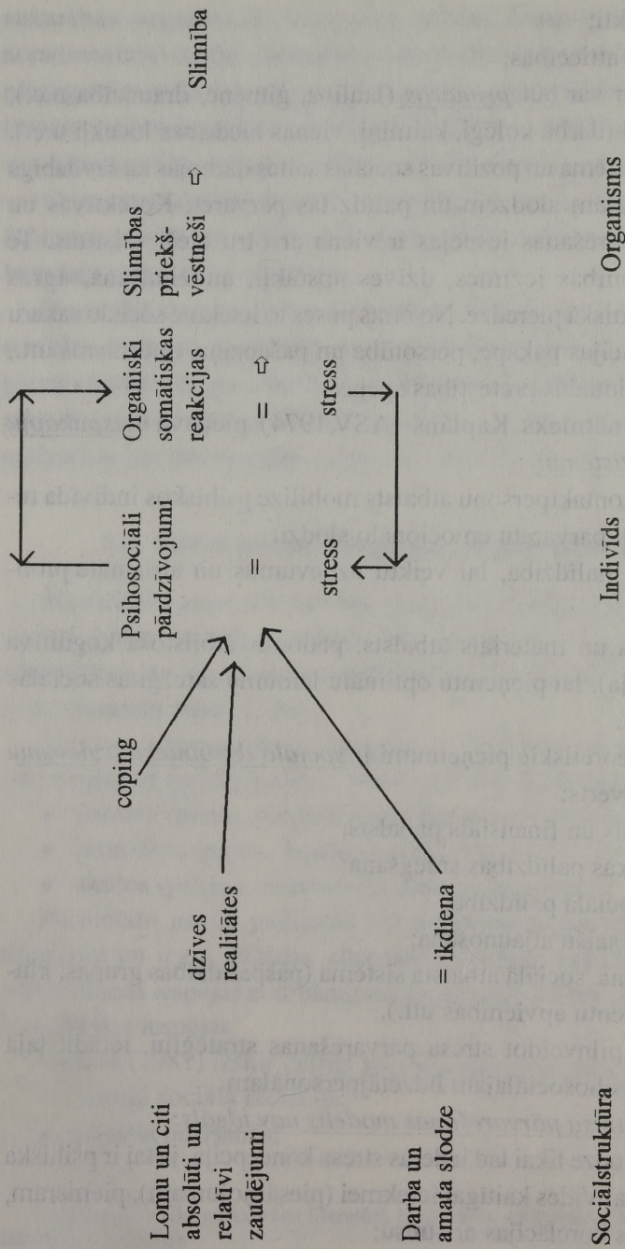
Šie Kaplāna teorētiskie pieņēmumi ir sociālo darbinieku uzdevumu pamatā, kuros ietverts:

- materiāls un finansiāls pabalsts;
- praktiskas palīdzības sniegšana;
- psihosociāla palīdzība;
- sociālo saišu atjaunošana;
- iekļaušana sociālā atbalsta sistēmā (pašpalīdzības grupas, klubi, pacientu apvienības utt.).

Tas viss ļauj pilnveidot stresa pārvarēšanas stratēģiju, ierādīt tajā pienācīgu vietu psihosociālajam līdzētājpersonālam.

Protams, arī stresa pārvarēšanas modelis nav ideāls:

- sociālā slodze tikai tad iederas stresa koncepcijā, ja tai ir psihiska korelācija. Vides kaitīgai ietekmei (piesārņojumam), piemēram, nav šādas korelācijas ar stresu;

/ L.u.C. Ferber, 1978/

2. zīm. Stresa pārvarēšanas (coping) modelis

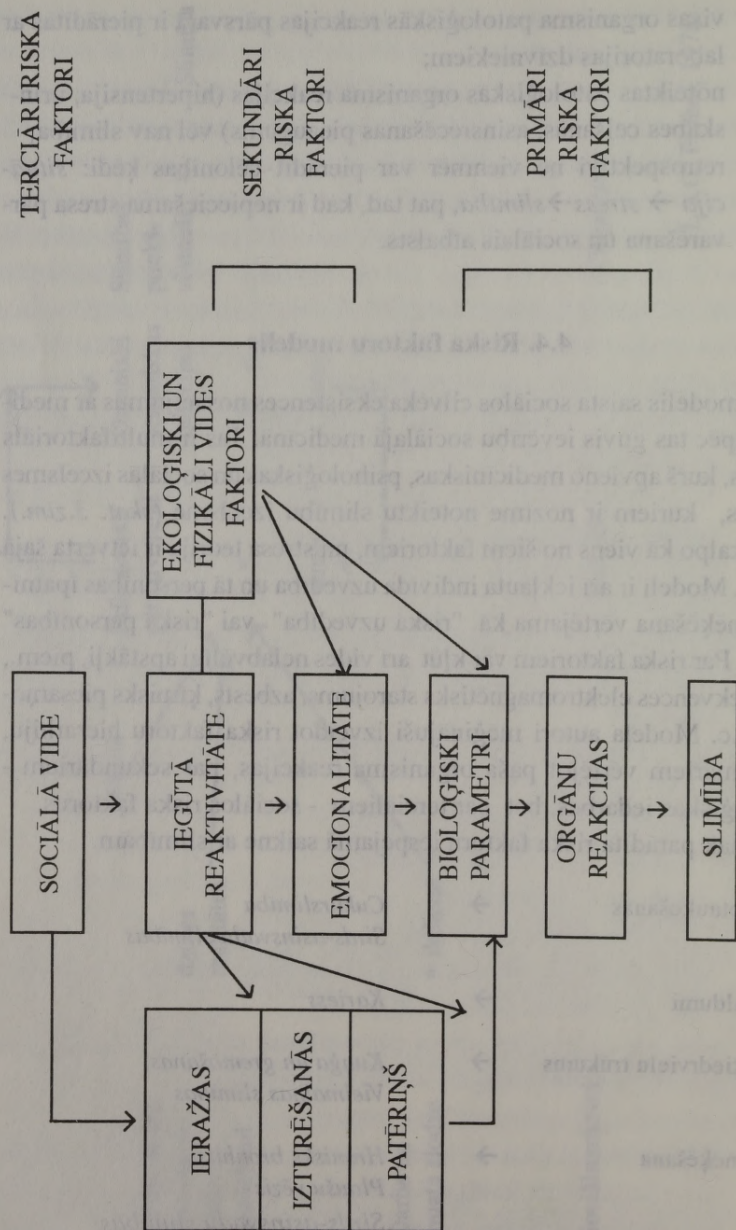
- visas organisma patoloģiskās reakcijas pārsvarā ir pierādītas ar laboratorijas dzīvniekiem;
- noteiktas patoloģiskās organisma reakcijas (hipertensija, urīnskābes celšanās, asinsrecēšanas pieaugums) vēl nav slimība;
- retrospektīvi ne vienmēr var pierādīt cēlonības ķēdi: *situācija* → *stress* → *slimība*, pat tad, kad ir nepieciešama stresa pārvarēšana un sociālais atbalsts.

4.4. Riska faktoru modelis

Šis modelis saista sociālos cilvēka eksistences nosacījumus ar medicīnu, tāpēc tas guvis ievērību sociālajā medicīnā. Tas ir multifaktoriāls modelis, kurš apvieno medicīniskas, psiholoģiskas un sociālās izcelsmes faktorus, kuriem ir nozīme noteiktu slimību izcelsmē (*skat. 3.zīm.*). Stress kalpo kā viens no šiem faktoriem, un stresa teorija ir ietverta šajā modelī. Modelī ir arī iekļauta indivīda uzvedība un tā personības īpatnības. Smēķēšana vērtējama kā "riska uzvedība" vai "riska personības" iezīme. Par riska faktoriem var kļūt arī vides nelabvēlīgi apstākļi, piem., augstfrekvences elektromagnētisks starojums, azbests, ķīmisks piesārņojums u.c. Modeļa autori mēģinājuši izveidot riska faktoru hierarhiju, par primāriem vērtējot paša organisma reakcijas, par sekundāriem - psiholoģiskās iedarbes, bet par terciāliem - sociālos riska faktorus.

Zemāk parādīta riska faktoru iespējamā saikne ar slimībām.

Aptaukošanās	→	<i>Cukurslimība</i> <i>Sirds-asinsvadu slimības</i>
Saldumi	→	<i>Kariess</i>
Šķiedrvielu trūkums	→	<i>Kuņģa un gremošanas,</i> <i>Vielmaiņas slimības</i>
Smēķēšana	→	<i>Hronisks bronhīts</i> <i>Plaušu vēzis</i> <i>Sirds-asinsvadu slimības</i>

3. zīm. Slimību izcelsmes riska faktoru modelis

/Schaefer und Blohmke, 1978/

Mazkustīgums	→	Balsta-kustību aparāta slimības Sirds išēmiskā slimība Vielmaiņas slimības Aizcietējumi
Alkohols	→	Aknu ciroze
Hipertensija	→	Insults Sirds mazspēja Sirds infarkts
Kaitīgs darbs un vide	→	Alerģijas Vēzis

Pirmajā acu uzmetienā šis riska faktoru un slimību sakarības liekas ļoti pārliecinošas, taču arī šis modelis tiek kritizēts:

- riska faktori darbojas vienlaicīgi dažādās kombinācijās un to potenciālā iedarbība uz pasīvo organismu ir tikai hipotēze;
- no šī modeļa ir grūti izveidot plašu masu slimību profilakses koncepciju;
- nav stingras patoģenētiskas saistības starp konkrētu riska faktoru un slimību.

Draudīgo slimību priekšā mums tomēr nevajadzētu pazaudēt dzīves garšu, bet tikai mazināt potenciālo riska faktoru ietekmi.

4.5. Deviantās izturēšanās modelis.

Šis modelis izriet no struktūrfunkcionālisma teorijas, kas aplūko sabiedriskās struktūras, to analīzi un funkcijas. Medicīnai tāpat kā tiesai un baznīcai ir zināmas kontroles funkcijas, piem., noteikt darba spējas, atbrīvot no dienesta, noteikt nevēlamus dzīves un darba apstākļus utt. Slimība krasi izmaina pacienta dzīves ikdienu: tiek zaudēta ierastā sociālā loma ģimenē un darbā. Medicīnas uzdevums ir mazināt un novērst šo noviržu nelabvēlīgās sekas.

Slimības ietekme uz indivīdu izpaužas galvenokārt šādi:

- 1) sociālās lomas zudums,
- 2) slimnieks nav atbildīgs par savu slimību,
- 3) slimniekam jāgrib kļūt veselam,
- 4) slimniekam aktīvi jāmeklē kvalificēta palīdzība.

Pirmie divi punkti ir vērsti uz slimnieka stāvokļa atvieglošanu, dodot slimības lapu, ārstējot un izmeklējot pacientu bez kāda nosodījuma vai atbildības par savu stāvokli. Tāpēc bieži slimnieki nevairās apmeklēt ārstu sarežģītās dzīves situācijās ne tikai veselības stāvokļa dēļ. Ārstu atsevišķos gadījumos iespējams apmeklēt anonīmi. Anglijā klientus anonīmi var pieņemt arī sociālais darbinieks, tas ir tiešs aizguvums no ārstu prakses.

Primāro devianci izraisa pati slimība un tās sekas. Sekundārā deviance rodas, iegūstot noteiktu slimības diagnozi, kas dažreiz kļūst etiķete un uzspiež savu zīmogu visai turpmākajai pacienta dzīvei. Piemēram, psihiatrijā diagnoze pati par sevi var lemt ilgstošu atrašanos stacionārā, sabiedriskās darbības ierobežojumus utt. Bijušajā Padomju Savienībā šāda "birku" (lasi - diagnožu) piekāršana atsevišķos gadījumos bija ne tikai ārsta ētikas pārkāpums, bet patiesībā krimināls noziegums.

3. un 4. punkts būtu jāpilda pašam slimniekam, apzinoties savu stāvokli un tiecoties pretim veselībai.

Mūsdienās šī teorija izpelnās arvien lielāku kritiku:

- ir neārstējamas slimības;
- pats slimnieks tomēr ir atbildīgs par pašsākropļošanu, smēķēšanu, alkohola lietošanu utt.

4.6. Socioekonomiskais slimību modelis.

Šis modelis cenšas slimību rašanos tieši saistīt ar saimnieciskiem apstākļiem - ražošanas attīstību, šķiru attiecībām, varas struktūrām. Ari Rietumos bija vērojama tendence raksturot šīs norises no marksistiskām pozīcijām (Novarro, 1976, 1978). Psihosomatiskās slimības skaidro kā

indivīda atsvešināšanos no sabiedrības; profesionālās slimības veicina darba devēju un kapitāla neieinteresētība darba apstākļu uzlabošanā; ļaundabīgos audzējus izraisa nelabvēlīgie vides faktori. Strādnieku šķīra savu dzīves apstākļu dēļ ir pakļauta lielākam slimības riskam nekā vidējie slāņi. Saskaņā ar šiem uzskatiem medicīnai būtu jāatsakās no slimību celoņu saistišanas ar individuāliem apstākļiem un bioloģiskam novirzēm.

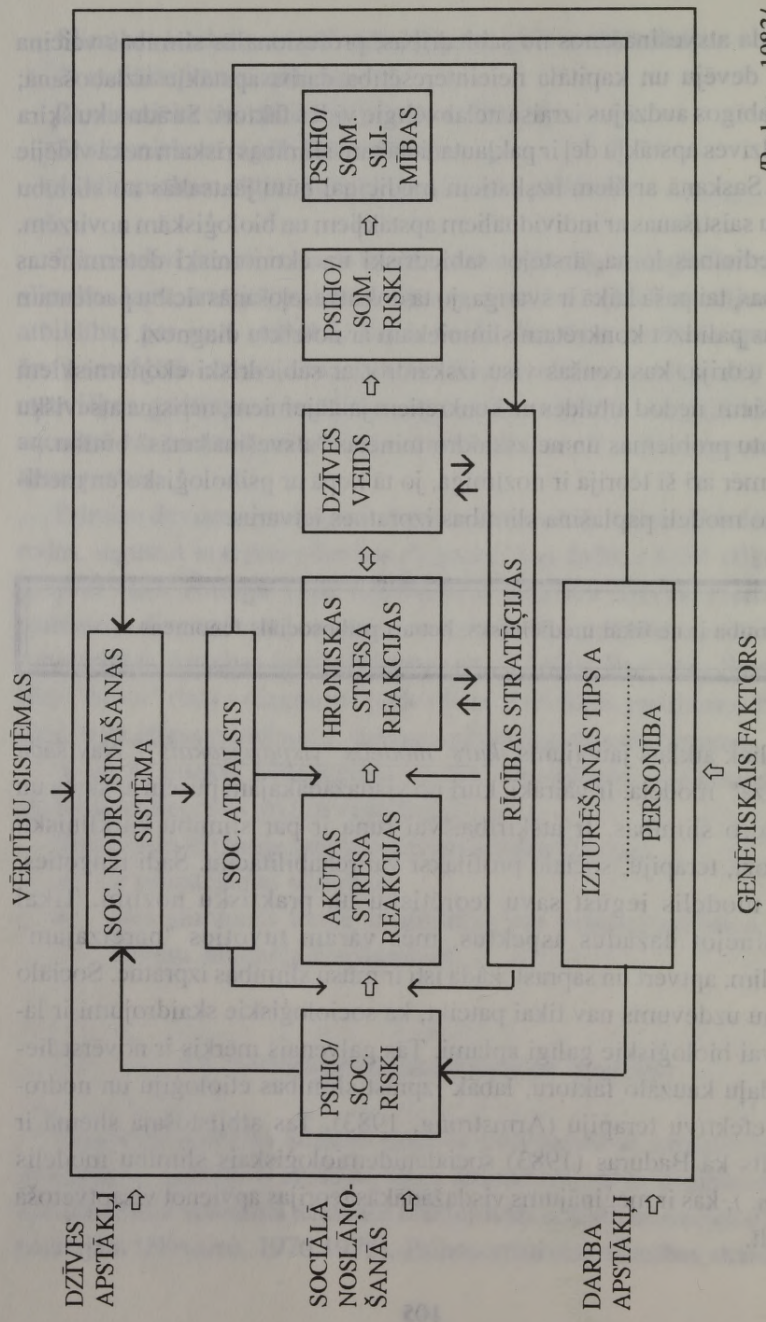
Medicīnas loma, ārstējot sabiedriski un ekonomiski determinētas slimības, tai pašā laikā ir svarīga, jo tā dos atveseļošanās ticību pacientam un ļaus palīdzēt konkrētam slimniekam ar noteiktu diagnozi.

Šī teorija, kas cenšas visu izskaidrot ar sabiedriski ekonomiskiem procesiem, nedod atbildes uz konkrētiem jautājumiem, nerisina atsevišķu pacientu problēmas un neizskaidro minētās "atsvešināšanās" būtību.

Tomēr arī šī teorija ir nozīmīga, jo tā kopā ar psiholoģisko un medicīnisko modeli paplašina slimības izpratnes ietvarus.

Slimība ir ne tikai medicīnisks, bet arī psihosociāls fenomens.

Paliek atklāts jautājums, *kurš modelis "vispareizākais"?* Nav šāda "pareizā" modeļa. Ir vairāki, kuri no visdažādākajām pusēm apskata un izskaidro slimības. Ir atšķirība, vai runa ir par slimību kā klinisku diagnozi, terapiju, sociālo profilaksi vai rehabilitāciju. Šādi raugoties, katrs modelis iegūst savu teorētisku un praktisku nozīmi. Tikai kombinējot dažādus aspektus, mēs varam tuvoties "pareizajam" modelim, aptvert un saprast, kāda īsti ir mūsu slimības izpratne. Sociālo zinātņu uzdevums nav tikai pateikt, ka socioloģiskie skaidrojumi ir labāki vai bioloģiskie galīgi aplami. Tās galvenais mērķis ir novērst lielāko daļu kausālo faktoru, labāk izprast slimības etioloģiju un nodrošināt efektīvu terapiju (Armstrong, 1983). Tas atbilstošajā shēmā ir parādīts kā Baduras (1983) sociālepidemioloģiskais slimību modelis (4. zīm.), kas ir mēģinājums visdažādākās teorijas apvienot visaptverošā modelī.

4. zīm. Slimību izcelsmes un profilakses sociālepidemioloģiskais modelis

NOSLĒGUMS

Savā slimības un veselības izpratnē mēs arvien biežāk atgriežamies pie Hipokrāta principa: "Slimība ir līdzsvara izjaukšana starp individu un ārējo vidi."

Veselība nevar būt tikai veiksminieku fenomens, bet sarežģītu bioloģisku (reizēm ģenētisku) un kultūras faktoru mijiedarbības rezultāts. Kultūra nav tikai izglītības sinonīms, bet ietver gan tehnikas progresu, gan sociālu un ekonomisku faktoru kopumu (bezdarbu, emocionālo šoku kā urbanizācijas sekas utt.).

Jaunā veselības paradigma nozīmē radīt apstākļus, lai cilvēks varētu uzlabot savu vispārējo fizisko stāvokli un īstenotu dzīvē visu savu fizisko, garīgo, emocionālo un sociālo potenciālu.

Savā izklāstā mēs balstījāmies uz pieņēmumiem, kas iegūti galvenokārt lineāru sakarību pētījumos. Modernās dabaszinātnes piedāvā dabas parādību izpēti no haosa teorijas viedokļa, izceļot procesu neparedzamību, adaptāciju kompleksitāti, nestabilitāti un variācijas. Šādi procesi lielā mērā ir raksturīgi arī medicīnai, bet jo īpaši - slimībai un slimīgām norisēm organismā (I.Lazovskis, 1995). Haosa teorija veselību definē kā orgānu sistēmu haotisku funkcionēšanu noteiktās robežās, pastāvīgi atgriežoties pie normas un tās variācijām.

Ar nožēlu jākonstatē, ka pamatā veselības aprūpes sistēma vērsta nevis uz veselības saglabāšanu, bet uz slimo aprūpi. Puse visu medicīnai atvēlēto līdzekļu tiek iztērēti pēdējos sešos slimnieka dzīves mēnešos.

Izvirzās svarīgs jautājums, kā reformēt medicīnu, ja visas līdzšinējās koncepcijas vērstas nevis uz profilaksi, bet terapiju?

Literatūras saraksts:

1. *A.Krauklis*. Emocionālais stress un tā optimizācija. - Rīga: Zvaigzne, 1981. - 183 lpp.
2. *J.Leja*. Stress // *Latvijas Ārsts*. - 1991., Nr.4. - 36.-40. lpp.
3. *I.Eglītis*. Daži cilvēka psiholoģiskie aizsardzības mehānismi // *Veselības kalendārs*. - 1996.- 64.-65. lpp.
4. *I.Lazovskis*. Haosa teorija un fenomenoloģiska pieeja pacientam // *Latvijas ZA Vēstis, A daļa*. -1995.- Nr.3/4. - 57.-65. lpp.
5. *E. Heim, J.Willi*. Psychosoziale Medizin, Teil 2. - Springer-Verlag, 1986.
6. *H.Waller*. Sozialmedizin: Grundlagen und Praxis für psychosoziale und pädagogische Berufe, 3.Aufl.-Stuttgart, Berlin, Köln: Kohlhammer, 1993.
7. Кл. Бреле-Рюефф. Здоровоохранение за границей. Деловые люди: спец. приложение "Медицина", 1991. - с. 5-32.

Bērnu tiesības kā starptautisko cilvēktiesību sastāvdaļa

Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu fonds (UNICEF) ir izveidots 1946.gadā. Viens no šīs starptautiskās organizācijas, kura savu piecdesmito gadadienu atzīmēs šogad, mērķiem ir bērnu tiesību aizsardzība visā pasaulē. Ilgus gadus UNICEF savā darbībā pamatojās uz Bērnu tiesību deklarāciju, kura bija pieņemta ANO Ģenerālajā Asamblejā 1959.gada 20.novembrī. Šī deklarācija bērnu tiesību aizsardzības jomā noteica desmit principus, kurus jāievēro katrai valstij. Tā, piemēram, Bērnu tiesību deklarācija paredz, ka katram bērnam no dzimšanas ir tiesības uz vārdu un pilsonību; tiesības augt un attīstīties veselam; tiesības uz izglītību; bērnam jāaug savu vecāku aizgādībā un aizbildniecībā, valstij ir jāatbalsta ģimenes; jebkuros apstākļos bērnam jābūt starp tiem, kas ir aizsargājami un kam vispirms sniedzama palīdzība u.c. [1] Jāatzīmē, ka nepieciešamība īpaši aizsargāt bērnus ir minēta 1924.gadā Ženēvā pieņemtajā Bērnu tiesību deklarācijā, kā arī atzīta Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā, Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām un bērnu labklājības veicināšanai dibināto specializēto iestāžu un starptautisko organizāciju statūtos un attiecīgajos dokumentos. Tā kā 1959.gada Bērnu tiesību deklarācijai ir deklaratīvs raksturs, bija nepieciešams izstrādāt saistoša rakstura starptautisku konvenciju bērnu tiesību jomā. Desmit gadus noritēja saspringts darbs pie šīs konvencijas, un beidzot 1989.gada 20.novembrī ANO Ģenerālā Asambleja pieņēma Bērnu tiesību konvenciju. [2] Šobrīd šo starptautisko līgumu ir ratificējušas vairāk nekā 170 valstis. [3] Latvijas Republikā Bērnu tiesību konvencija ir spēkā no 1992.gada 14.apriļa. Faktiski Bērnu tiesību konvencija ir viens no visatzītākajiem starptautiskajiem dokumentiem cilvēktiesību jomā visā pasaulē. Gandrīz 99% pasaules bērnu dzīvo valstīs, kuru valdības uzņēmušas saistības, kas izriet no šīs konvencijas. Tomēr mēs labi zinām, ka daudzās valstīs, kuras ir ratifi-

cējušas Bērnu tiesību konvenciju, bērni vēl arvien dzīvo ļoti grūtos apstākļos. Tāpēc, mūsdiā, Bērnu tiesību konvencijas ratifikācija jāuztver pirmkārt kā konkrētas valsts nodoms, sava veida solījums, kurš valsts valdībai jāizpilda bērnu tiesību jomā. Kopš 1990.gada ir sasniegts liels progress bērnu dzīves līmeņa paaugstināšanā pasaulē. Tas nozīmē, piemēram, ka 1996.gadā, salīdzinot ar 1990.gadu, bērnu nomirs par 2,5 miljoniem mazāk, viena miljona desmitā daļa pasaules bērnu vairāk saņems tiem nepieciešamo uzturu un pasaulē būs par viena miljona ceturto daļu mazāk bērnu invalidu. [4,5] Vienlaikus jāpiebilst, ka postkomunisma valstīs, to skaitā arī Latvijā, pārejas periodā pasliktinās bērnu sociālā aizsardzība un bērnu stāvoklis. [6,7] Tas rada nepieciešamību izstrādāt speciālas programmas bērnu sociālās aizsardzības un bērnu tiesību ievērošanas jomā un valdībām noteikt speciālas prioritātes šajos jautājumos.

Saskaņā ar konvenciju dalībvalstis apņemas divu gadu laikā pēc tās stāšanās spēkā iesniegt ziņojumus par veiktajiem pasākumiem, kas iedzīvina konvencijā atzītās bērnu tiesības, un par to, kāds progress ir šo tiesību īstenošanā speciāli izveidotai institūcijai - Bērnu tiesību komitejai. Turpmāk analogiskiem ziņojumiem jābūt iesniegtiem ik pēc pieciem gadiem.

ANO Bērnu tiesību konvencijas būtību var izteikt trijos vārdos - bērni ir jāciena. Tas nozīmē, ka bērnu izdzīvošanai, aizsardzībai un attīstībai jābūt prioritārai, lemjot jebkurus jautājumus, kas skar bērnus, maksimāli jāievēro bērnu intereses. Šajā konvencijā izklāstītās tiesības dalībvalstij jāievēro un jānodrošina attiecībā uz ikvienu savā jurisdikcijā esošo bērnu, neatkarīgi no šā bērna, viņa vecāku vai likumīgo aizbildņu rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, mantiskā stāvokļa, veselības stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem.

Saskaņā ar konvencijas 42.pantu dalībvalstis apņemas ar atbilstošiem un efektīviem līdzekļiem informēt kā pieaugušos, tā arī bērnus par konvencijas principiem un noteikumiem. Katras valsts valdībai, nevaldības (sabiedriskajām) organizācijām, kuras darbojas bērnu tiesību aizsardzības jomā, jā dara viss, lai katrs skolotājs, bērni un vecāki, visi

pieaugušie zinātu par Bērnu tiesību konvenciju. Kaut gan šis starptautiskais dokuments ir uzrakstīts diezgan sarežģītā juridiskā valodā, kuru nav viegli saprast pat pieaugušajiem, katram bērnam, atbilstoši tā vecumam, jābūt pieejamai informācijai par viņa tiesībām, izteiktai tam saprotamā valodā un veidā.

Svarīgākās bērnu pamattiesības ir noteiktas Bērnu tiesību konvencijas 42 pantos. Galvenās no tām ir:

- jebkuram, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu, ir tiesības, kuras noteiktas Bērnu tiesību konvencijā;
- katram bērnam ir neatņemamas tiesības uz dzīvību;
- katram bērnam ir tiesības uz vārdu, pilsonību, tiesības zināt savus vecākus un saņemt viņu gādību;
- bērns nevar būt šķirts no viņa vecākiem pret viņa gribu, izņemot gadījumus, kad kompetenti valsts orgāni, saskaņā ar tiesas spriedumu un atbilstoši piemērojamiem likumiem un procedūrām, konstatē, ka šāda atšķiršana ir vitāli nepieciešama bērna interesēs;
- jebkuram bērnam, atbilstoši viņa vecumam un briedumam, ir tiesības brīvi paust savu viedokli jebkurā jautājumā, kas skar viņa intereses, un tas jāņem vērā;
- bērnam ir tiesības brīvi izteikties, kā arī tiesības saņemt jebkuru informāciju;
- bērnam ir tiesības uz reliģijas un apziņas brīvību;
- bērnam ir tiesības uz personisko (privāto) dzīvi;
- katram bērnam jābūt pasargātam no jebkādas fiziskas un psiholoģiskas vardarbības, aizskaršanas vai ļaunprātīgas izmantošanas, sliktas apiešanās vai ekspluatācijas;
- katram bērnam ir tiesības uz medicīnisko apkalpošanu;
- katram bērnam ir tiesības uz izglītību;
- katram bērnam ir tiesības uz atpūtu un brīvo laiku, tiesības nodoties savam vecumam atbilstošām spēlēm un izpriecām, brīvi piedalīties kultūras un mākslas dzīvē;
- ja bērnam nav vecāku vai arī bērnam ir bīstami dzīvot ģimenes vidē, bērnam ir tiesības uz īpašu valsts aprūpi, valsts palīdzību un aizsardzību, un citas.

Tādā veidā Bērnu tiesību konvencija nosaka, kādai jābūt attieksmei pret bērniem viņu dažādās dzīves sfērās. Dažas tiesības ir saistītas ar ģimenes dzīvi un aprūpi, citas - ar bērnu izglītību un veselības aprūpi. Speciālās tiesības ir noteiktas, lai aizsargātu bērnus, kuri nokļūst sarežģītās un bīstamās dzīves situācijās. Bērnu tiesību konvencijas pamatā ir izmantota universālā "cilvēktiesību pieeja", un pati konvencija ir svarīgs bērnu cilvēktiesību instruments.

Literatūras saraksts:

1. Cilvēka tiesības. Starptautisko dokumentu krājums. - Rīga: Zvaigzne, 1992. - 102.-104.lpp.
2. Cilvēka tiesības. Starptautisko dokumentu krājums. - Rīga: Zvaigzne, 1992. - 105.-126.lpp.
3. Implementing the Convention the Rights of the Child. Resource Mobilization in Low-Income Countries. / Edited by R.Himes. - Martinus Nijhoff Publishers, 1995. - p. 5.
4. The States of the World's Children 1995. - UNICEF, Oxford University Press, 1995.
5. The Progress of Nations. - UNICEF, P&LA, UK.
6. Bērni un ģimenes Latvijā 1994. - Rīga: Latvijas Nacionālā UNICEF Komisija, 1995.
7. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1995. - Rīga: UNDP, 1995. - 29. -37.lpp.

Sociālā darba metodes un specifika darbā ar grupām un ģimenēm

Sociālā darba metodes

50.gados, kad veidojās sociālā darba teorija, runājot par sociālā darba metodēm, tika minētas trīs - darbs ar individu, darbs ar grupu un darbs mikrorajonā. Pirmā šo metožu atšķirība ir cilvēku skaits, ar kuriem sociālais darbinieks ir mijiedarbībā. Taču Viljams Švarcs (William Schwartz) uzskata, ka atšķirība cilvēku skaita ziņā nav noteicošā, ka termini "darbs ar individu" (casework), "darbs ar grupu" un "darba organizēšana mikrorajonā" (community work) attiecināmi uz attiecību sistēmu, kādā sociālais darbinieks metodi pielieto. V.Švarcs uzskata, ka metode ir sistemātisks personas darbības vadišanas process, lai izpildītu kādu funkciju, t.i., sistemātisks veids, kādā viņš darbojas par vidutāju starp individu un sociālo vidi. [1,5]

Ari Herberts Bisno (Herbert Bisno) uzskata, ka metodes nosaukums, kas pamatojas uz klienta sistēmas apjomu, ir nelōģisks. Pēc H.Bisno, metode ir piemēroti vispārināta tehnika, kas kopīga disciplīnai, praksei vai virknei disciplīnu vai prakšu. Kā alternatīvu darbam ar individu, darbam ar grupu vai darbam mikrorajonā H.Bisno nosauc deviņas sociālā darba metodes, kuras var tikt pielietotas jebkura apjoma klientu sistēmai, - pretinieks, samierinātājs, attīstītājs, iedrošinātājs, zināšanu devējs un pārbaudītājs, atjaunotājs, regulētājs, lomu izpildītājs, noteikumu veidotājs. [1] Pieeja - iedalīt sociālā darba metodes pēc klientu sistēmas apjoma - rada šķelšanos, liek domāt, vai mainīt individu vai mainīt vidi tā vietā, lai sociālā darba iejaukšanās centrā primāri sagalabātu personas un situācijas mijiedarbību. Pārāk bieži tie, kas strādā ar individu, palīdz tam adaptēties vides realitātēs, mikrorajonā strādājošie tiek uzskatīti par ekspertiem vides pārmaiņu radišanā, savukārt ar grupām strādājošie tiek

sadalīti atkarībā no grupas mērķa - dažas grupas ir virzītas uz izmaiņu radīšanu grupas dalībniekos (terapijas grupas, specializācijas grupas u.c.) vai uz personības attīstības iespēju nodrošināšanu (klubu grupas u.c.); citas ir virzītas uz grupas dalībnieku apkārtnes izmaiņšanu (sociālo aktivitāšu grupas, kaimiņu organizācijas, ģimeņu grupas u.c.).

H.Bisno uzskata, ka ir divi sociālā darbā nepieciešamo prasmju pamatlīmeņi - prasme izvēlēties pielietojamo darba metodi un prasme pielietot izvēlēto metodi. Džons Kidnejs (John Kidneigh) domā līdzīgi - sociālā darba prakse jebkurā situācijā, lietojot jebkuras metodes, prasa šādu funkciju veikšanu:

- nolemt, kāpēc un ko darīt,
- darīt nolemto,
- atrisināt jautājumus, kuri rodas izpildes laikā. [1]

Sociālā darba iejaukšanās process ietver: problēmas definēšanu, informācijas savākšanu lēmumu pieņemšanai, klienta iesaistišanu mērķu nosprausana un lēmumu pieņemšanā, pārmaiņu radīšanu, progresa novērtēšanu.

Sociālā darba īpatnējās funkcijas un metodes izriet no tā sociālā mērķa: stiprināt cilvēka spējas un prasmes problēmu pārvarēšanai un uzlabot viņa vides kvalitāti tā, lai tiktu panākta labāka saskaņa starp cilvēka nepieciešamībām un iespējām adaptēties, - tā Viljams Gordons (William Gordon). [1]

Konkrētāk metodes apraksta Minesotas universitātes Sociālā darba skolas profesors B.Galavejs (Burt Galaway) un Alabamas universitātes Sociālā darba skolas profesore B.R.Komptone (Blue R. Compton), atsevišķi izdalot vispārīgās metodes, metodes, kas paredzētas, lai atbalstītu klientu viņa lomu izpildei un lai vairotu klienta apzinātību¹. [2] Metodes izvēle sociālā darba veikšanai ir cieši saistīta ar lomu, kādu kontaktā ar klientu īsteno sociālais darbinieks, un to, kādas ir klienta vajadzības,

¹ apzinātība - 3 komponentu kopsakars: ko klients zina par situāciju vai problēmu, kā to izprot un kā izjūt.

viņa situācija. Ar situāciju saprot klienta fizisko, garīgo, emocionālo stāvokli, ģimenes materiālo nodrošinājumu, dzīves apstākļus u.c. Tālāk apskatīsim katru metožu grupu.

Vispārīgās metodes

1. **Informēšana.** Šis ir veids, kā sociālais darbinieks, īstenojot starpnieka vai koordinatora, iedrošinātāja, advokāta un izglītotāja lomu, vairo ģimenes zināšanas par tiem problēmas aspektiem, kurus tā neapzinās. Informācija var būt par ģimenei ieteicamajām alternatīvām problēmas pārvarēšanai - kā tās var izmantot, kā var izmantot uzkrāto pieredzi: tā var būt informācija par resursiem un to izmantošanu, par pakalpojumiem, kurus ģimene ir tiesīga saņemt, un darbinieka iespējām ģimeni atbalstīt.

2. **Grūtību pārvarēšanas prasmju mācīšana.** Šī ir galvenā metode, kas lietojama, realizējot izglītotāja lomu. Šeit ir daudz kopīga ar informēšanu, taču no vienkāršas informēšanas metode atšķiras ar to, ka māca ģimenei nepieciešamās prasmes, kā ietekmēt vidi un sasniegt vēlamus rezultātus. Apmāca arī, kā efektīvi realizēt savas tiesības un pieprasīt to respektēšanu. Rūpīgi un sīki apsver ikdienas dzīves detaļas, palīdz vākt faktus, novērtēt tos un detalizēti apsvērt alternatīvas, kas nodrošinātu vēlmju īstenošanos. Šī tehnika prasa daudz laika un lielu pacietību no sociālā darbinieka puses; šo metodi nav ieteicams izmantot, ja klients jūtas bezspēcīgs un bezcerīgs. Vispirms ir jānovērš tie vides faktori, kas rada diskomfortu un veicina problēmu rašanos.

3. **Mēģinājums.** Mēģinājums ietver specifiska, klientam izpildāma uzdevuma detalizētu apsvēršanu. Šeit var palīdzēt lomu spēle, ļaujot klientam vispirms izspēlēt to, kā viņš rīkosies reālajā situācijā. Var klientu iedrošināt pārdomāt iespējamās šķēršļus un to, kā tos pārvarēt. Šī metode var tikt pielietota, pildot izglītotāja, starpnieka, advokāta un iedrošinātāja lomu.

4. **Padoms un ieteikumi.** Īstenojot šo metodi, sociālais darbinieks piedāvā konkrētus priekšlikumus darbībai. Svarīgi ir ievērot, ka klientam ir tiesības tos nepieņemt. Ierosinājuma veidā izteikti padomi un ieteikumi palīdz saudzēt klienta enerģiju un pārliecina viņu par sociālā darbinieka vēlmi un gatavību iesaistīties viedokļu apmaiņā.

5. **Modelēšana un identifikēšana.** Šī metode ir cieši saistīta ar iepriekš aprakstīto, jo sociālais darbinieks piedāvā savu rīcību par paraugu apspriešanai. Lietojot šo tehniku, sociālais darbinieks nedarbojas kā autoritāte, kā tas ir padomdošanā un ieteikšanā, bet kā aktīvs partneris, kas, saskāries ar problēmu, risina to savā veidā. Arī, ja darbinieks uzskata, ka ir nepieciešama rīcība klienta vārdā, ieņemot starpnieka, advokāta vai vidutāja lomu, šī metode māca izsvērt, kā sociālā darbinieka rīcība ir izmantojama, lai atrisinātu problēmas. Kad sociālais darbinieks darbojas klienta vārdā, viņam nekavējoties jāapspriežas ar klientu par veiktajām darbībām. Tas nepieciešams, lai klients būtu informēts, lai zinātu viņa viedokli par izdarīto un modelētu veidus, kā atrisināt situāciju.

6. **Loģiska diskusija.** Ja klients labi pārvalda problēmu risināšanas metodes un spēj adekvāti novērtēt realitāti, izprotot un apsverot alternatīvas un to sekas, tad šī metode ir pielietojama izglītošanas vai resursu izmantošanas mērķiem. Sociālais darbinieks un klients apspriež iespējamās problēmas risinājuma variantus, izsaka savus uzskatus par to, kādi resursi ir nepieciešami un kā efektīvāk tos izmantot.

7. **Vēdināšana (ventilation).** Šo metodi pielieto, īstenojot iedrošinātāja lomu. Klientam dod iespēju izpaust savus psihiskos stāvokļus, kuri radušies saistībā ar viņa problēmām. Tas atbrīvo viņa enerģiju, kuru tad var izmantot, lai vairotu problēmu pārvarēšanai nepieciešamās spējas. Tas veicina arī attiecību ar sociālo darbinieku attīstību, pastiprina pašvērtību un cerības.

Ja nepieciešams vairot klienta apzinātību par viņa rīcību un uzvedību, sajūtām un domām, sociālā darbinieka rīcībā ir šādas metodes:

1. **Parafrazēšana.** Parafrazēšana nozīmē, ka darbinieks pārformulē saņemtā vēstījuma pamatdomu līdzīgā, taču parasti īsākā izteiksmē. Tas noder, gan lai pārbaudītu, kā darbinieks klienta teikto sapratis, gan lai pats klients izdzirdētu, kādu domu paudis. Izmantojot šo metodi, sociālajam darbiniekam ir rūpīgi jāklausa, lai uztvertu teiktā pamatdomu, tad jānoformulē parafrāze, pēc iespējas precīzāka izteiktajai pamatdomai, to vienkāršojot, lai tā kļūtu skaidrāka, un sintezējot, lai atklātu satura, sajūtu, domāšanas vai uzvedības nozīmi. Darbinieks parafrāzi izsaka pieņēmuma formā, tad gaida klienta atbildes reakciju uz to - apstiprinājumu, labojumu vai noraidījumu.

2. **Noskaidrošana un atspoguļošana.** Atšķirībā no iepriekš aprakstītā paņēmiena, šis prasa izteikt tikai to, ko klients ir sacījis, palīdz saistīt sajūtas, uzskatus un domāšanu, kuras klients nav saistījis vai neredz to savstarpējo saistību. Darbinieka uzdevums ir izvēlēties un izveidot precīzāko izteiktā konteksta, sajūtu un rīcības apvienojumu, lai labāk izprastu klientu un radītu pārmaiņas viņā, kuras savukārt veidotu jaunu izpratni. Noskaidrošana palīdz precizēt būtisko un nenoteikto, palīdz labāk ieraudzīt neskaidro. Izmantojot noskaidrošanu, sociālais darbinieks izsaka minējumu par pamatdomu, pat, iespējams, savu apmulsumu par dzirdētā saturu, piedāvā to apspriešanai, lai no jauna konstatētu, ko klients īsti teicis. Ja darbinieks ir pārliecināts, ka klients situāciju izpratis labāk, ja skaidros to viņam, var lūgt klientu paskaidrot, atkārtot vai ilustrēt domas saturu.

3. **Uztveres noskaidrošana un koncentrēšana.** Lai precizētu uztverto klienta izteikumu, darbinieks parafrāzē to un lūdz klientu apstiprināt tā pareizību vai tuvāk paskaidrot. Koncentrēšanās palīdz izdalīt sajūtu vai ideju, mazināt apjukumu, domas izkļiedētību un neskaidrību. Tādējādi darbinieks palīdz klientam koncentrēties uz pieņēmumiem, priekšstatiem vai sajūtām, kas diskutējot var palikt neatklātas.

4. **Apkopošana un interpretēšana.** Apkopošana tiek izmantota, lai pārbaudītu sociālā darbinieka izpratnes pareizību un lai klientu iedrošinātu

izpētīt materiālu daudz pamatīgāk. Interpretēšana ir aktīvs process, kurš klientam izskaidro notikuma nozīmi tā, lai viņš spētu ieraudzīt savas problēmas jaunā aspektā. Darbinieks var notikumus interpretēt no trim skatupunktiem:

- 1) no klienta paša redzespunkta,
- 2) no darbinieka atskaites punkta,
- 3) no kāda cita cilvēka atskaites punkta.

Tāpat darbinieks var piedāvāt vēl kādus citus atskaites punktus, pārveidojot dzirdēto materiālu (piemēram, var minēt seno stāstu par pesimistu, kurš redz pustukšu ūdens glāzi, kurpretī otrs apgalvo, ka glāze ir līdz pusei pilna).

5. Informēšana. Informēšana nozīmē palielināt klienta apzināšanos, sniedzot ziņas, ieteikumus vai padomu. Ja informēšanas laikā klients atklāj, ka konkrētā informācija viņam jau ir zināma, darbiniekam ir jāatvainojas par atkārtošanos. Parasti informēšana notiek par četriem situācijas aspektiem. Darbinieks var izmantot informēšanu un noskaidrošanu, lai

- starp klientu un darbinieku izveidotu kopīgu situācijas izpratni;
- darbinieks dalītos savā viedokli par klienta situāciju - kā darbinieks to redz;
- darbinieks dotu ieteikumus par aktivitātēm, kuras klients varētu izmantot;
- tieši nodotu jaunas zināšanas par situāciju.

6. Darbošanās. Klients var tikt iedrošināts izmantot jaunu veidu, kā atbildēt citiem, kā organizēt darījumus ar citiem, kam seko jaunā rīcības veida rezultātu novērtēšana. Šādi klients var izprast konkrētas rīcības, uzvedības ietekmi uz apkārtējiem: tas ir veids, kā apgūt jaunas sociālās iemaņas.

7. Konfrontēšana. Konfrontēšanu klientam var būt grūti pieņemt, jo tā atmasko izkropļojumus klienta sajūtās, pārdzīvojumos vai uzvedībā. Darbinieks identificē apslēptos, neapzinātos uzvedības modeļus jeb

stereotipus, par kuriem klients iepriekš parasti nav domājis, nav tos akceptējis. Lai šo metodi lietotu efektīvi, tai jābalstās uz darbinieka dziļu izpratni par tās ietekmi uz klientu. Darbiniekam jāzina, ka tā var palīdzēt klientam sasniegt vēlamās izmaiņas vai cīnīties ar situācijas prasībām. Konfrontācijas pamatā jābūt vēlmei palīdzēt. Slikti veiktas konfrontācijas rezultātā, kā arī tad, ja tā veikta ar klientu, kurš ir viegli ievainojams, notiek klienta pielāgošanās sociālā darbinieka uzskatiem vai izvairīšanās no nepatīkamām emocijām. Abi rezultāti ir neefektīvs veids, kā risināt problēmas. Konfrontācija var tikt lietota, kad ir rūpīgi izvērtētas attiecības un ir skaidrs, ko šāda konfrontējoša informācija nozīmēs klientam kopā darbošanās situācijā.

!!! Izmantojot šīs metodes, sociālā darbinieka primārā loma ir būt ieinteresētam, būt klienta netiešam "resursam". Šīs tehnikas lieto, kad klientam ir nepieciešama neliela palīdzība, lai viņš spētu pats vadīt problēmas risināšanu. Attiecības ar darbinieku, lai arī sirsnīgas un atbalstošas, ir stingri orientētas uz uzdevumiem un darbošanās kontroli atstāj klienta ziņā. Darbinieks ir blakus, atbalsta un komentē darbību, kas vērsta uz problēmas atrisināšanu, bet nav darbībā aktīvi iesaistīts.

Nākošā metožu grupa ir domāta, lai atbalstītu klientu viņa lomu izpildei.

1. Aktīva nodrošināšana ar resursiem. Nodrošinot klientu ar resursiem, darbinieks parasti ir aktīvi iesaistīts dažādu lietu iegādē. Darbinieks nedarbojas kā starpnieks vai vidutājs, negaida, lai lielāko daļu aktivitāšu veic klients pats. Palīdzot individuālam cīnīties ar iepriekš nepieredzētām lomas prasībām, darbiniekiem jābūt prasmei izmantot padomdošanas, ieteikšanas un iedrošināšanas tehnikas.

Cik aktīvs un nelokāms ir darbinieks, lietojot šīs tehnikas, ir atkarīgs no klienta motivācijas, darbinieka spējam, resursiem, kas viņam pieejami, un tā, kā viņi redz problēmu un mērķi.

2. Tieša intervence jeb iejaukšanās. Darbinieks tieši iejaucas klienta dzīves situācijā un darbojas klienta labā. Šādās situācijās darbinieks izvērza pēc iespējas minimālākas prasības klientam. Arī šeit mērķis ir

palīdzēt klientam labāk izpildīt savas lomas. Darbiniekam jābūt piesardzīgam un pedantiskam, sniedzot klientam ziņas par paveikto un izmantojot iegūto pieredzi. Darbinieks lieto arī modelēšanu un identifi-cēšanu, nosaka klienta uzvedības un rīcības ierobežojumus, pašam klien-tam prasa tikai tad aktīvi darboties, kad darbība var būt veiksmīga. Darbi-nieks kā mācību materiālu izmanto konkrētas dzīves detaļas, mācot lomai atbilstošu uzvedību un rīcību.

3. **Darbība.** Viens no veidiem, kā palīdzēt klientam efektīvi īstenot savu lomu, ir iesaistīt viņu nepieciešamo darbību plānošanā, lai sasniegtu vēlamos mērķus, un likt uzņemties atbildību par uzdevumu izpildi. Iesaistot viņu minētajās darbībās, jāņem vērā viņa spējas tās realizēt, jo neveiksme var padziļināt viņa nedrošību un pārliecību par savu nespēju pārvarēt grūtības. Katrā ziņā klienta iesaistīšana uzdevumu apspriešanā, kurus paveikt ir viņa spēkos, var vairot pozitīvu pašvērtējumu un sekmēt viņa izaugsmi. Lai kopā ar klientu piedalītos plānošanā un veiksmīgā uzdevumu izpildē, darbiniekam jānosaka problēmu pārvarēšanas veidi un jāmobilizē klienta potenciālās spējas. Tas prasa, lai sociālais darbi-nieks, plānojot un izmēģinot darbības, būtu gatavs iesaistīties to detalizētā apspriešanā. Darbiniekam jābūt atbalstītājam un iedrošinātājam.

Izmantojot šīs metodes, jāatceras, ka to izvēle ir atkarīga no darbinieka un klienta kopdarbības mērķa un uzdevumiem, klienta situācijas un re-sursu adekvāta novērtējuma. (Piemēram, konfrontēšana nav pieļaujama, ja klientam ir zems pašnovērtējums, viņš jūtas bezpalīdzīgs un neorien-tējas savā situācijā.)

Londonas Leičesteras Sociālā darba universitātes vecākais lektors Džons Heinss (John Haines) apgalvo, ka, runājot par sociālā darba meto-dēm, būtiska nozīme ir arī paša sociālā darbinieka personībai, ne tikai viņa prasmēm. [3] Darbinieka personība sociālajā darbā zināmā mērā arī kalpo par līdzekli, lai atvieglotu cilvēka garīgās un emocionālās cie-šanas un ietekmētu viņa personības pārmaiņu rašanos, tādēļ nedaudz jāpakavējas pie sociālā darbinieka ētikas jautājumiem.

Lai arī līdzekļu izvēli, kurus sociālais darbinieks lieto pārmaiņu radī-šanai un mērķu sasniegšanai, ietekmē viņa vērtības un pārliecība, kas

bieži vien ierobežo arī darbā lietojamo metožu izvēli, sociālajam darbiniekam jāatceras, ka metodēm vienmēr jābūt balstītām uz attieksmi pret cilvēku kā unikālu personību ar savu pašcieņu un pašnovērtējumu, jāievēro viņa tiesības un iespējas. Amerikas Nacionālās sociālo darbinieku asociācijas izveidotā "Sociālā darbinieka profesionālās ētikas kodeksa" otrais punkts nosaka sociālā darbinieka ētisko atbildību darbā ar klientu:

"Klienta intereses ir uzskatāmas par primārām. Sociālais darbinieks vispirms ir atbildīgs klienta priekšā. Sociālajam darbiniekam jāpieliek visas pūles, lai nodrošinātu maksimālu klienta pašnoteikšanos. Jārespektē klienta privātā dzīve un jātur slepenībā visa profesionālās palīdzības sniegšanas procesā iegūtā informācija. Samaksai par pakalpojumu ir jābūt pamatotai, saprātīgai un atbilstoši sniegtajiem pakalpojumiem." [4]

Arī Dž. Heinss uzsver, ka sociālajā darbā pamatvērtība ir cieņa pret cilvēku un viņa dzīvības neaizskaramība. Katrs tiek cienīts kā unikāla personība, lai kādi ir viņa uzskati un uzvedība, un katrā cilvēkā ir potenciāls labajam - spēja darboties citu interesēs un dzīvot kā atbildīgam sabiedrības loceklim. Tāpat katrs cilvēks ir spējīgs mainīties tad, ja ir pietiekama motivācija to darīt. Sociālajam darbiniekam nav tiesību uzspiest savu dzīves uzskatu, ticot, ka tas ir pareizākais un labākais, tāpat kā nav tiesību iejaukties klienta situācijā un prasīt pārmaiņas, kamēr pats klients nav apzinājies problēmu un nav gatavs iesaistīties problēmas risināšanas procesā.

Iepriekš aprakstītās metodes ir izmantojamas gan darbā ar individu, gan darbā ar ģimeni un grupu. Grupu darba organizēšana ir efektīva tad, kad ir liels pieprasījums pēc sociālā darbinieka atbalsta un palīdzības, kad kādas problēmas atrisināšanu veicinātu pašpalīdzības organizēšana vai kad cilvēku disharmonijas pamatā ir viena un tā pati problēma.

Sociālais darbs ar ģimenēm un grupām

Norvēģu sociālā darba profesors Lavrans J. Jungs (Lawrence J. Young) kā būtisku iemeslu tam, ka nepieciešams organizēt darbu ar grupām, min vientulību, kas rada vēl citas, gan emocionālas, gan fiziskas, problēmas. Savukārt piedalīšanās sociālās aktivitātēs, būšana kopā ar

citiem pati par sevi var būt dziedinoša - var atvieglot stresu, trauksmi, ko rada problēmas, un, lai arī kāda būtu problēma, to pārvarēt ir grūtāk, ja esi viens. Grupas darbs dod iespēju dalīties savās problēmās, sadarboties, lai cilvēki sajustu, ka mēs esam "vienā laivā". Piederības un tuvības atmosfēra ir būtisks resurss, ko rada labi funkcionējoša grupa. Grupas darba process var palīdzēt indivīdiem kolektīvi risināt viņu kopīgās problēmas, vai, neizdošanās gadījumā, nodrošināt, ka cilvēki iegūst dažādu pieredzi vai maina attieksmi, kas, savukārt, palīdz veiksmīgāk risināt problēmas. Profesors skaidro, ka grupas tiek organizētas tāpēc, lai palīdzētu indivīdiem, kuriem ir līdzīgas problēmas, satikties un apvienot spēkus (piem., cilvēki ar garīgās attīstības traucējumiem, kas tiek izrakstīti no stacionāra, apvienojas grupā, lai palīdzētu adaptēties patstāvīgai dzīvei sabiedrībā u.c.). [5]

Karina Eriksena (Karin Eriksen) nosauc četrus iemeslus, kādēļ tiek veikts grupu darbs:

- ja nepieciešams apgūt kādas iemaņas,
- ja nepieciešama informācija,
- ja problēmas atrisināšanai nepieciešami resursi,
- ja problēmas pamatā ir personas iekšējie, emocionālie konflikti. [6]

Savā rakstā "Sociālā darba prakse: dzīves modelis" (Social work practice: A life model) Kolumbijas universitātes Sociālā darba skolas profesors Alekss Gitermens (Alex Gitterman) un Konektikutas universitātes Sociālā darba skolas profesors Karels Germeins (Carel B. Germain) nosaka trīs problēmu grupas, kuras ir sociālā darba ar ģimenēm un grupām uzmanības fokusā. Tās ir:

- 1) problēmas un vajadzības, saistītas ar dzīves uzdevumiem;
  - 2) problēmas un vajadzības, saistītas ar vides izmantošanu un ietekmēšanu;
  - 3) problēmas un vajadzības, saistītas ar šķēršļiem, kas rodas, veidojot attiecības ar citiem, kuri traucē ģimenes vai grupas darbību.
- [7]

Sociālā darba process ir virzīts uz klienta problēmu risināšanu vienā vai vairākās nosaukto problēmu grupās. Šeit arī parādās sociālā darba ar

ģimeni vai grupu un darba ar indivīdu (casework) primārā atšķirība - sociālā darba fokusā vienlaikus ir divas vai pat visas trīs problēmu grupas, jo atšķirīgas ir problēmas ģimenes vai grupas locekļiem. Tādēļ ir svarīgi, lai klients un sociālais darbinieks konkrētajā brīdī strādātu ar vienu un to pašu problēmu, citādi viens var, piemēram, pievērsties vides ietekmes noteikšanai, kamēr otrs koncentrējas uz psiholoģiskā stāvokļa noteikšanu. Sociālajam darbiniekam jāpievērš uzmanība visam mijiedarbības kompleksam starp dažādajiem dzīves spēkiem, un abiem - klientam un darbiniekam - jābūt ik brīdī skaidrībā par to, kurai problēmai uzmanība tiek pievērsta. Jāievēro, ka ģimenei tāpat kā indivīdam ir savs dzīves cikls ar noteiktiem attīstības posmiem, statusa izmaiņām un krīzes situācijām, piemēram, jaunas laulības nodibināšana, bērna piedzimšana, bezdarbs vai slimība. Šie posmi izvirza ģimenes locekļiem jaunus uzdevumus, kas ne vienmēr sakrīt ar pašu ģimenes locekļu konkrētajā brīža dzīves uzdevumiem.

Lavranss J. Jungs nosauc šādus sociālā darba ar grupām veikšanas pamatmērķus:

- cīnīties ar cilvēku izoletību,
- radīt, organizēt vidi, kurā ir iespējams apgūt sociālās iemaņas,
- sagatavot indivīdu izmaiņām, kas radušās vai vēl radīsies viņa dzīvē,
- dot iespēju risināt personīgu problēmu kopā ar citiem, kuriem ir tāda pati vai līdzīga problēma,
- sadarboties un strādāt, lai kopīgi kaut ko mainītu vidē,
- vairot zināšanas un izpratni par sevi.

Savukārt Karina Eriksena, runājot par sociālo darbu ar grupām, lieto jēdzienu "problēmu risināšanas grupa" un nosauc trīs tās iezīmes:

- 1) šāda grupa ir radīta ar mērķi risināt problēmas un tādēļ ir mērķtiecīga;
- 2) grupas dalībniekus apvieno kopīga problēma;
- 3) grupas darbības ilgums parasti ir laikā ierobežots - grupas darbība tiek izbeigta, kad kopīgā problēma ir atrisināta, mērķis sasniegts.

Šai darbībai izvirza četras mērķu grupas:

- izglītojošie mērķi,
- terapeitiskie mērķi,
- relaksējošie, atjaunojošie mērķi,
- mērķi, saistīti ar pārmaiņu radišanu vidē.

Ja grupas mērķi ir ārēji orientēti, tad grupas spēki tiek virzīti izstrādāt programmu, kas mainītu vidi. Ja grupas mērķi ir iekšēji orientēti - grupas darbība tiek virzīta uz tās dalībnieku personīgo problēmu risināšanu. Lai kāds arī nebūtu problēmu risināšanas grupas mērķis, tās darbību ietekmē seši komponenti:

cilvēki, vieta, problēma, mērķis, process, rezultāts.

Cilvēki. Grupas dalībnieki ir vienlīdzīgi partneri, kuri vēlas risināt problēmu, aktīvi piedaloties grupu darbībā, kas virzīta uz mērķa sasniegšanu. Grupas dalībniekus apvieno kopīgā problēma, un viņu atšķirības (vecums, uzskati u.tml.) nebūs traucējošas, ja būs savstarpēja cieņa. Cilvēks iesaistās problēmu risināšanas grupās, lai rastu atbildes uz viņam aktuāliem jautājumiem, tāpēc ir iespējams, ka kāds no grupas var aiziet, ja viņa vēlmes netiek realizētas; viņam var piedāvāt iespēju darboties citā atbilstošā grupā. Tāpat grupa var izjukt, ja darba gaitā neizdodas to saliedēt un radīt biedriskas attiecības dalībnieku starpā.

Vieta. Ir labāk, ja grupas darbības vieta ir vienlīdz ērti sasniedzama visiem tās locekļiem, t.i., nav pārāk tālu jābrauc, tā ir viegli sasniedzama. Telpai jābūt ērtai un estētiski patīkamai, protams, klusai. Grupai jābūt savai telpai, lai netiktu virinātas durvis un nerastos citi traucējumi. Lai cik arī liela ir grupa, labākais novietojums ir aplis - tas demokratizē grupas atmosfēru (visi ir vienādā pozīcijā), apvieno un tuvina, jo katrs var redzēt katru. Krēsliem jābūt vienādiem un ērtiem.

Problēma. Cilvēki grupas darbā iesaistās, lai risinātu problēmas, uzziņātu, kā harmonizēt savu dzīvi, tāpēc ir svarīgi, lai katrs pastāstītu par to, kāda problēma viņu satrauc, kuras deļ viņš ir iesaistījies grupas darbā. Lai pilnīgāk problēmu izprastu gan stāstītājs, gan arī pārējie, ir nepieciešams katram pastāstīt:

- 1) kāda ir viņa problēma,
- 2) kādas sekas tā izraisa,
- 3) ko viņš jau ir darījis, lai problēmu atrisinātu,
- 4) ko viņam nozīmē šī problēma.

Zināšanas citam par cita problēmām apvieno; klausoties citu stāstījumā, katrs uzzina par otra resursiem, vēlmēm, iegūst zināšanas par dažādiem aspektiem, iespējams, gūst atbildi uz kādu savu jautājumu.

Mērķis. Iepazīstoties ar katra problēmām, grupas dalībnieki vienojas, kura vai kāda būs galvenā problēma, kuru kopā risinās. Kad ir panākta vienošanās par problēmu, tiek slēgts kontrakts - mutiska noruna, kurā nosaka katra atbildību, vienojas par tikšanās biežumu un laikiem, grupas noteikumiem (piem., konfidencialitāte, nevardarbība), pārrunā, ko viens no otra gaida, ko katrs var darbā ieguldīt.

Process. Grupas darba procesu iedala trīs fāzēs:

- *sākuma fāze* - periods, kurā tiek veidota grupa, notiek iepazīšanās, vienošanās par mērķi, tiek noslēgts kontrakts un panākta vienošanās par grupas darbības struktūru un funkcijām;
- *vidus fāze* - periods, kurā grupā notiek apvienošana, saliedēšanās, un grupa kļūst aktīva, attīstot un īstenojot problēmu risināšanas stratēģijas;
- *beigu fāze* - periods, kurā tiek sasniegts (vai zaudēts) grupas mērķis, laiks, kad izvērtē grupas lietderīgumu, lai nolemtu, vai grupa savu darbību beidz vai slēdz jaunu kontraktu turpmākai sadarbībai.

Rezultāts. Grupas darbības rezultātam būtu jābūt problēmas atrisinājumam, taču tās rezultāts var būt arī netiešāks - ir pieaugusi dalībnieku pašizpratne un pašnovērtējums, apgūtas jaunas iemaņas, jauns problēmu risināšanas mehānisms. Pedējā tikšanās reizē dalībnieki apspriež darbu, ko kopā veikuši, un novērtē tā rezultātu, apsver iegūto, no jauna apgūto. Darbinieks vairāk pievēršas grupas darbības veiksmju un neveiksmju analīzei, novērtē savu darbu un iegūto pieredzi. Taču jau ārpus grupas darba, lai to izvērtētu profesionāli, darbiniekam būtu grupas darbs jāizanalizē no vairākiem aspektiem: dalībnieki, struktūra, kontrakts, problēmu risināšanas stratēģijas un risinājumi, dalībnieku un darbinieku

sadarbība, grupas mērķi, uzdevumi un to rezultāti, katra dalībnieka ieguvums.

Grupas darbā darbiniekam galvenokārt ir iedrošinātāja un vadītāja loma. Visas viņa aktivitātes saistītas ar to, lai iedrošinātu grupu efektīvi darboties mērķu sasniegšanai. Un savus iedrošinātāja uzdevumus viņš realizē, darbojoties kā vadītājs jeb virzītājs, kas palīdz piekļūt resursiem un nepieciešamajai informācijai. Sociālā darbinieka galvenais uzdevums ir atbalstīt grupas pašas virzību uz mērķi. Šai nolūkā viņš dalās savā pieredzē un zināšanās par alternatīvām problēmu risināšanā, iedrošina grupas dalībniekus darboties un sadarboties. Otrs svarīgs uzdevums ir nodrošināt "atgriezenisko saiti" - dalīšanos izjūtās un pieredzētajā grupas darba gaitā. Sociālajam darbiniekam ir jāpalīdz grupai nenovirzīties no ceļa vai atjaunot iesākto virzību. Darbinieks noteikti ir vadītājs, ja grupa ir terapeitiska rakstura, taču cita rakstura grupā par vadītāju var izvirzīties arī kāds no dalībniekiem. Darbinieka mērķis nav padarīt grupu atkarīgu no sevis. K.Eriksena uzsver, ka sociālā darbinieka pienākums ir:

- veicināt skaidru komunikāciju,
- sniegt informāciju par resursiem un alternatīvām,
- sekmēt problēmu risināšanu un konstruktīvu darbību,
- aizsargāt grupas kontraktu, tās noteikumus un konfidencialitāti.

A.Gitemens un K.Germeins uzsver, ka sociālā darbinieka uzdevums, strādājot ar ģimeni vai grupu, pirmkārt ir virzīts uz izpēti un kopējas problēmas noskaidrošanu. Nākošajā solī sociālais darbinieks "sadala" problēmas sīkākos, vieglāk vadāmos, maināmos elementos, un tajā pašā laikā viņš vēro klienta uzvedības modeļus un saistību starp pagātnes un šī brīža uzvedības modeļiem. Bieži vien ir sarežģīti veikt problēmas detalizāciju, jo tās saturs var būt klientam sāpīgs (piem., tuva cilvēka zaudējums) vai var būt saistīts ar sociālo tabu (piem., seksualitāte), vai var skart paša sociālā darbinieka neatrisinātos konfliktus. Tad ir svarīgi uzmanīgi, izsargājoties no interpretācijām vai pāragru secinājumu izdarīšanas, nepazaudēt problēmas saturu. Darbinieks kopā ar klientu meklē un lieto iegūto informāciju, izvērtē alternatīvas un izsver iespējamus zaudējumus un ieguvumus. Galvenais uzdevums ir radīt iespēju rast risinājumu konkrētās dzīves situācijas problēmām atbilstoši

klienta laika un telpas izjūtai, dzīves stilam un gaidām (šī uzdevuma izpildē var izmantot lomu spēles vai konkrētās dzīves situācijas izspēlēšanu). Strādājot ar ģimenēm un grupām, sociālā darbinieka uzdevums ir palīdzēt to locekļiem atšķirt savas individuālās attīstības mērķus un uzdevumus no apkārtejo vēlmēm un gaidām; vienlaikus viņš iedrošina un palīdz ģimenes un grupas locekļiem būt atbildīgiem par citiem, mēģināt rast saskaņu starp individuālajiem un kolektīvajiem uzdevumiem un vēlmēm. Cilvēki tiek iedrošināti izmantot ģimenes, grupas un vides atbalstu, veicot pašreizējā brīža uzdevumus. Klienta un darbinieka darbībai jābūt virzītai uz reālo dzīves saikņu nostiprināšanu un mobilizēšanu starp klientu un viņam nozīmīgiem cilvēkiem: nostiprināt esošās, atjaunot un atrast jaunas saiknes.

Pēc A.Gitermena un K.Germeina vērojumiem bieži ģimenes vai grupas problēmu pamatā ir vāji adaptēti un nepiemēroti sazināšanās procesi un attiecību modeļi. Šos traucējumus pašiem ģimenes locekļiem ir grūti saprast un apzināties. Uzvedībā tie atklājas kā uzvedības modeļi jeb lomas (piem., "grēkāzis", "spēkošanās", slēpts naidīgums u.c.). Šī tipa uzvedība kalpo kā apslēpts līdzeklis līdzsvara saglabāšanai ģimenē vai grupā, bet sekas parasti neapmierina visus tās locekļus. Šiem saskarsmes traucējumiem, kas kavē indivīda vai grupas izaugsmi un adaptāciju, jābūt sociālā darbinieka darbības centrā. Praktiskā iejaukšanās prasa novērtēt faktorus, kas rada saskarsmes šķēršļus.

Autori nosauc vairākus *starppersonu konfliktu avotus*:

- 1) pretruna starp individuālo un kolektīvo dzīves uzdevumu (piem., ģimene ir pārņemta ar izdzīvošanas un nodrošinājuma jautājumu risināšanu, kamēr pusaudzis cenšas no tās atdalīties);
- 2) nepiemēroti apstākļi dzīvesvietā, bet tajā pašā laikā vides prasības indivīdam un šo prasību neadekvātums situācijai; kā atbildes reakcija vides nepiemērotībai rodas apātija, kas traucē kopējo problēmu risināšanu;
- 3) pretruna starp ģimenes vai grupas locekļu dažādo orientāciju uz "mīlestību vai varu": viens dzīvesbiedrs meklē intimitāti, kamēr otrs priekšroku dod emocionālai distancei;

- 4) normatīvie konflikti: atšķirīgi uzskati par labo un sliktu, pareizo un nepareizo utt.;
- 5) kolektīva sastāva problēmas: kāds aiziet no ģimenes vai grupas vai tā kādu izolē deviantas uzvedības dēļ.

Svarīga ir atšķirība starp ģimeni un grupu, kas jāņem vērā darba procesā. Grupa tiek veidota no indivīdiem, kas ārpus grupas robežām un kopējā darba laika savstarpēji nav saistīti un izšķiras, kad grupas mērķis ir sasniegts un tā beidz savu funkcionēšanu, taču ģimene ir grupa, kas jau radusies pati pirms iesaistīšanās darba procesā ar sociālo darbinieku, pēc kopējā darba procesa tās locekļi neizkļūst un turpina mijiedarboties, turklāt arī pats darba process ir ģimenes dzīves turpinājums. Dž.E.Bels (John Elderkin Bell) uzsver, ka, strādājot ar ģimeni, darbā jāiesaista visi tās locekļi, t.i., ne tikai tie, kuru starpā ir radniecības saites, - bet arī tie, ar kuriem ir kopīga mājsaimniecība un kas ir šis vienības funkcionējoši locekļi. [8] Tikšanās ar ģimeni tiek atlikta, ja uz to nav ieradušies visi ģimenes locekļi, un sarunas notiek visiem klātesot. Šāda kārtība mazina ģimenes locekļu iespēju manipulēt ar sociālo darbinieku. Dž. E. Bels nosauc trīs uzdevumu grupas darbam ar ģimeni:

- 1) ģimenes problēmu identificēšana;
- 2) problēmu un to izraisītājfaktoru analīzešana;
- 3) atrisinājumu meklēšana un izvērtēšana.

Šie uzdevumi parāda procesa secību darbā ar ģimeni, kura gaitā, kā aprakstījis arī A.Giternens un K.Germeins, tiek noskaidroti uzvedības stereotipiskie modeļi, atklāti un parādīti katra ģimenes locekļa uzvedības modeļi ārpus ģimenes, klientam sadarbojoties ar sociālo darbinieku. Pārējiem ir iespēja ieraudzīt viņu savādāk un atbrīvoties no stereotipiem, tas ļauj veidot jaunas attiecības.

V.Švarcs, runājot par sociālā darbinieka uzdevumiem darbā ar grupu, vispirms uzsver, ka sociālo darbinieku vairāk ir jāinteresē tam, ko dara un jūt grupas loceklis dotajā situācijā, nevis tam, kas viņš ir. V.Švarcs min piecus sociālā darbinieka uzdevumus darbā ar grupu.

1. Panākt vienošanos. Darbinieka rīcību nosaka šādi pieņēmumi:
  - grupas locekļu spēju pieņemt jaunas domas un attieksmi, apgūt jaunas prasmes nosaka viņu iespējas ieraudzīt no-derīgumu un pielietojamību izvirzīto uzdevumu izpildei;
  - klātesošas katrā konkrētajā momentā ir saiknes starp indivīda gaidām un sociālajiem objektiem;
  - šīs saiknes vienmēr ir specifiskas un neobjektīvas;
  - šīs saiknes nav pastāvīgas (no vienas tikšanās reizes līdz nākošajai, no viena brīža līdz nākošajam grupas locekļi saskaras ar realitāti jaunā veidā, vienmēr atklājot jaunas saiknes, jo katrs grupas loceklis strādā, lai radītu saikni starp pagātnes un tagadnes pieredzi).

Darbinieka mēģinājumi panākt vienotību izpaužas divos galvenajos veidos - noskaidrot grupas funkciju un paturēt uzmanības centrā darba uzdevumus pat tad, ja grupa mēģinās izvairīties, atklāt grupas locekļiem tās sfēras, kurās viņiem ir kādas problēmas. Sociālajam darbiniekam ir jāapzina un jāaredz visas šīs saiknes, jo tas dod iespēju būt atsaucīgākam pret netiešiem lūgumiem palīdzēt, tas piespiež darbinieku būt "šeit" un "tagad" un, redzot klienta izvairīšanos vai mēģinājumus atkāpties, ieraudzīt viņa apslēptos spēkus, tas palīdz strukturēt situāciju par labu spēkam, nevis vājumam.

2. Otrais uzdevums ir saistīts ar faktu, ka klienta saskarsme ar sociālo realitāti ir traucēta. Sociālajam darbiniekam ir jāapstrīd traucējošie faktori vai šķēršļi, tikko tie parādās, pievēršot uzmanību faktam, ka tie pastāv, un stimulējot grupu tos izprast. Vispirms sociālais darbinieks atklāj faktu, ka traucējumi pastāv (piem., apātija, izvairīšanās, pretrunas u.c.) un ka tas ir pieļaujami. Tad viņš sniedz atbalstu klientiem, lai tie varētu noteikt traucējuma raksturu, veidu, kādā klients darbojas pret savām interesēm dotajā situācijā, un to, kā tas ietekmē situāciju.

3. Sociālais darbinieks sniedz ziņas (ar "ziņām" saprotot jebkuras idejas, faktus, uzskatus par vērtībām u.c.), kuras var noderēt dalībniekiem. [9] V.Švarcs apgalvo, ka nekas nevar būt destruktīvāks par sociālā darbinieka lēmumu atturēties no savu zināšanu izteikšanas, domājot, ka

dalībniekiem pašiem jāmeklē atrisinājums. Sociālajam darbiniekam jāapzinās, ka viņš tikai piedāvā savu sociālo pieredzi, nevis to uzspiež. Katram dalībniekam pašam jāapsver, vai tā ir viņam nepieciešama un piemērota. Jāatceras, ka mēģinājumi atšķirt subjektīvu uztveri no realitātes ir cilvēka mācīšanās un attīstības procesa sastāvdaļa.

4. Sociālais darbinieks ir atbildīgs par grupai teiktā saturu, tāpat par to, lai visi viņa rīcībā esošie fakti, kas varētu noderēt kopīgā darba interesēs, tiktu atklāti grupai. Viņam jāatklāj paša cerības un gaidas attiecībā uz grupas darbības galarezultātu. Darbinieks arī parāda, ka viņa paša dzīvespieredzes iegūšana turpinās grupas darbībā. Viņam jāaplicina cieņa pret grupu un attiecībām, kas radušās darba gaitā, jāveido atgriezeniskā saite.

5. Sociālajam darbiniekam, sākot veidot grupas attiecības, ir jāizskaidro darbības noteikumi un prasības. Darbība sākas ar "kontrakta" slēgšanu, kas nosaka grupas attiecības, uzdevumus, pienākumus un kopējo mērķi.

Apkopojot izklāstīto, varam nosaukt vairākus principus un uzdevumus, kas jāievēro sociālajam darbiniekam, strādājot ar grupu vai ģimeni - attiecību, uzdevumu un mērķu skaidrība, izpratnes veidošana par šķēršļiem, kas rada problēmu, saskaņotības un vienotības meklēšana starp individuālajām vajadzībām, vēlmēm, uzdevumiem un vidi, sabiedrību; uzvedības modeļu un stereotipu atklāšana un mainīšana, darba uzmanības centrēšana uz doto situāciju konkrētajā brīdī - "šeit un tagad". Jāuzsver, ka sociālajam darbiniekam jāprot darboties tā, lai grupas vai ģimenes locekļi daudz pilnīgāk izmantotu viņu pašu resursus, darbiniekam ir jāspēj virzīt darbošanās. Turklāt sociālajam darbiniekam ir atšķirīga pozīcija sadarbībai sākoties un tad, kad kopdarbības attīstības gaitā dalībnieki vai ģimenes locekļi uzņemas lielāku atbildību par notiekošo. Kā uzsver K.Eriksena, grupa nav tikai dalībnieku summa - tai ir sava dzīve un tās galvenā vērtība ir savstarpējā palīdzība. Tās dalībnieki, risinot problēmas, sniedz savstarpēju atbalstu un sadarbības, tādējādi grupa pati kļūst par katalizatoru problēmu risināšanā.

Literatūras saraksts:

1. Nature of social work // *Compton B.R., Galaway B.* Social work processes. – Homewood, Illinois: The Dorsey Press, 1979. – 5. – 35.p.
2. Interventive Methods: Implementation of Roles // *Compton B.R., Galaway B.* Social work processes. – California: Wadsworth Publishing Company, 1989. – 550. – 563.p.
3. The Basis of Social Work // *Haines J.* Skills and Methods in Social Work. – London: Ebenezer Baylis and Son, 1975. – 1.–14.p.
4. Nacionālās sociālo darbinieku asociācijas Ētikas kodekss //grām.: Introduction to Social Work and Social Welfare. - Wisconsin,1993.- 3lpp.
5. *Lawrence J. Young.* Social work with groups (social groupwork). – 55.-58.p.
6. Group Interviewing // *K.Eriksen.* Communication Skills for the Human Services – Virginia: A Prentice-Hall Company, 1970 – 87.–96.p.
7. *Gitterman A., Germain C.B.* Social work practice: A life model // *Compton B.R., Galaway B.* Social work processes. - Homewood, Illinois: The Dorsey Press, 1979. - 29.-35.p.
8. *Bell J.E.* A Theoretical Position for Group Therapy // *Ericson G.D., Hogan I.P.* Family Therapy: An Introduction to Theory and Technique. – Belmont, California: Wadsworth Publishing Company, 1972. – 138. – 149.p.
9. Шварц Вильям. Личные трудности и общественные вопросы: одна социальная работа или две? [kserokopija] 1-10 lpp.

Palīdzības veidu attīstības perspektīvas darbam ar ģimenēm un bērniem Latvijā

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas Latvijai ir bijis un būs arī turpmāk jāsastopas ar neskaitāmām sarežģītām sociālām problēmām, tāpēc ir radusies nepieciešamība izveidot tādu sociālo pakalpojumu sistēmu, kas palīdzētu pārvarēt spiedīgās sociālās vajadzības. Smagais ekonomiskais stāvoklis, bezdarbs, alkoholisms un citi faktori neapšaubāmi ir radījuši gan papildu sociālo, gan psiholoģisko stresu Latvijas ģimenēm un to locekļiem. Šī spriedze daļai Latvijas ģimeņu ir mazinājusi iespēju nodrošināt saviem bērniem aprūpi un aizsardzību, un tas ir novedis pie bērnu pamestības un cietsirdības, vecāku atsacīšanās no bērniem, ir pieaudzis bezpajumtnieku skaits, pusaudžu noziedzība un citas sociālās problēmas.

Bijušās Padomju Savienības režīma laikā bērni, kuru vecāki vai nu nevarēja, vai negribēja, vai nedrīkstēja rūpēties par viņiem, tika ievietoti lielās, bieži vien bezpersoniskās iestādēs - bērnu namos, patversmēs u.tml.

Latvijā un citās Baltijas valstīs mani ir pārliecinājuši par to, ka šādas iestādes, lai arī tās nodrošina pienācīgu fizisku aprūpi, bieži bērnus traumē emocionāli un sociāli. Vēl vairāk, ir skaidrs, ka šīs iestādes nesagatavo bērnus par pilnvērtīgiem sabiedrības locekļiem nākotnē.

Pamatojoties uz filozofijām, teorijām un praksi, kas ir attīstīta un izmantota ASV un citās Rietumu valstīs, šajā rakstā centīšos parādīt nostādnes sekmīgai to ģimeņu un bērnu problēmu risināšanai, kuras ir aktuālas Latvijā. Šie risinājumi ir cieši saistīti ar vidi un kultūru, kur tie tiek īstenoti, tādēļ tiem jābūt pielāgotiem Latvijas apstākļiem un kultūras īpatnībām, tomēr es ticu, ka šajā rakstā izklāstīto pieredzi var sekmīgi izmantot pašreizējā situācijā Latvijā un var palīdzēt politikas veidotājiem viņu centienos risināt aktuālus bērnu un ģimeņu jautājumus, līdz kļūs pieejami resursi šo sociālo problēmu veiksmīgākai atrisināšanai.

Nozīmīgākās teorijas sociālā servisa attīstībai

Pakalpojumiem ģimenēm un bērniem jābalstās uz pieeju, kas centrēta uz ģimeni. Salīdzinājumā ar pašreizējām Latvijā akceptētām pieejām, kas par galveno uzskata trūcīgo bērnu ievietošanu dažādās iestādēs, šī pieeja pievēršas ģimenei kā nepieciešamam faktoram bērnu labklājības sistēmā. Tā balstās uz sociālā darba praktisko pieredzi un teorētiskiem pētījumiem, kas uzkrāti daudzās Rietumu valstīs.

Kā tiek uzsvērts pēdējā laikā, orientācijai uz ģimeni pamatā ir četri lieli komponenti: ekoloģiskā perspektīva, uz kompetenci orientēta perspektīva, attīstības perspektīva un pastāvīgi plānota orientācija uz bērnu labklājību. [22]

Ekoloģiskā perspektīva prasa bērnu un ģimeņu situāciju aplūkot kontekstā ar viņu dzīves apstākļiem, kas lielā mērā atkarīgi no viņu dzīves vides. Planojot darbu ar ģimenēm un bērniem ar iejaukšanās palīdzību, jāreķinās ne tikai ar personiskajām un starppersonu problēmām un dinamiku, bet arī ar vides apstākļiem, kas ietekmē indivīda un ģimenes funkcionēšanu (piemēram, ienākumi, veselība, dzīves apstākļi). Tas jāņem vērā jebkura sociālā servisa plānošanā un darbā ar ģimenēm. Sociālajiem pakalpojumiem un sociālajam darbam ar ģimenēm jābūt nodrošinātiem katras ģimenes ekoloģiskā konteksta līmenī.

Uz kompetenci centrētā perspektīva ģimeņu un bērnu novērtējumā un attieksmē norobežojas no modeļa, kas pieņem, ka cilvēki, kuriem nepieciešama palīdzība, ir vai nu nekompetenti, vai arī neveiksminieki. Uz kompetenci centrētā sociālā darba prakse ietver sevi attieksmju, principu un spēka kopumu, kas veidots, lai veicinātu sekmīgu ģimeņu un bērnu funkcionēšanu, kura balstās uz unikālajām izdzīvošanas un adaptēšanās spējām, mobilizējot viņu esošo un potenciālo spēku, palielinot palīdzības sistēmas lomu un izmantojot dabas resursus kā galveno palīdzības līdzekli. [22] Ģimenes, to pieaugušie locekļi un viņu bērni tāpēc tiek novērtēti gan no viņu stiprās, gan no vājās puses [18]; iejaukšanās forma tiek izstrādāta tā, lai palielinātu ģimenes spēku cīnīties ar savām specifiskajām problēmām.

Attīstības perspektīva pievērš uzmanību atzīnai, ka gan indivīdu, gan ģimeņu attīstību veicina dažādi dzīves mērķi un iejaukšanās jāplāno,

pamatojoties gan uz atsevišķu ģimenes locekļu, gan ģimenes kā kopuma specifisko dzīves vidi. Tiek norādīts, ka indivīdi un ģimenes nepārtraukti sastopas ar dažādiem dzīves izvirzītiem uzdevumiem un lomām, tādēļ viņiem nepieciešams atbalsts to veikšanai.

Pastāvīgi plānotās orientācijas pamatatziņa - lai sekmētu indivīdu un ģimeņu funkcionēšanu, svarīgas ir ilgstošas un stabilas attiecības. Tā izceļ arī bioloģiskās ģimenes lielo nozīmi un primāro vietu, kur bērniem būtu jāaug un jāattīstās, kā arī nepieciešamību pārliecināties, ka bērniem, kuriem nav iespējas dzīvot savā istajā ģimenē, jāveido ilgstošas un stabilas attiecības ar viņu pastāvīgajiem alternatīvajiem aprūpētājiem.

Pakalpojumi ģimenes funkcionēšanas stiprināšanai un ģimeņu problēmu novēršanai

Minētie teorētiskie pieņēmumi daudzus sociālos darbiniekus un citās nozarēs strādājošos pārliecinājuši, ka nepieciešams ģimenēm sniegt pakalpojumus un atbalstu. Lai arī tika piedāvāti dažādi servisu modeļi un dažādi to autori pārliecināja par dažādu pakalpojumu kombinēšanas nepieciešamību, tika atzīta plašas servisa sistēmas izveides neatliekamība. [3, 4, 6, 16, 20] Tabulā mēģināts parādīt to pakalpojumu spektru, kas ietilpst šādā servisā, kā arī tās ģimenes, kas šos pakalpojumus varētu izmantot.

Piedāvātie pakalpojumi ģimenei un bērniem

Ģimenes veids	Piedāvātie pakalpojumi
Jebkura ģimene	<ul style="list-style-type: none"> - veselības aprūpe - attīstībai piemērotas izglītības nodrošināšanas centri - bērnu aprūpe - uz ģimeni centrēta darba politika - pieaugušo izglītošana - izklaides iespējas - ģimenes plānošanas centri - informācijas dienesti

<p>Ģimenes, kurās nepieciešama papildu palīdzība</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ģimenes atbalsta centri - ģimenes atpūtas programmas - mājas vizišu projekti - ģimenes pārrunas - palīdzības centri vecākiem - atbalsta grupas - pakalpojumi vientuļiem vecākiem
<p>Riska ģimenes, kurām nepieciešama īpaša palīdzība</p>	<ul style="list-style-type: none"> - alkoholisma un narkomānijas ārstēšana - īslaicīga bērnu aprūpe - uz ģimeni centrēti vispārīgie sociālie pakalpojumi - īpaši apmācības un veselības centri - konsultācijas pusaudzēm grūtniecēm un jauniem vecākiem - garīgās veselības centri - palīdzība garīgi atpalikušiem un emocionāli nelīdzsvarotiem bērniem un viņu ģimenēm
<p>Ģimenes, kurās bērniem nepieciešama aizsardzība</p>	<ul style="list-style-type: none"> - diagnostikas centri - audžuvecāku mājas - terapeitiskās pagaidu aprūpes iestādes - grupu mājas - terapeitiskās grupu mājas - aprūpes centri - pakalpojumi, kas nepieciešami ģimenes atkalpvienošanas procesā
<p>Ģimenes krīzes stāvokli vai uz šķiršanās robežas</p>	<ul style="list-style-type: none"> - pakalpojumi bērnu aizsardzībai - palīdzība ģimenes saglabāšanā - palīdzība hroniski nelabvēlīgām ģimenēm - palīdzība klaiņojošiem bērniem un viņu ģimenēm
<p>Ģimenes, kuras nav iespējams samierināt</p>	<ul style="list-style-type: none"> - adopcijas pakalpojumi - pakalpojumi, lai nodrošinātu iespēju neatkarīgai dzīvei pēc šķiršanās

Turklāt daudzi autori uzsver vajadzību pēc koordinētas servisa sistēmas, lai nodrošinātu vieglu pieejamību. [5, 6, 10, 15, 16, 20] Šīs pieejas izstrādātāji atzinuši, ka servisa plānošanas nekoordinētība, grūtības pakalpojumu pieejamībā un servisa sistēmas sadrumstalotība ir tie faktori, kam būtu jāpievēršas, attīstot un plānojot sociālo palīdzību ģimenēm un bērniem. Izsakot dažādus priekšlikumus, kā atrisināt šīs problēmas, tika uzsvērtā nepieciešamība attīstīt plašu pakalpojumu piedāvājumu. Sociālā darba speciālisti S.Kamermans un Ā.Kāns ir ieteikuši, ka "valdības institūcijām būtu jācenšas ierosināt jaunas organizatoriskas pieejas pakalpojumu izplatības paplašināšanā. Jāpievērš uzmanība koordinācijai, sadarbībai, plānošanai, resursu iegūšanai un sadalei". [16]

Sociālās politikas struktūras attīstība

Pēdējos 30 gados ASV pārdzīvojušas lielas pārmaiņas bērnu labklājības un pakalpojumu koncepcijā. Šīs pārmaiņas radīja jaunā federālā likumdošana, "Adopcijas atbalstīšanas un bērnu labklājības likums" (1980), kas paredzēja pastāvīgo plānošanu kā galveno pieeju bērnu labklājības jomā.

Pastāvīgās plānošanas nepieciešamība nebija nejauša. To pamatoja gan nozīmīgi teorētiski darbi, gan pētījumi par pakalpojumu piedāvājuma problēmām, gan interese par pastāvošās bērnu labklājības sistēmas izmaksām, gan neapmierinātība ar to, kā ģimenes un bērni šo palīdzību saņēma, gan arī atsauksmes masu medijos. [19] Tā bija arī atbildes reakcija uz nesen attīstītā servisa panākumiem, kas spilgti atspoguļoja pārmaiņas pakalpojumu piedāvājumu sistēmā un mazināja to risku, kurš rodas, kad ģimenes un bērni saskaras ar nepieciešamību bērnu ievietot dažādās institūcijās. [9, 14, 23]

Pastāvīgo plānošanu var definēt kā "sistemātisku darbu, kas tiek veikts noteiktā īsā laikposmā un ir mērķtiecīgu aktivitāšu kopums ar mērķi palīdzēt bērniem dzīvot ģimenēs, kuras nodrošina viņu aprūpi un drošību, drošas attiecības starp bērniem, viņu audzinātājiem vai aizbildņiem un

iespēju nodibināt attiecības, kas ilgtu visu mūžu". [17] Pamatojoties uz definīciju, tika izstrādāti principi, kas jāievēro šajā pieejā:

- 1) jābūt virknei sociālo pakalpojumu, kas pieejami visām ģimenēm, lai palīdzētu veidot un saglabāt viņu kopību;
- 2) jau laikus jānosaka tie ģimeņu disfunkcionēšanas gadījumi, kas var novest pie nepieciešamības bērnus ievietot kādā iestādē, kur par viņiem pienācīgi rūpētos;
- 3) jānodrošina darbs ar ģimenēm un bērniem viņu mājās, lai novērstu nepieciešamību izolēt bērnus no ģimenes;
- 4) bērnu izolācijai no ģimenes jānotiek, pamatojoties uz speciāliem noteikumiem, un tikai tad, ja pat ar dažādu institūciju palīdzību un citiem pakalpojumiem nav iespējams atrisināt ģimenē radušos situāciju;
- 5) pirms vai tūlīt pēc bērna izolācijas no ģimenes nepieciešams rūpīgi izvērtēt dažādas iestādes un bērns jāievieto tajā, kura viņam vispiemērotākā un vismazāk viņu ierobežo;
- 6) bērniem un ģimenei "jāsastāda pagaidu plāns" uz noteiktu laika posmu, lai iespējami drīz varētu turpināt īstenot pastāvīgo plānu;
- 7) ja bērns nevar atgriezties bioloģiskajās mājās, jāizstrādā prakse realizējami norādījumi par vecāku tiesību izbeigšanās termiņu;
- 8) ja bērns nevar atgriezties mājās, viņam jābūt iespējai iegūt pārliecību, ka viņš ar adoptiju var iegūt citu - pastāvīgu mājvietu;
- 9) bērni, kurus nevar adoptēt, jāievieto ilgtermiņa aprūpes iestādēs un jānodrošina tāds serviss, lai viņi nākotnē kļūtu par patstāvīgiem pieaugušajiem. [19]

Balstoties uz minētajiem praktiskajiem principiem, tika izstrādāti bērniem labvēlīgi risinājumi noteiktās situācijās:

- 1) kad ģimenē sākas nesaskaņas vai jau iestājusies krīze, bērniem jāpaliek savā bioloģiskajā vidē, tas ir, ģimenē, tajā pašā laikā jāsaņem viss nepieciešamais atbalsts;
- 2) ja ir nepieciešams bērnus uz laiku izolēt no ģimenes, viņiem jāpaliek pie radniekiem, lai saglabātu attiecību nepārtrauktību un drošības sajūtu, ko var dot tikai radnieki;
- 3) ja bērniem nav iespējas palikt pie radniekiem, viņus uz laiku

- izmitina pie audžuvecākiem, pēc iespējas tuvāk īsto vecāku mājām, lai iedrošinātu vecākus bērnus apmeklēt; bērniem, cik ātri vien iespējams, jāatgriežas istajās mājās;
- 4) ja bērnu atgriešanās pie bioloģiskajiem vecākiem nav iespējama pat pēc pieliktajām pūlēm un profesionālu sociālo darbinieku iejaukšanās, jāizstrādā plāns piemērotu un atbildīgu audžuvecāku meklēšanai;
  - 5) ja iepriekšminētie risinājumi neder, nepieciešama juridiska adopcija: vēlams, lai adoptētāji būtu no tās pašas etniskās grupas vai kultūrvides; jāņem vērā arī paša bērna izvēle (piemēram, audžuvecāki kļūst adoptētāji);
  - 6) nākamais risinājums, ja iepriekšējie nav iespējami, ir ilgstoša uzturēšanās pie audžuvecākiem, kas kļūst par juridiskiem aizbildņiem;
  - 7) pēdējais variants ir bērnu ievietošana kādā iestādē, kur viņus aprūpē. Rūpīgi jāizvēlas, kurā no iestādēm bērnus ievietot, lai viņi tajā justos vismazāk ierobežots. Šādām iestādēm jāgādā arī par bērnu sagatavošanu patstāvīgai dzīvei.

Pastāvīgās plānošanas principu ietvaros ASV federālā likumdošana centās atrisināt virkni bērnu labklājības problēmu, tādas kā:

- 1) bērnu izolēšana no ģimenes, pirms nav nodrošināti alternatīvi pakalpojumi ģimenēs;
- 2) bērnu ievietošana nepiemērotās vai pārāk lielās iestādēs;
- 3) aprūpē esošo bērnu situācijas nepietiekama novērtēšana;
- 4) nepietiekama vecāku iesaistīšana lēmuma pieņemšanā un nepietiekama iedrošināšana apciemojumiem;
- 5) nepietiekama ģimeņu atkalapvienošanas pakalpojumu pieejamība;
- 6) nevajadzīgas juridiskās un finansiālās barjeras adopcijas noformēšanai;
- 7) nepietiekama informācija par bērniem, kas neatrodas valsts aprūpes iestādēs un ir izolēti no ģimenēm.

ASV likumdošana šīm problēmām pievērsās divējādi. Pirmkārt, tika ierobežoti tie faktori, kas stimulēja bērnu izolēšanu no ģimenes, un iedalīti

līdzekļi bērnu un ģimeņu pakalpojumu dienestiem. Turklāt tika darīts viss, lai novērstu finansiālās barjeras adopcijai, nodrošinot valsts subsidijas adopcijas sekmēšanai un samazinot citas finansiālās grūtības, kas ar to saistītas.

Otrkārt, tika izdarīti grozījumi bērnu labklājības sistēmā. Tie paredzēja palīdzības plānu visiem aprūpē esošajiem bērniem, lai pārliecinātos, ka bērnu iestādes attīstās radoši, neierobežo bērnus un struktūras ziņā ir līdzīgas ģimenei; paredzēja arī speciālu pārskatu sistēmu, lai noteiktu, vai iestādes darbā ir parādījies progress. Tika nodrošināti arī pārraugi, kas rūpējās par bērnu tiesībām, ieskaitot vienlīdzīgas izteikšanās tiesības, kā arī tika pieliktas mērķtiecīgas pūles, lai aizkavētu bērnu izolāciju no ģimenēm un censtos atkalapvienot izirušās ģimenes.

Vienlaikus ar šīs likumdošanas ieviešanu ASV stājās spēkā arī likums par adopcijas iespējām. Tas nodrošināja nelielu naudas summu piešķiršanu pētījumu veikšanai un subsidijas, lai veicinātu to bērnu adoptāciju, kuriem ir īpašas vajadzības, piemēram, lai tiktu adoptēti bērni ar fiziskiem, emocionāliem un garīgiem traucējumiem, gados vecāki bērni un bērni, kuriem ir tikai viens no vecākiem. Šīs programmas ietvaros tika īpaši atbalstīta bērnu ar īpašām vajadzībām adopcija. Šādu bērnu adopciju skaits palielinājās, jo tika radīta adopcijas apmaiņa un sekmēta pēcadopcijas posma pakalpojumu attīstība.

Apzinoties, ka pusaudžiem, kas dzīvo audžuvecāku aprūpē, nepieciešama īpaša palīdzība, lai kļūtu par pilnvērtīgiem pilsoņiem, ASV Kongress 1985.gadā pieņēma "Neatkarīgās dzīvošanas programmu". Šī programma bija domāta jauniešiem, kas sasnieguši 16 gadu vecumu; tika paredzēti zināmi līdzekļi plānam, kas palīdzētu viņiem iejusties pieaugušo pasaulē.

Neskatoties uz 80.gados paveikto un pieņemtajiem likumiem, tika iecerēts izveidot tādu bērnu labklājības sistēmu, kas būtu centrēta tieši uz ģimeni, kā arī vairāk pievērst uzmanību sistēmas juridiskajiem pamatiem. [2] Jāatzīst, ka vajadzība pārveidot bērnu labklājības sistēmas modeli no bērnu sargājošas un tādu, kas centrēts uz ģimeni, vēl pilnībā netika apzināta. Daudzos štatos ieviestā likumu sistēma bija parādījusi, ka aprūpē esošie bērni netiek pietiekami aprūpēti, pakalpojumi, kam

būtu jānovērš bērnu izolācija no mājām, vai nu netiek nodrošināti, vai arī ir nepiemēroti, nepietiekami tiek ņemtas vērā etnisko minoritāšu bērnu tiesības.

Daudzi autori [1, 7, 11] ir minējuši šādas situācijas izveidošanās iemeslus: Reigana administrācijas centieni atcelt likumdošanu bērnu labklājības jomā; federālās valdības nespēja nodrošināt štatu valdību un pašvaldību atbalstu šiem likumiem; nepietiekama stingrība soda mēru piemērošanā likumu neievērošanas gadījumos; arī pieaugošās prasības attiecībā uz bērnu labklājības sistēmu, kuras bija atkarīgas no sociālo apstākļu pārmaiņām - palielinājās ģimeņu bezpajumtnieku skaits, kokaīna ietekme un AIDS epidēmija, biežāki kļuva bērnu ļaunprātīgas izmantošanas gadījumi, kā arī pieaugušo nevērīgā attieksme pret bērniem sabiedrībā.

Vissvarīgākais bija tas, ka likumdošanas mērķi nebija pilnībā attaisnojušies.

Eksperti šajā sfērā ir secinājuši, ka tika nodrošināta ar līdzekļiem bērnu aprūpe ārpus mājām, bet netika pietiekami finansēti citi bērnu labklājības dienesti. Par šo problēmu nopietnību tika norādīts arī valdībā (GAO, 1992; GAO, 1993).

Kā uzsvēris M.Allens, "federālo dolāru plūsma joprojām stimulē bērnu izolāciju no ģimenēm, jo tas iznāk ekonomiskāk nekā censties saglabāt ģimenes, sagatavot bērnus adoptcijai vai patstāvīgai dzīvei, ja viņi nevar dzīvot savā ģimenē". [1]

Problēmu risināšanas sākums

Saprotot, ka bērnu labklājības sistēmas ietvaros nav iespējams vienlaikus gan novērst ģimenes problēmas, gan pasargāt bērnus, gan palīdzēt saglabāt ģimenes, 1993.gadā ASV Kongress pieņēma "Ģimenes saglabāšanas un atbalstīšanas likumu". Šis likums paredzēja nākamajiem pieciem gadiem papildu līdzekļus, lai nodrošinātu ģimeņu atbalstīšanas un saglabāšanas dienestus, uzlabotu ģimenes funkcionēšanu, novērstu bērnu izolēšanu no ģimenēm, veicinātu ģimeņu atkalapvienošanu, nodrošinātu īstermiņa bērnu aprūpi un paplašinātu adoptcijas servisu.

Līdzekļu palielināšana ģimeņu atbalstam bija galvenais federālās valdības ieguldījums servisa paplašināšanā. Svarīgi ir arī tas, ka liela atbildība par šī likuma īstenošanu gūlās uz pašvaldībām. Lai atrisinātu pakalpojumu sistēmas sadrumstalotības problēmu, likums lielā mērā sekmēja dažādu pakalpojumu dienestu sadarbību pat tad, ja to projekti tika dotēti no dažādiem avotiem.

Pašreizējā situācija

Kopš 1994.gada vēlēšanām ir iezīmējušās pārmaiņas gan ASV sociālajā politikā kopumā, gan arī politikā, kas tieši skar ģimenes un bērnus.

Šķiet, ka pašreizējie likumprojekti, kas piedāvāti Kongresam, ja tie tiks pieņemti, nodarīs lielu ļaunumu bērnu labklājības sistēmai un ģimenēm un bērniem, ko šī sistēma apkalpo. Centieni mainīt pašreizējo servisu finansēšanas kārtību un ierobežot nabadzīgo ģimeņu pamatvajadzību apmierināšanu, liekas, stipri palielinās vajadzību pēc bērnu aizsardzības un citiem ārpusģimenes bērnu labklājības servisiem; samazināsies iespēja finansēt šādus pakalpojumus, un tas ierobežos šo pakalpojumu pieejamību; izbeigsies vai lielā mērā samazināsies pakalpojumi, kas vērsti uz ģimenes atbalstīšanu un saglabāšanu; pasliktināsies nodrošinātās palīdzības kvalitāte, nebūs sadarbības un plānošanas nepieciešamības.

Ja valsts nevēlēsies saglabāt pašreizējos standartus, ļoti daudzi bērni būs pakļauti briesmām būt pamestiem nelaimē, nesaņemot nepieciešamo atbalstu. Var notikt arī nevajadzīga bērnu izolēšana no ģimenēm, viņu ievietošana nepiemērotās iestādēs, saasināsies audžuvecāku aprūpē esošo bērnu problēmas, var arī samazināties atkalapvienoto ģimeņu un adopciju skaits un jaunatnes pilnvērtīga sagatavošana dzīvei.

Tomēr ASV starp profesionāļiem saglabājas liels atbalsts uz ģimeni un uz kompetenci centrētai pieejai servisa nodrošināšanā, pastāvīgās plānošanas koncepcijai un pilna ģimeņu un bērnu pakalpojumu servisa radīšanai.

Pagaidām Latvijas ekonomiskais stāvoklis neļauj radikāli mainīt sociālo politiku, bet, kad šāda iespēja radīsies, idejas, kas aplūkotas šajā rakstā, varētu būt noderīgas sociālās politikas un ģimeņu un bērnu sociālo pakalpojumu attīstībā. Nepieciešams reformēt pašreizējo Latvijas sistēmu, kas par primārām atzīst lielās iestādes, kurās ievieto no ģimenes izolētos bērnus. Šīm iestādēm valsts sniedz atbalstu, bet nepietiekami pievērš uzmanību stāvoklim ģimenēs, tam, kas noved līdz nepieciešamībai bērnus izolēt. Būtu jāatzīst, ka sociālo pakalpojumu sistēma, kas cenšas sniegt nepieciešamo palīdzību ģimenēm un bērniem, ir daudz humānāka, tas ir arī vairāk individualizēts veids, kā risināt ģimeņu un bērnu problēmas.

Tulkojusi *Ilze Lāce*

Literatūras saraksts:

1. Allen, M. L. (1991). Crafting a federal legislative framework for child welfare reform. American journal of orthopsychiatry. 61 (4): 610-623.
2. Allen, M. L. & Golubock, C. An emerging legal framework for permanency planning. Children and youth services review. 7 (1/2): 135-160.
3. Brown, J. H., Finch, W. A., Northern, H., Taylor, S. H. & Weil, M. (1982). Child / family/ neighbourhood: A master plan for social service delivery. New York: Child Welfare League of America.
4. Brown, J. (1992). Family practice: The model and its application. In June Brown and Marie Weil (eds), Family practice: A curriculum plan for social services. Washington DC: Child Welfare League of America: 43-77.
5. Center for the Future of Children (1992). Analysis. The future of children. 2 (1): 6-19.
6. Children's Defense Fund (1992). The state of America's children 1992. Washington DC: Author.
7. Curtis, P. & McCullough, C. (1993). The impact of alcohol and other drugs on the child welfare system. Child welfare. 72 (6): 533-542.
8. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families. Program Instruction: Implementation of New Legislation: Family Preservation and Support Services. Title IV-B, Subpart 2. Washington DC: Author.
9. Emlen, A. et al. (1977). Overcoming barriers to planning or children in foster care. Portland OR: Portland State University Regional Research Institute for Human Services.
10. Family Resource Coalition (1994). Building bridges: Supporting families across service systems. Report 13 (1/2).
11. Fein, E. & Maluccio, A. N. (1992). Permanency planning: Another remedy in jeopardy? Social service review. 66 (3): 335-348.
12. General Accounting Office (1992). Child abuse: Prevention programs need greater emphasis. Washington DC: Author.
13. General Accounting Office (June 1993). Foster care: services to prevent out-of-home placements are limited by funding barriers. Washington DC: Author.

14. Jones, M. A., Neuman, R., & Shyne, A. (1975). A second chance for families. New York: Child Welfare League of America.
15. Kahn, A. J. & Kamerman, S. B. (1992). Integrating services integration: An overview of initiatives, issues and possibilities. New York: National Center for Children in Poverty.
16. Kamerman, S.B. & Kahn, A. J. (1990). Social services for children, youth and families in the United States. Children and youth services review. 12 (1/2) : 1-181.
17. Maluccio, A. N. & Fein, E. (1983). Permanency planning: A redefinition. Child welfare. 62 (3) : 195-201.
18. McCroskey, J. & Meezan, W. (in press). Family preservation and family functioning. Washington DC: Child Welfare League of America.
19. Meezan, W. (1983). Child welfare: An overview of the issues. In B. G. McGowan and W. Meezan (eds.) Child welfare: Current dilemmas - future directions. Itasca IL: F. E. Peacock: 1-37.
20. National Commission on Children. (1991). Beyond rhetoric: A new American agenda for children and Families. Washington DC: Author.
21. Pecora, P. J., Fraser, M. W., Nelson, K. E., McCroskey, J. & Meezan, W. (1995). Evaluating family-based services. New York: Aldine.
22. Pecora, P.J., Whittaker, J. K. & Maluccio, A. N. (1992). The child welfare challenge: Policy, practice and research. New York: Aldine.
23. Stein, T., Gammbrill, E. & Wiltse, K. (1978). Children in foster homes: Achieving continuity of care. New York: Praeger Publishers.

Neredzīgo un vājredzīgo bērnu sociālā adaptācija vispārizglītojošajās skolās

Pieceja neredzīgo un vājredzīgo audzināšanā

Neredzīgo un vājredzīgo skaits sabiedrībā atbilst šādai attiecībai: viens no 500 jaundzimušiem bērniem piedzimst ar redzes problēmām vai neredzīgs. Tādēļ, protams, ir nepieciešama īpaša pieceja šo bērnu audzināšanā un mācīšanā. Ir zināms, ka bērni, kas piedzimuši ar redzes defektiem, labi adaptējas un viņiem nav vajadzīga īpaša pieceja. Neredzīgo un vājredzīgo bērnu audzināšana arī pašreiz ir pārdomu un diskusiju priekšmets. Pastāv atšķirīgas piecejas šo bērnu izglītošanā un audzināšanā. Ir pedagogi, kas tic, ka neredzīgos un vājredzīgos bērnus nepieciešams nošķirt no veselajiem bērniem, uzcelt speciālas internātskolas, radīt speciālus apmācības ietvarus un apgādāt bērnus ar speciālām mācību programmām. Ir pedagogi, sociālie darbinieki un psihologi, kas uzskata, ka neredzīgos un vājredzīgos bērnus vajag adaptēt pastāvošās izglītības sistēmas ietvaros un dot iespēju viņiem apgūt visas normālām mācībām nepieciešamās iemaņas. Pašreiz Izraēlas izglītības sistēmā ir viena speciālā neredzīgo un vājredzīgo bērnu internātskola un ir neredzīgie un vājredzīgie bērni, kas adaptēti vispārējā izglītības sistēmā. Speciālās skolas var būt dienas skolas, kas atrodas blīvi apdzīvotos rajonos un uzņem bērnus no noteiktas teritorijas, un ir internātskolas, kas apkalpo attālus rajonus, kuros bērnu skaits ar redzes defektiem nav liels. Internātskolā parasti uzturas bērni, kuriem bez redzes problēmām ir arī vēl citādas problēmas, un bērni, kuru ģimenes nav spējīgas nodarboties ar viņu audzināšanu, kā arī bērni, kuru mājas gaisotne negatīvi ietekmē bērna normālo attīstību. Pašreiz Izraēlā nav nepieciešams radīt

speciālo dienas skolu, jo noteiktā ģeogrāfiskā apgabalā nav pietiekams viena gadagājuma bērnu skaits, lai to atvērtu, tādēļ bērni jāsūta internātskolā.

Izglītības ministrija kopīgi ar psiholoģisko un sociālo dienestu ir nonākusi pie secinājuma, ka nepieciešams radīt neredzīgiem un vājredzīgiem bērniem tādas izglītošanas un audzināšanas apstākļus, lai bērns, nebūdams prožam no ģimenes, saņemtu visu normālai attīstībai nepieciešamo, tāpat kā pārējie bērni, kuriem nav nekādu veselības problēmu. Bērnam jāatrodas savā dabiskajā vidē, proti, ģimenē, saskarsmē ar kaimiņiem un draugiem. Lai radītu šādus apstākļus, nepieciešami maksimāli pūliņi, kopīgs visu dienestu darbs veiksmīgai neredzīgo un vājredzīgo bērnu adaptācijai vispārējās izglītības sistēmā. Lai palīdzētu bērnam, ir izveidotas speciālas klases, kur skolēnu brīvdienās strādā skolotāji, kas nodarbojas ar neredzīgo un vājredzīgo bērnu rehabilitāciju. Šādā veidā tiek radīta iespēja bērnam apgūt dažādas pārvietošanās un patstāvības iemaņas, iemācīties palīdzēt mājas darbos u.c. Šajā periodā ar bērniem strādā psihologs, kas sadarbojas ar ģimeni, kā arī sociālais darbinieks. Bērnam tiek piesaistīts viņa vecuma "draugs" - redzīgs bērns, kas parasti mācās tajā pašā klasē un ir gatavs palīdzēt. Vecākiem šajā periodā tiek izveidotas speciālas psiholoģiskās palīdzības grupas, kurās viņi tiek sagatavoti tam, lai varētu bērnam palīdzēt mācībās. Ar vecākiem nodarbojas arī psihologs un sociālais darbinieks. Vecāki var dalīties savās problēmās, apmainīties pieredzē, saņemt informāciju par modernākajām sistēmām darbam ar neredzīgiem bērniem utt.

Bērniem, kam bez redzes problēmām ir vēl papildu problēmas, un bērniem, kas nevar mācīties parastā vispārīzglītojošā skolā, izveidota speciāla skola, kurā galvenā uzmanība tiek veltīta neredzīgo un vājredzīgo bērnu fiziskai un psiholoģiskai rehabilitācijai. Neredzīgo un vājredzīgo bērnu adaptācija Izraēlā norisinās šādi: vai nu dzīvesvietas rajonā tiek izveidota speciāla rehabilitācijas klase, vai arī neredzīgie un vājredzīgie bērni atbilstoši savam vecumam mācās parastajās klasēs.

Neredzīgo un vājredzīgo bērnu adaptācijas speciālā klase

Šāda klase atrodas skolas telpās un ir tās neatņemama sastāvdaļa. Šīs klases mērķis ir palīdzēt bērnam adaptēties skolā un atvieglot šo procesu. Tādā klasē strādā skolotājs, kas ir neredzīgo un vājredzīgo bērnu rehabilitācijas speciālists. Viņam faktiski ir galvenā nozīme bērna adaptācijā skolā, jo viņš veiksmīgi virza bērnu mācībās un veido pozitīvas attiecības starp bērnu un pārējiem. Skolotāja pienākumos ietilpst sakari starp skolu un mājām, sakari starp sociālo un psiholoģisko dienestu un bērnu un viņa ģimeni, darbs ar bērnu, lai viņš veiksmīgi varētu mācīties, darbs ar klasi, kurā adaptējas neredzīgais vai vājredzīgais bērns, darbs ar pedagogiem, kuri strādā attiecīgajā klasē. Ir arī skolotājs, neredzīgo un vājredzīgo bērnu rehabilitācijas speciālists, kas apmeklē skolas, kurās adaptējas bērni, bet kurās nav speciālas adaptācijas klases. Šā skolotāja darbības mērķis ir iemācīt vājredzīgo bērnu maksimāli izmantot savu vājo redzi, bet neredzīgam bērnam radīt visus nepieciešamos apstākļus labvēlīgai adaptācijai. Bez individuālā darba ar neredzīgo un vājredzīgo bērnu skolotāja uzdevums ir organizēt izskaidrošanas darbu klases audzēkņiem un pedagogiem, iemācīt attiecīgās skolas skolotājiem un audzēkņiem metodes darbam ar neredzīgajiem un vājredzīgajiem bērniem.

Šeit aprakstītas dažādas pieejas neredzīgo un vājredzīgo bērnu adaptācijai. Katrai pieejai ir savas priekšrocības un trūkumi. Un katras pieejas piekritējiem ir pamatotas tiesības uzskatīt, ka viņa pieeja ir vislabākā. Visas adaptācijas teorijas ir konstruētas, balstoties uz dažādām metodēm, ko izstrādājuši psihologi un sociālie darbinieki, visās pieejās tiek ņemta vērā bērna personība, piešķirta liela nozīme ģimenes sastāvam un attiecībām ģimenē, vecāku sociāli ekonomiskajai labklājībai un paša bērna psiholoģiskajai sagatavotībai. Nepieciešams izdarīt visu bērna iespējami labākai adaptācijai viņam piemērotākajā vidē. Tāpēc ikviens gadījums tiek risināts ļoti individuāli.

148. lappusē ievietotajā tabulā uzrādītas priekšrocības un trūkumi, kas raksturīgi dažādām pieejām adaptācijai.

	Atsevišķa apmācība	Kopapmācība
Atsevišķie pakalpojumi	Ir iespēja iegādāties nepieciešamās iekārtas, kuras var lietot vairāki bērni. Ir iespēja strādāt profesionāliem darbiniekiem - mediķiem, psihologiem, sociālajiem darbiniekiem, skolotājiem, sporta, darba, mākslas u.c. instruktoriem. Ir iespēja strādāt neredzīgo un vājredzīgo rehabilitācijas skolotājiem, apmācīt bērnu darbam ar datoru, rakstāmmašīnu u.tml.	Nav iespējas iegādāties nepieciešamās iekārtas un tās uzturēt. Nevar izveidot vienkopus visus dienestus, kas nodarbotos ar bērna adaptāciju.
Mācību vielas atlase un tās apgūšanai paredzētais laiks.	Ir iespēja izvēlēties piemērotu materiālu, laiku, kas nepieciešams mācību vielas apgūšanai, izvēlēties pasniegšanas tempu bērnu grupai, ir individuālas apmācības iespēja. Ir iespēja izstrādāt programmas, kas balstītas uz tausti.	Pastāv skolotāja, rehabilitācijas speciālista, laika ierobežojums, tādēļ rodas jaunas problēmas, kas saistītas ar laika trūkumu.
Atsevišķais pret vispārējo	Ikvienam vājredzīgam audzēknim jāzina, kas ir viņa redzes problēmas pamatā. Lai cik veiksmīga būtu adaptācija, neredzīgais audzēknis nevar pilnvērtīgi piedalīties redzīgo bērnu sabiedriskajā dzīvē.	Dabiskā veidā tiek akcentēta neredzīgā un redzīgā audzēkņa vienlīdzība: viņi abi ir audzināmi bērni /skolēni/. Tādējādi ir iespējams ļaut izjust pozitīvo un ļoti svarīgo jauktas sabiedrības /redzīgie, neredzīgie un vājredzīgie /sabiedrisko dzīvi.
Ģimene	Bērna ievietošana internātskolā, viņa prombūtne no ģimenes agrīnā vecumā rada bērnam dvēseles traumu. Bērnam, it īpaši agrīnā vecumā, jājūtas kā neatņemamai ģimenes sastāvdaļai.	Rada piederības izjūtu ģimenei, apkārtējai sabiedrībai.

<p>Sagatavošanās adaptācijai sabiedrībā</p>	<p>Kontaktu trūkums ikdienā ar redzīgo sabiedrību liedz iespēju adaptēties un kļūt par pilntiesīgu un līdztiesīgu sabiedrības locekli.</p>	<p>Ir iespējami ikdienas kontakti ar redzīgo sabiedrību. Audzēkņu sabiedrība ir pieaugušo /redzīgo/ sabiedrības modelis. Savstarpējās attiecības šajā sabiedrībā liek izturēties kā līdzīgam pret līdzīgu. Tādējādi neredzīgs un vājredzīgs bērns, palīdzot skolotājam, rehabilitācijas speciālistam, sagatavo sevi turpmākiem kontaktiem ar sabiedrību, kas ir ap viņu un būs arī nākotnē. Konkurēncē starp neredzīgu, vājredzīgu un redzīgu audzēkni ir sava nozīme audzēkņa panākumos: pieaug lasīšanas un rakstīšanas temps. Kopīgas mācības audzēkņim dod iespēju rast sevi spēku un paver iespējamību kļūt par līdztiesīgu sabiedrības locekli.</p>
<p>Solidaritāte un pašatbrīvošanās</p>	<p>Atsevišķa apmācība un speciālās klases modelis parastajā skolā dod neredzīgajam un vājredzīgajam audzēkņim morālās un garīgās pašatbrīvošanās iespēju.</p>	<p>Kopāpmācība, it īpaši, ja tā norit pēc skolotāja, adaptācijas speciālista modeļa, ne vienmēr rada garīgas solidaritātes un pašatbrīvošanās iespēju, jo nav kontakta ar bērniem, kam ir līdzīgas problēmas.</p>

Skolotāja un defektologa darbs ar neredzīgiem un vājredzīgiem audzēkņiem

Izraēlas Izglītības ministrijas Defektoloģijas nodaļa nodarbojas ar 5 līdz 16 gadus veciem bērniem, kuriem ir redzes problēmas, t.i., ar tāda vecuma bērniem, uz kuriem attiecas likums par obligāto izglītību.

Tie ir neredzīgi bērni, kas ir pilnīgi akli, kā arī bērni, ko Sociālās labklājības nodaļa atzinusi par neredzīgiem un kam ir tiesības saņemt neredzīgā apliecinību pēc šādiem kritērijiem:

- nav reakcijas uz gaismu,
- neredz roku pirkstus acu priekšā,
- redzes lauks ir mazāks par 20 grādiem,
- redzes asums ir mazāks par 3/60 vai 10/200 (ar korekciju).

Starp vājredzīgajiem bērniem, kuru redzes problēmas traucē normāli funkcionēt skolā, ir arī bērni ar tādām slimībām kā glaukoma, nistagms, katarakta, redzes izmaiņas tumsā, daļējs redzes lauka zudums, sānskates vai centrālās redzes zudums, redzes nerva deformācija, stipra tuvredzība, ko nav iespējams labot ar brillēm. Saskaņā ar norādītajiem parametriem šajā kategorijā ietilpst bērni, kuru aklums vai redzes problēmas liedz viņiem vizuālās apmācības iespējas, t.i., redzēt diagrammas, kartes, sikiem burtiem iespiestus vai uz tāfeles rakstītus tekstus u.tml., arī bērni, kuru redze ir bojāta tā, ka viņi nespēj izlasīt uz tāfeles vai grāmatā rakstīto. Tādējādi viņu sekmes mācībās ir pieticīgas, rakstu darbos ir daudz kļūdu, mācību stundas laikā bērns, atšķirībā no saviem vienaudžiem, nespēj apgūt plānoto materiālu, viņš atpaliek no citiem mācību materiāla izpratnē, bērnam rodas nepilnvērtības izjūta.

Defektoloģijas nodaļa apmāca neredzīgos un vājredzīgos bērnus ar dažādiem paņēmieniem. Skolotāji, kas tiek speciāli sagatavoti, ir defektologi pēc izglītības un metodiķi, kas strādā neredzīgo un vājredzīgo izglītības nodaļā. Visu šīs nodaļas darbinieku uzdevums ir sniegt morālo un garīgo palīdzību - sagādāt bērnam un viņa ģimenei nepieciešamo informāciju par neredzīgo un vājredzīgo tiesībām, par dažādiem sabiedrības sociālajiem dienestiem, kas sniedz palīdzību neredzīgajiem un vājredzīgajiem. Nodaļas darbinieki strādā tieši ar audzēkni, turklāt organizē izskaidrošanas darbu klasē, pedagogu kolektīvā. Viņi strādā neformālajā izglītības sistēmā, kas bērnam sniedz palīdzību dienas otrajā pusē.

Iestādes neredzīgajiem un vājredzīgajiem bērniem

1. Divu veidu dienas bērnudārzi neredzīgajiem un vājredzīgajiem bērniem:

- speciālie bērnudārzi, kurus bērni apmeklē sešas reizes nedēļā un kuros atrodas bērni ar redzes problēmām, kā arī bērni ar vairākām problēmām;

- adaptējošie bērnodarzi, kurus neredzīgie un vājredzīgie bērni apmeklē trīs reizes nedēļā un kuros atrodas arī bērni bez redzes problēmām. Pārējās dienās bērns apmeklē speciālo bērnodarzu. Tādējādi viņš netiek pilnīgi atrauts no bērnu kolektīva, kaimiņiem un pagalma biedriem. Viņš atrodas savu vienaudžu vidē, ar kuriem satiekas pēcpusdienas stundās.

Bērnodarzi strādā kopīgi ar bērna attīstības centriem. Šāda darba organizācija dod iespēju izveidot bērnam vajadzīgās iemaņas adaptācijai redzīgu cilvēku sabiedrībā. Bērns paša personiskajā pieredzē iegūst māku attīstīt savu vājo redzi un ir spējīgs pat uzlabot to.

2. Internātskola.

Izraēlā pašreiz ir divas neredzīgo un vājredzīgo bērnu internātskolas. Viena skola atrodas Jeruzalemē un saucas "Neredzīgo izglītības nams". Šīs skolas audzēkņi ir no dažādiem valsts rajoniem, taču dzīvo internātā. Audzēkņu daļa mācās skolā, kas atrodas internāta teritorijā, otra daļa - adaptācijas programmas ietvaros (vecums 12-18 gadi) dažādās pilsētas skolās. Otra internātskola atrodas Nācaretē. Tajā mācās bērni, kam bez redzes problēmām ir papildu novirzes attīstībā vai kādas citas problēmas, kas traucē mācīties parastajās skolās. Bērnu vecums ir no 4 līdz 14 gadiem.

Bērnu adaptācija parastajās skolās

Darbojas neredzīgo un vājredzīgo bērnu centrs un speciālas klases parastajās skolās. Šīs speciālās klases darbam ar neredzīgiem un vājredzīgiem bērniem tiek izveidotas skolās, kurās mācās 4-20 bērni, kam ir redzes problēmas un kas dzīvo noteiktā rajonā. Ikviens audzēknis tiek iesaistīts arī parastajā klasē un ir pilntiesīgs tās dalībnieks. Skolā tiek iekārtoti viens vai divi kabineti pasniedzējiem, neredzīgo bērnu rehabilitācijas speciālistiem. Skolotāja vai skolotāju grupas mērķis ir radīt visus nepieciešamos apstākļus bērna veiksmīgai adaptācijai un sekmīgam darbam visos mācību priekšmetos atbilstoši viņa spējām un dotībām.

Skolotājs, rehabilitācijas speciālists, kas strādā dažādās skolās

Skolā, kurā ir bērns vai bērnu grupa ar redzes problēmām un kurā nav speciālas palīgklases, noteikti jāstrādā skolotājam, kas ir neredzīgo un vājredzīgo bērnu rehabilitācijas speciālists. Šāds skolotājs ierodas skolā un strādā ar bērnu noteiktās dienās 2-3 reizes nedēļā. Šim skolotājam stundu likme tiek sadalīta starp vairākām skolām, kurās mācās bērni ar redzes problēmām. Darbs ar katru bērnu norisinās individuāli. Šāda pieeja prasa zināmu elastību, sastādot stundu sarakstu, jo jāņem vērā bērna vecums, spējas un panākumi mācībās, viņa attiecības ar bērnu kolektīvu un pasniedzējiem. Stundu saraksts un darba režīms ar bērnu var tikt grozīts saskaņā ar izglītības sistēmas prasībām. Svarīgs papildfaktors, lai izdarītu grozījumus stundu sarakstā, ir jauni audzēkņi, kam radušās redzes problēmas un kas agrāk nav bijuši Defektoloģijas nodaļas kontrolē. Protams, mācību stundu skaits tiek noteikts, ievērojot bērna veselības stāvokli. Pirmās klases audzēkņiem ir vairāk stundu nekā ceturtās klases audzēkņiem, jo mazākajiem bērniem nepieciešams apgūt Braila raksta iemaņas. Tiek ņemts vērā, ka pamatskolā tādos priekšmetos kā ģeogrāfija, dabasmācība, zīmēšana u.c. apmācības pamatā ir vizuālā uztvere. Skolotājs dara visu nepieciešamo, lai bērns varētu uztvert un saprast klasē apgūstamo materiālu. Ja nav iespējas materiālu izskaidrot klasē paralēli mācību stundai, skolotājs to izdara speciālajā klasē. Balstoties uz katra audzēkņa agrākajām zināšanām, ir iespējams palīdzēt ikvienam audzēknim individuāli. Klasē, kurā ir viens vai vairāki audzēkņi ar redzes problēmām, rehabilitācijas speciālistam ir iespējas strādāt paralēli priekšmeta skolotājam. Rehabilitācijas speciālists sagatavo visus nepieciešamos mācību līdzekļus atbilstīgi klasē mācāmajam materiālam; viņam jābūt pastāvīgā kontaktā ar visiem dažādu priekšmetu skolotājiem. Lai nodrošinātu veiksmīgu darbu klasē, ir nepieciešama pilnīga skolotāju darba koordinācija. Skolotāja, rehabilitācijas speciālista, pienākumos ietilpst arī izskaidrošanas darbs audzēkņu un pedagogu vidū, kā arī sakaru uzturēšana ar dažādiem dienestiem. Viņam ir pienākums iepazīstināt

pedagogu kolektīvu ar bērna subjektīvo pasaules uztveri, ar viņa dvēseles stāvokļiem redzes zaudēšanas dēļ.

Rehabilitācijas speciālistam jādara viss iespējamais, lai atvieglotu neredzīgā un vājredzīgā bērna adaptāciju parastajā skolā un parastajā klasē. Viņam ir jārada pozitīvi apstākļi bērnam ar redzes problēmām, kā arī visiem pārējiem skolā esošajiem pieaugušajiem un bērniem. Rehabilitācijas speciālista pienākumos ietilpst viss tehniskais darbs ar tiem dienestiem, kam ir sakars ar neredzīgā vai vājredzīgā bērna audzināšanu, proti, sociālo dienestu, psiholoģisko dienestu, ģimeni, neredzīgo biedrību, neredzīgo un vājredzīgo bibliotēku, dažādām rehabilitācijas dienesta sistēmām, sabiedriskajām organizācijām bērna dzīvesvietā utt. Viņa pienākumos ietilpst arī bērna orientēšanās apmācība - nepieciešams iemācīt bērnu pāriet ielu un doties uz skolu, pēc pusdienām mācēt atrast ceļu pie draugiem un uz audzēkņu klubu. Bērns jāiepazīstina ar skolas plānojumu un jāpilnveido viņa orientēšanās skolā. Skolotājs piegādā audzēknim mācību grāmatas Braila rakstā palielinājumā vai filmā uzņemtas un mājas uzdevumus. Viņš arī pārbauda mājas uzdevumus, kontroldarbus un iesniedz rokraksta variantu priekšmeta skolotājam. Rehabilitācijas speciālists palīdz audzēknim aktīvi piedalīties darb-mācības stundās, ekskursijās, palīdz bērnam "redzēt" ar maņu orgānu (ožas, dzirdes, taustes, garšas) palīdzību. Viņš dara visu, lai mazinātu atšķirības starp neredzīgo audzēkni un viņa klasesbiedriem. No otras puses, bērna adaptācija parastā vispārīzglītojošā skolā, kurā viņš ir vienīgais neredzīgais vai vājredzīgais audzēknis, prasa no viņa lielu patstāvību un morālo sagatavotību, jo ar viņa adaptāciju vienmēr saistīti iespējami sarežģījumi. Izglītības ministrijas Defektoloģijas nodaļa, saņēmusi datus par bērnu ar redzes problēmām, nekavejoties sūta uz skolu rehabilitācijas speciālistu, kurš tūlīt iepazīstas ar bērnu un viņa problēmām.

Papildizglītība adaptācijas ietvaros

Neredzīgiem un vājredzīgiem, kas adaptējas parastā vispārīzglītojošā skolā, ir nepieciešamas papildu zināšanas dažos priekšmetos, piemēram,

lietišķajā mākslā un rokdarbos. Rokdarbiem pamatskolā, kur adaptējas neredzīgie un vājredzīgie bērni, ir nozīme ne tikai mācību korekcijā, bet arī redzes atjaunošanās procesā, kas balstās uz

- traucēto redzes funkciju treniņiem,
- organisma spēju komplekso attīstīšanu.

Rokdarbu stundas jāorganizē tā, lai darbs atbilstu audzēkņa redzes analizatora iespējām un negatīvi neietekmētu atlikušo redzes spēju. Veidošana palīdz attīstīt delnu kustības un audzina estētisko izjūtu. Dabisko materiālu izmantošana rokdarbu stundās palīdz nostiprināt darba prasmi un iemaņas, audzina radošo iztēli un māksliniecisko gaumi. Turklāt līdzdalība rokdarbu stundās bērniem sniedz lielu morālu gandarījumu un sekmē bērna adaptēšanos redzīgo vidē.

Lūk, daži rokdarbu stundas vadīšanas piemēri sākuma klasēs. Bērni mācās sagriezt papīru taisni un locījuma vietā. No sagrieztā papīra sloksnēm viņi izgatavo pītas sedziņas, somiņas, rotaļlietas un svētku suvenīrus. Neredzīgam bērnam darbs ar papīru var sniegt izpratni par tādām ģeometriskām figūrām kā kvadrāts, taisnstūris, aplis u.c. Vecākus bērnus var apmācīt "tehniskā modelēšanā".

Neredzīgais un vājredzīgais bērns savu dotību robežās var nodarboties ar mūziku - dziedāt, piedalīties korī, spēlēt kādu mūzikas instrumentu. Muzicēšana dod lielu ieguldījumu bērna vispārējā attīstībā, sabiedriskajā adaptācijā un bagātina viņu pašu.

Daudziem neredzīgiem bērniem kļūst aktuāla mugurkaula deformācijas problēma. Šī parādība saistīta ar to, ka bērnam nav "vizuālas tieksmes". Neredzīgam bērnam, tā kā viņš savā priekšā neko neredz, nav vajadzības pacelt galvu un turēt to taisni. Tādējādi samazinās kakla muskuļu tonuss. Lai neredzīgais vai vājredzīgais bērns varētu aktīvi piedalīties fiziskās kultūras stundās, nepieciešams viņā attīstīt interesi par sportu, vēlēšanos darboties kopā ar citiem. Viņam jāizstrādā speciāla sporta nodarbību programma.

Pagarinātā mācību diena neredzīgiem un vājredzīgiem bērniem

Pagarināta mācību diena Telavivas apgabalā dzīvojošiem neredzīgiem un vājredzīgiem bērniem tika ieviesta 1990.gadā. Darbam izvirzīti šādi mērķi:

1. Saliedēt audzēkņu kolektīvu parasto vispārīzglītojošo skolu ietvaros (ar neredzīgumu saistītu problēmu atrisināšana, vienīgais neredzīgais un vājredzīgais bērns skolā).
2. Iespēju radīšana bērna iekšējās pasaules bagātināšanai.
3. Neredzīgo un vājredzīgo bērnu garīgās rehabilitācijas iespēju nodrošināšana.
4. Atkarībā no redzes stāvokļa individuālu iespēju radīšana katram audzēknim, viņa garīgajām, rehabilitācijas, sociālajām un motoriskajām vajadzībām.

Stundas vada skolotāji speciālisti mazās grupās. Viena šāda grupa darbojas jau piekto gadu. Audzēkņu skaits pa gadiem ir šāds:

- 1.gadā - 20 audzēkņu,
- 2.gadā - 35-38 audzēkņi,
- 3.gadā - 50 audzēkņi,
- 4.gadā - 63 audzēkņi.

Audzēkņu atbiruma procents gada laikā ir ļoti neliels. Pagarinātās mācību dienas priekšrocības ir tādas, ka pasniedzēji var izlemt, kuru priekšmetu mācīšana ir svarīgākajā, noteikt katra priekšmeta mācīšanas mērķi un apmācības tempu, rast iespējas individuālai pieejai ikvienam audzēknim. Principā audzēknis atrodas visa darba centrā, skolotāji zina audzēkņa problēmas: redzes problēmas, garīgo stāvokli, vecumu, ģimenes stāvokli utt. Grupā esošo audzēkņu sastāvs maina darba raksturu grupā. Pagarinātās mācību dienas grupas pirmajā darba nedēļā bērnam ļauj izvēlēties pulciņus, kuros viņš vēlas darboties. Pulciņa izvēle audzēknim ļauj apzināties, ka viņš ir tāds pats kā viņa redzīgie vienaudži, kas piedalās dažādu pulciņu darbā. Tomēr pastāv pedagogu dabiskā ietekme jeb iejaukšanās izvēles procesā, jo pulciņu darbā tiek ievēroti rehabilitācijas principi, kuri nav svarīgi redzīgo bērnu pulciņu darbā.

Principi, uz kuriem balstīts pagarinātās mācību dienas pulciņu darbs, atrodas tiešā saistībā ar bērna vajadzībām. Daļēja vai pilnīga atteikšanās no kāda uzdevuma vai tā nomaiņa negroza visas sistēmas raksturu. Pulciņu darba mērķi:

1. Audzēkņu un vecāku "palīdzības grupu" izveidošana.
2. Rehabilitācijas speciālista, teātra, baleta, mūzikas, fiziskās kultūras u.c. skolotāju "palīdzības ietvaru" radīšana. Visi ir savstarpēji saistīti un rada iespēju individuālam darbam ar audzēkni, neatstājot grupas ietvarus.
3. Brīvā laika bagātināšana (individuāla un sabiedriska). Pulciņos starp audzēkņiem veidojas savstarpēji sakari un draudzība. Audzēkņi nodarbojas mājās ar to, ko iemācījušies pulciņos. Tas aizpilda brīvo laiku un ceļ audzēkņu autoritāti ģimenē.
4. Ikvienam audzēknim nodrošināt rehabilitāciju un problēmu atrisināšanu: izveidot veselīgu un produktīvu saikni starp skolotāju, rehabilitācijas speciālistu, audzēkni un viņa ģimeni.
5. Darbs pēc programmas, kas derīga katram audzēknim atsevišķi un grupai kopumā.
6. Sakaru un informācijas centra izveidošana vecākiem. Vecāku tikšanās ar visiem dienestiem un organizācijām, kas palīdz neredzīgajiem, vājredzīgajiem un viņu ģimenēm.
7. Brīvā laika organizēšana vecākiem, lai sniegtu morālu atbalstu.

Viens no mērķiem, ko izvirzījuši pasniedzēji, ir izveidot noteiktus ietvarus bērna darbībai. Audzēknim vienmēr jāierodas uz visiem pasākumiem. Gadījumā, ja viņš nevar būt klāt kādā pasākumā, viņam ir jāpaziņo par savas neierašanās iemesliem. Katrs audzēknis apsolās aktīvi piedalīties "kluba" darbā, viņš nedrīkst pāriet no pulciņa uz pulciņu pēc paša ieskata. Šāda pāriešana iespējama tikai iepriekš noteiktā laikā.

Lai radītu ideālu programmu, kas būtu piemērota ikvienam audzēknim, nepieciešams par katru iegūt plašāku informāciju. Katrs audzēknis tiek intervēts kopā ar vienu no vecākiem. Intervijas laikā viņam jāatbild uz jautājumiem, kas saistīti ar mācību un rehabilitācijas procesu. Papildinformācija tiek iegūta no audzēkņa personiskās lietas, kurā ir visas nepieciešamās ziņas par sekmēm mācībās, par pastāvošajām saitēm

starp bērnu un rehabilitācijas dienestiem, klases vadītāja un skolotāja, rehabilitācijas speciālista, raksturojums, bērna vispārīgā stāvokļa un viņa attiecību ar vienaudžiem vērtējums.

Ir papildu ceļi, kā iesaistīt neredzīgo un vājredzīgo bērnu pagarinātās dienas grupā:

- no Izglītības ministrijas bērniem un viņu vecākiem tiek sūtītas vēstules ar informāciju par pagarinātās dienas grupas darbu;
- uz attiecīgo ģimeni nosūta skolotāju, rehabilitācijas speciālistu;
- darbam ar ģimeni nosūta sociālo darbinieku.
- pēdējā laikā pieaug tendence nosūtīt bērnus uz pagarinātās dienas grupu ar sociālo un psiholoģisko dienestu starpniecību. Palielinās komplikētu problēmu, kuras saistītas ar sabiedriskajām problēmām, daudzums.

Darbs ar neredzīgo un vājredzīgo bērnu vecāku grupu

Arī veselū bērnu vecākiem bieži vien jāpalīdz ģimenē radīt veselīgu morālo gaisotni. Taču vecākiem, kam ir bērni ar kaut kādām novirzēm, it īpaši neredzīgo un vājredzīgo bērnu vecākiem, ir ļoti sarežģīti nodrošināt veselīgu atmosfēru ģimenē.

Psihologi skaidro, ka bērns vecākiem veic viņu pašu vajadzību apmierināšanas funkciju. Bet bērns invalīds ne tikai apmierina šīs vajadzības, bet rada problēmas visai ģimenei. Ikdienā izveidojas pastāvīgs morāls un garīgs spiediens uz vecākiem. Apkārtējās vides uzmanība parasti tiek pievērsta bērnam pašam un daudz mazākā mērā viņa vecākiem. Pastāv dažādi dienesti, kas nodarbojas ar bērniem invalīdiem, bet ne visi pievērš pietiekamu uzmanību bērna ģimenei.

Daudzi psihologi ir apcerējuši bērnu invalīdu vecāku psihiskās reakcijas, piemēram, bailes, sakaitinātību, vainas apziņu, neērtības izjūtu, sāpes, pašnožēlu, zaudējuma sāpes (zudis vesels bērns, kuri viņi tik ļoti gaidījuši). Šādas reakcijas rada psihisku spriedzi. Vecāki bieži vien paliek vienatnē ar savām izjūtām un domām, un starp apkārtējiem cilvēkiem

nav neviena, ar kuru varētu dalīties šajās izjūtās. Dažkārt vecāki skaišas un kultivē sevī naida jūtas. Savukārt citreiz viņi jūt savu vainu, nepilnvērtību, vientulību un atsvešinātību no ģimenes un sabiedrības. Šādi stāvokļi rada cita tipa problēmas: pasliktinās vecāku savstarpējās attiecības, rodas atsvešinātība starp vecākiem un bērnu, atgadās savstarpēji apvainojumi. Lai risinātu šīs problēmas, tiek veidotas savstarpējās palīdzības grupas. Tās var dot atbildi uz vecāku jautājumiem, sniegt morālu palīdzību ikdienas kontaktos ar neredzīgo vai vājredzīgo bērnu.

Palīdzības sniegšana invaliditātes gadījumos, arī neredzīgajām ģimenēm, speciālistu aprindās tiek uzskatīta par "prestīžu" nodarbošanos. Sabiedriskās palīdzības dienesti neredzīgajiem un vājredzīgajiem Izraēlā ir izveidojušies pēc parauga, kā šādu palīdzību sniedz citiem invalīdiem savā valstī un ārzemēs. Speciālisti, kas strādājuši ar citādiem invalīdiem, ne vienmēr jūtas pietiekami sagatavoti darbam ar neredzīgajiem, vājredzīgajiem un viņu ģimenes locekļiem, jo viņiem nav pietiekamu zināšanu un iemaņu darbam šajā sfērā.

Grupu mērķi

1. Palīdzības ietvaru izveidošana vecākiem, kurus galvenokārt ietekmē pati invaliditāte, kas traucē vecākiem dzīvot normālu dzīvi.
2. Iepazīšanās ar ģimeni un palīdzības sniegšana, ģimenes labas savstarpējās saprašanās veicināšana.
3. Savstarpējo sakaru nostiprināšana starp rehabilitācijas dienestiem, izglītības sistēmu un ģimeni.

Bērna invaliditāte nedrīkst kļūt par visas ģimenes invaliditāti.

"Vecāku grupu" veidošanas ideja izriet no vēlēšanās palīdzēt risināt vecāku problēmas. Neredzīgo un vājredzīgo bērnu vecākiem palīdzība ir nepieciešama visā dzīves laikā. Jaunas, nepieredzētas problēmas var rasties jebkurā bērna vai viņa vecāku dzīves posmā. Taču vecākiem, kuri tiek atbilstīgi sagatavoti "vecāku grupās", jau ir nepieciešamās iemaņas.

Iejaukšanās mērķis

Instrumentālais mērķis:

- panākt, lai vecāki veicinātu gan grupas, gan atsevišķas personības darba mērķu un virzienu izpildi;
- bērnu invalīdu vecāku morālo un juteklisko vajadzību apmierināšana.

Ar grupas palīdzību tiek atbalstīti vecāki un atvieglināta viņu vienotība.

Daudzi vecāki grupā gūst morālu atbalstu ne vien no speciālistu puses, bet arī no citu vecāku, "bēdu brāļu" puses. Jau tas vien, ka viņi nav vieni, bet ir arī vēl citas ģimenes, kurās ir līdzīgas problēmas, atvieglo vecāku ikdienas cīņu ar dzīves realitāti.

Grupās iejaukšanās palīdz vecākiem mainīt savus uzskatus, balstoties uz citu šīs grupas dalībnieku pieredzi. Ietekmē pati saskarsme grupā, jo ikviens no vecākiem var dalīties savās personiskajās problēmās. Šādas tikšanās rada vienotību, savstarpējas saprašanās un palīdzības izjūtas, sniedz iespēju kopā atrisināt problēmas. Šādās grupās nereti veidojas draudzība, kas izpaužas ne vien vecāku savstarpējos saietos, bet arī viņu bērnu draudzībā.

Neredzīgā bērna attīstībā fiziskai tuvībai ir milzīga nozīme, jo neredzīgie un vājredzīgie bērni ir atkarīgi un viņiem vairāk nepieciešama fiziskā saskarsme. Savā darba pieredzē es bieži novēroju, ka neredzīgie bērni daudz biežāk izmanto apskāvienus kā pieķeršanās u.tml. izpausmi nekā redzīgs tāda paša vecuma bērns. Tā kā nav vizuālo sakaru, izveidojas fiziskie sakari, kuru nepietiekamība bērna attīstībā savā ziņā ir kritiska. Lūk, ko saka Elizabete Vesta, neredzīga bērna māte: "Pirmais solis, taču galvenais solis, kuru es apzinājos, ir mīlēt savu bērnu: jaundzimušam aklam bērnam ir daudz lielāka vajadzība pēc glāstiem un apskāvieniem nekā redzīgam bērnam. Ļoti svarīga ir attieksmes izpausme pret pašu bērnu, nevis pret viņa invaliditāti.

Grupas attīstība un rehabilitācijas process

Grupas darba process iedalās 3 stadijās:

1. Personiskais skatījums - *Persective Phase*.
2. Grupveida vispārinājums un attieksme - *We Feeling Group Phase*.
3. Ikdienas dzīve - *Life Living Phase*.

Katra stadija izriet no ikdienas stāvokļa un pakāpeniski pāriet uz daudz plašāku skatījumu.

Pirmajā stadijā viens no vecākiem ir Dinas, Rajas utt. tēvs vai māte. Vecāku attieksme pret sevi un apkārtējo sabiedrību tiek fiksēta caur viņu neredzīgo un vājredzīgo bērnu prizmu.

Otrajā stadijā vecāku attieksme ir - "mēs, neredzīgo un vājredzīgo bērnu vecāki, ar vienādām problēmām". Tas dod viņiem spēku turpināt darboties kopā un atsevišķi.

Trešajā stadijā vecāki ir vienoti ar saviem bērniem. Tiek akcentēta vecāku ietekme uz neredzīgo un vājredzīgo bērnu ikdienas dzīvi.

Pētījumi par redzīgo audzēkņu attieksmi pret neredzību neredzīgā audzēkņa klātbūtnē

Integrācija ir dažāda rakstura cilvēku kopīga eksistēšana. Atšķirības starp cilvēkiem jāuztver kā fakts. Tieši atšķirību dēļ nepieciešama neredzīgo un vājredzīgo bērnu adaptācija vispārīgajās skolās, lai uzlabotu pēdējo integrāciju sabiedrībā. Individuālā plāksnē veiksmīga neredzīgā bērna adaptācija parastajā klasē ir labākais demokrātiskās audzināšanas rādītājs.

Adaptācija neredzīgajam un vājredzīgajam bērnam neapšaubāmi ir nepieciešama. Iestādes un dienesti, kas sev izvirza adaptācijas mērķi, audzina brīvībai, māca bērnu ieņemt cienīgu un līdztiesīgu vietu redzīgo vienaudžu sabiedrībā. Līdz ar to adaptācija palīdz ne tikai neredzīgajiem un vājredzīgajiem audzēkņiem, bet arī redzīgiem bērniem, skolotājam, kurš pieņem neredzīgo bērnu, un visai apkārtējai sabiedrībai.

Pētījumos, ko es organizēju redzīgo audzēkņu vidū, lai noskaidrotu viņu attieksmi pret neredzīgo audzēkņi, piedalījās 468 pilsētu skolu audzēkņi, kuri mācās dažādos Izraēlas rajonos - Haifā, Telavivā, Jeruzālemē. Pētījumos piedalījās 5. un 6. klašu skolēni vecumā no 10 līdz 11 gadiem. Aptauja norisinājās bērnu grupās mācību laikā.

1.tabula

	Skolas, kurās ir adaptējušas neredzīgos un vājredzīgos audzēkņus	Skolas, kurās nav neredzīgo un vājredzīgo bērnu	Kopā
Audzēkņi	292	176	468
Klases	10	6	16
Skolas	5	3	8

2.tabula

	Klases, kurās ir neredzīgie un vājredzīgie audzēkņi	Klases, kurās nav neredzīgo un vājredzīgo bērnu	Kopā
Audzēkņi	150	318	468
Klases	5	11	16
Skolas	5	8	13

3. tabula

	Meitenes	Zēni	Kopā
Audzēkņi	227	239	466
Klases	16	16	16
Skolas	8	8	8

**Aptaujas rezultāti par redzīgo audzēkņu attieksmi
pret neredzīgajiem un vājredzīgajiem bērniem
(procentos)**

Nr.p.k.	Aptaujas tematika	Positīvi	Negatīvi
1.	Neredzīgie galvenokārt ir draudzīgi noskaņoti cilvēki	83	17
2.	Neredzīgie var būt draugi tāpat kā redzīgie	94	6
3.	Neredzīgie bērni var gūt panākumus tāpat kā redzīgie	52	48
4.	Tikai vientuļie neredzīgie kaunas par savu aklumu	52	48
5.	Vairums cilvēku neredzīgo sabiedrībā jūtas neērti	58	42
6.	Neredzīgie cilvēki ir jutīgāki nekā redzīgie cilvēki	79	21
7.	Vairākums neredzīgo izveido ģimeni un viņiem ir bērni	79	21
8.	Neredzīgiem bērniem nav jākonkurē ar redzīgiem bērniem	61	39
9.	Vairākums neredzīgo sevi nežēlo	62	38
10.	Vairākums neredzīgo ir spējīgi sevi apkalpot	67	33
11.	Vēlams, lai neredzīgie savā starpā veidotu ģimenes	87	13
12.	Vairākumam neredzīgo īpaša uzmanība nav vajadzīga	56	44
13.	Vairākumam neredzīgo ir mazāk pārliecības par sevi nekā redzīgajiem	67	33
14.	Vairākumam neredzīgo cilvēku personība ir citāda nekā redzīgajiem	50	50
15.	Nepieciešams aizliegt darba devējiem atbrīvot neredzīgo darbinieku	52	48
16.	Neredzīgie cilvēki ir mazāk priecīgi par dzīvi nekā redzīgie	60	40
17.	Ar neredzīgiem cilvēkiem ir grūtāk atrast kopīgu valodu nekā ar redzīgajiem	45	55
18.	Vairākums neredzīgo sagaida no sabiedrības īpašu attieksmi pret sevi	47	53
19.	Neredzīgiem ir tendence ātri tuvināties	68	32
20.	Vairākums neredzīgo ir saniknoti uz redzīgiem cilvēki	80	20

Aptaujas rezultāti par redzīgo audzēkņu attieksmi pret neredzīgajiem un vājredzīgajiem bērniem (procentos)

Nr.	Aptaujas tematika	Pozitīvi		Negatīvi	
		Skola, kas adaptējusi neredzīgos	Skola, kas nav adaptējusi neredzīgos	Skola, kas adaptējusi neredzīgos	Skola, kas nav adaptējusi neredzīgos
1.	Neredzīgie galvenokārt ir draudzīgi noskaņoti cilvēki	83	83	17	17
2.	Neredzīgie var būt draugi tāpat kā redzīgie	93	94	7	6
3.	Neredzīgie darbinieki var gūt panākumus tāpat kā redzīgie	44	56	56	44
4.	Tikai vientuļie neredzīgie kaunas par savu aklumu	49	54	51	46
5.	Vairums cilvēku neredzīgo sabiedrībā jūtas neērti	47	64	53	36
6.	Neredzīgie cilvēki ir jūtīgāki nekā redzīgie cilvēki	70	84	30	16
7.	Vairākums neredzīgo izveido ģimeni un viņiem ir bērni	75	82	25	18
8.	Neredzīgiem bērniem nav jākonkurē ar redzīgiem bērniem	40	38	60	62
9.	Vairākums neredzīgo sevi nežēlo	58	64	42	36
10.	Vairākums neredzīgo ir spējīgi sevi apkalpot	58	71	42	29
11.	Vēlams, lai neredzīgie savā starpā veidotu ģimenes	83	89	17	11
12.	Vairākumam neredzīgo īpaša uzmanība nav vajadzīga	36	48	64	52
13.	Vairākumam neredzīgo ir mazāk pārliecības par sevi nekā redzīgajiem	26	37	74	63
14.	Vairākumam neredzīgo cilvēku personība ir citāda nekā redzīgajiem	46	51	54	49
15.	Nepieciešams aizliegt darba devējiem atbrīvot neredzīgo darbinieku	53	51	47	49
16.	Neredzīgie cilvēki ir mazāk priecīgi par dzīvi nekā redzīgie	56	64	44	36
17.	Ar neredzīgiem cilvēkiem ir grūtāk atrast kopīgu valodu nekā ar redzīgajiem	34	52	66	48

18.	Vairākums neredzīgo sagaida no sabiedrības īpašu attieksmi pret sevi	43	48	57	52
19.	Neredzīgiem ir tendence ātri tuvināties	60	72	40	28
20.	Vairākums neredzīgo ir saniknoti uz redzīgiem cilvēkiem	76	83	24	17

Nobeigums

Cilvēka personība veidojas bērnībā. Šajā agrīnajā dzīves posmā veidojas raksturs, kļūst noteiktāka interešu, aizraušanās, uzskatu virzība.

Cilvēkam, it īpaši ar redzes defektiem, lai arī par ko viņš dzīvē kļūtu, līdzās ir cilvēki, kuri ir atdevuši viņam sava es daļiņu, labāko, ko uzkrājusi viņu sirds un prāts. Tāds ir skolotāju darbs - būt līdzās bērniem, palīdzēt viņiem apgūt dzīvei nepieciešamās zināšanas, mācīt labestību, gaišu prātu, gudrību. Tas nav viegls darbs. To nav iespējams paveikt stundas ietvaros, to nav iespējams pilnā mērā uzreiz novērtēt, jo šā darba rezultāti parādās tikai pēc gadiem. Dažbrīd tikai tā liekas, ka rit parasta skolas ikdiena. Bet īstenībā norisinās mūžīga cīņa par cilvēku, lai viņš izaugtu sava laika cienīgs.

Īpaši spilgts iespaids cilvēkam, pirmām kārtām neredzīgam un vājredzīgam cilvēkam, paliek no skolotāja. Skolotāja vārds ir visautoritatīvākais, viņa uzslava ir vispatīkamākā. Pedagoģa ietekmē mēs paši nemanot it kā piedzimstam no jauna. Un nenojaušam, cik cieši saskaramies ar augstu profesionalitāti, īstu mākslu.

Skolotājs katram no mums ir bijis kā tēvs un māte. Šī paralēle nav nejauša. Daudzi cilvēki par savu garīgo atdzimšanu ir pateicīgi tieši skolotājam. Ikvienu audzināšana norisinās, vienai personībai ietekmējot otru. Jo vecāki mēs kļūstam, jo biežāk atceramies savu bērnību, iz-

tēlojamies sevi bērņībā, burvīgajā bērņa pasaulē. Šis atmiņas noteiktā brīdī iedarbojas uz pieauguša cilvēka psihi (emocijām, gribu, loģiku utt.) kā psihiskā stāvokļa regulators. Bieži vien neredzīgie un vājredzīgie cilvēki neapzināti atceras dažādas savas skolas dzīves epizodes un emocionālos stāvokļus. Droši var apgalvot, ka cilvēkiem, kam pieder bagātīgs bērņības emocionālo stāvokļu krājums un konstruktīva praktiskās darbības pieredze brieduma gados, ir skaidri izteikta aktīva dzīves pozīcija, bet par to viņiem bez šaubām jāpateicas saviem skolotājiem.

Tulkojis *Francis Stepanovs*

Sociālais darbs ar narkomānu ģimenēm.

Latvija pašreiz pārdzīvo jaunas sabiedriski politiskas sistēmas veidošanās laiku, kuru pavada vispārēja ekonomiska krīze, iedzīvotāju materiālā stāvokļa ievērojama diferencēšanās, sociālā neaizsargātība, likumdošanas nesakārtotība, izpildvaras darba nepietiekama efektivitāte. Politiskie un ekonomiskie apstākļi veicina noziedzības, alkohola un narkotiku lietošanas pieaugumu. Par īpaši bīstamu uzskatāma tendence, ka Latvijā narkomānija izplatās dažādu sociālo slāņu vidū, pakļaujot atkarībai aizvien vairāk cilvēku. Pieaug narkotisko vielu izplatība jauniešu vecumā no 18 līdz 30 gadiem vidū, šajā vecuma grupā lietotāju īpatsvars sastāda 56,4%; 2,4% ir jaunāki par 18 gadiem, 34,2% ir vecumā no 30 līdz 40 gadiem, bet 7% no visiem aptaujātajiem narkomāniem ir vecāki par 40 gadiem (Narkomānijas apkarošanas biroja (NAB) dati 1995.gadā).

Pārsvārā narkomānija ir izplatīta Rīgā, Rīgas rajona un Rīgas robež-rajonu iedzīvotāju vidū. 85% no visiem apzinātajiem narkomāniem ir rīdzinieki. 5,3% no visiem NAB uzskaitē esošajiem narkomāniem ir bez noteiktas dzīves vietas, 24% ir agrāk sodīti, 89% nav pastāvīgas nodarbošanās. Ir vērojama narkomānijas izplatība jaunbagātnieku bērnu vidū. Pieaug narkomānu mirstība - 1992.gadā tika reģistrēti 27 narkomānu mirstības gadījumi, bet 1994.gadā to jau bija 55.

Pēc NAB datiem 72% no visiem apsekotajiem narkomāniem ir vīrieši, 28% - sievietes.

Visizplatītākās narkotikas, kuras lietoja 1993.gadā, bija no opiātu grupas, bet 1994.gadā - no efedronu grupas (sintētiskās narkotikas).

Atkarības slimību profilakses, terapijas un rehabilitācijas jautājumu veiksmīgas risināšanas priekšnosacījums ir pašu un pasaules pieredzes atzišana, kā arī zinātnes atklājums, ka gan legālās narkotikas (alkohols un nikotīns), gan nelegālās (opiāti, halucinogēni, amfetamīni), gan

kontrolējamās psihotropās vielas izraisa būtiskas pārmaiņas CNS (Centrālā nervu sistēma) darbībā: tās augstākajos neiroķīmiskajos procesos, kam ir stabils raksturs un kas izraisa slimīgas tieksmes veidošanos un atkarību, kā arī kvalitatīvi maina organisma reakciju uz atkarību izraisošajām vielām. Atkarības slimību izcelsmē ļoti svarīga nozīme ir sociālajiem un psiholoģiskajiem cēloņiem. Visu sabiedrisko problēmu pamatā ir sociālpsiholoģiskie faktori, tādēļ sociālais darbs kā profesionāla darbība sociālo problēmu risināšanā ir īpaši nozīmīgs. Sociālā darba profesionālā būtība ir prasmē saskatīt un izprast sociālo problēmu cēloņus, šī prasme ir nepieciešama, lai efektīvi cīnītos ar sekām, t.i., jau izveidojušos konkrētu klientu problēmu.

Sociālais darbinieks ir starpnieks starp klientu, viņa problēmu un klienta sociālo mikrovidi. Mūsaprāt, sociālajam darbiniekam ir jābūt visu līmeņu sociālajās institūcijās, tas būtu priekšnosacījums profesionālai sociālā darba izpildei. Par galveno sociālā darbinieka uzdevumu uzskatām palīdzēt radīt klientam labvēlīgus sociālpsiholoģiskos apstākļus, kuros cilvēks, neskatoties uz savu invaliditāti, dvēseles vai fizisko krīzi, saglabājot savu individualitāti, spētu veidot optimālāko emocionālo attieksmi pret sevi, kā arī atjaunot, nostiprināt vai izveidot sociālos kontaktus, kā arī spēju pielāgoties izmaiņām sociālajā vidē.

Pašlaik Latvijā sociālais darbs ar narkomānu ģimenēm gan satura, gan formu un metožu ziņā nav pilnībā apgūts.

Taču narkomānija kā sociāla problēma Latvijā ir ļoti aktuāla, jo narkomānu skaits strauji progresē (skat. iepriekš minētos datus). Turpretī sabiedrība kopumā un sociālā vide mikrolīmenī - ģimene - nav sagatavotas narkomānijas kā sociālas problēmas izpratnei.

Mūsdienās sociālais darbs tiek traktēts kā sistemātisks palīdzības pasākumu kopums, kurš virzīts uz to, lai atvieglinātu cilvēka neveiksmīgu (vai neizdevušos) pielāgošanos sabiedrībai. [4; 133] Mūsaprāt, sociālais darbs ir virzīts ne tikai uz konkrētu palīdzību, bet arī uz pašpalīdzības tehnikas attīstību.

Mūsu sabiedrības sarežģītās ekonomiskās un politiskās situācijas dēļ, kā arī iedzīvotāju straujas diferencēšanās rezultātā notiek sabiedrisko attiecību pārmaiņas process. Līdz ar sociālo problēmu pastāvēšanas

atzīšanu arī Latvijā tika akceptēta sociālā darba kā profesionālas darbības nepieciešamība. Sociālā darbinieka darbība problēmu apzināšanā, diagnosticēšanā un risināšanā ir viens no sociālās spriedzes mazināšanas mehānismiem sabiedrībā, iespēja atklāt valsts un sabiedrības disharmonijas cēloņus, no vienas puses, kā arī cilvēka konkrētu sociālp psiholoģisko problēmu risināšanas ceļus, no otras puses. Sociālo darbu kā profesionālu darbību raksturo cilvēka sociālp psiholoģisko problēmu risinājums sociālā līmenī, ar to saprotot klienta sociālo problēmu cēloņu meklēšanu sociālajā mikrovidē un ģimenē. Sociālais darbs ar narkomānu ģimenēm ir ļoti specifisks, jo apkalpo sarežģītu kontingentu. Narkomānija kā sociāla parādība atrodas tiešā mijiedarbībā ar sabiedrību kopumā, sociālās mikrovides un ģimenes darbības, dzīvesveida un uzvedības formu sistēmu, kas nosaka tipisko cilvēka dzīvē.

Narkomānija (kā medicīniska problēma) rada jaunas sociāli bīstamas sociālp psiholoģiskas izpausmes. Narkotisko vielu lietošana atstāj dziļas pēdas atkarīgajā personībā, tā intelektā, emocijās un jūtās, motivācijas un gribas jomā. Pēc vairākkārtējiem narkotisko vielu lietošanas gadījumiem cilvēkā rodas nepārvarama tieksme pēc eiforiskā stāvokļa, ko arī uzskata par psihisko atkarību.

Vēl nozīmīgāka un dziļāka ir fiziskā atkarība - narkotikas, atkarībā no to lietošanas daudzuma, it kā kļūst par audu ķīmisko sastāvdaļu, rezultātā rodas pieradums, un narkotikas kļūst par nepieciešamu nosacījumu organisma bioloģiskā un ķīmiskā līdzsvara uzturēšanai. Nepieciešamība pēc narkotikām rada pieaugošu uzbudināmību, nervozitāti, nespēju koncentrēt uzmanību, agresiju. Parādās uztraukums, pamazām bailes kļūst neizturamas - narkomānā rodas izmisuma un bezcerības sajūta. Tieši šo stāvokli var uzskatīt par sociāli bīstamu, jo cilvēks, kuram ir abstinences sindroms, nav spējīgs strādāt, narkomāna domas koncentrējas tikai uz iespēju iegūt narkotiku devu, turklāt narkomāns jūt arī somatiskos traucējumus. Narkomānijas slimnieks ir neapreķināms un, lai iegūtu narkotisko vielu, ir gatavs rīkoties ar jebkuriem līdzekļiem. Šajā stadijā narkomānija kā sociāla parādība rada jaunas sociāli negatīvas parādības - prostitūciju, ubagošanu, bezdarbu, kriminālnoziedzību u.c. Abstinences sindromu bieži pavada murgi,

dažādas redzes un dzirdes halucinācijas, arī depresija, apātija, pilnīga vienaldzība pret apkārt notiekošo. Atkarības slimības ir grūti ārstējamas, vienīgā iespēja ir pilnīga atteikšanās no narkotisko vielu lietošanas. Atkarība no narkotiskajām vielām cilvēkam, kurš slimojis ar narkomāniju, saglabājas uz visu mūžu.

Aplūkojot narkomāniju kā sociālu parādību, ir jāņem vērā, ka tai ir sociālpsiholoģiski cēloņi, kas meklējami narkomāna sociālajā mikrovidē.

Pusaudžu narkomāniju var izskaidrot ar vēlēšanos pielāgoties vai līdzināties saviem vienaudžiem, kādai šķietamai autoritātei vai elkam; tā var būt neatkarības izpausme, kas ir saistīta ar vēlēšanos ieriebt vecākiem vai sabiedrībai kopumā. Šādā gadījumā tieksme uz narkotikām ir savstarpējās ģimeniskās sapratnes un kontaktu zaudēšanas sekas.

Kā ļoti svarīgu cēloni narkomānijas izplatībai var minēt sabiedrības nepietiekošo informētību par narkomāniju kā sociāli bīstamu parādību, par tās ietekmi uz personu un sabiedrību kopumā. Tieši zināšanas, informētība par narkomāniju un narkotiskajām vielām visos sabiedrības slāņos, sākot ar ģimeni, ir reāla iespēja pasargāt sabiedrību no spējamiem narkomānijas uzliesmojumiem.

Savā darbā, aplūkojot narkomāniju kā sociālu parādību, tās izplatības cēloņus un izpratni par sociālās palīdzības nozīmi visu pārējo sociālo parādību kontekstā, pētījuma efektivitātei izvēlējamies veikt aptauju, kuras mērķis bija noskaidrot sabiedrības informētību par narkomāniju kā sociālu parādību.

150 respondentiem vecumā no 16 līdz 71 gadam tika uzdoti 14 jautājumi par narkomānijas kā sociālas parādības izpausmēm, kas atklāj aptaujātā kopuma informētību par šo problēmu un līdz ar to sagatavotību narkomānijas problēmai kā tādai. Informāciju par narkomāniju par pietiekami pieejamu uzskatīja 39% aptaujāto, par daļēji pieejamu - 15%, par nepietiekami pieejamu - 26%, par nepieejamu - 15%, nav atbildes - 5%. Analizējot šos datus, jāsecina, ka informācijas pieejamība ir neapmierinoša. Tas ir satraucoši, jo norāda zināšanu līmeni par narkomāniju kā sociāli bīstamu parādību. Plašai informācijas pieejamībai par narkomāniju, tās bīstamību un sociālajiem aspektiem ir liela nozīme narkomānijas profilaksē.

● Aptaujas rezultāti parādīja, ka sabiedrības nepietiekamā informētība, sociālās mikrovides un ģimenes nesagatavotība šai problēmai arī ir viens no iemesliem, kāpēc narkomānija ir progresējoša sociāla parādība Latvijā.

● Lai sabiedrība gūtu pilnīgu un kvalitatīvu informāciju par narkomānijas problēmām, ir jārada primārās informācijas par šo atkarības slimību plaša pieejamība visiem sabiedrības slāņiem.

● Ir nepieciešama narkomānijas primārā profilakse, kurai būtu jānodrošina sabiedrības veselīga dzīvesveida izpratni. Jāveic pasākumu kopums, lai samazinātu pieprasījumu pēc atkarības vielām, parādot narkotiku lietošanas bīstamības reālo ainu: ekonomiskos zaudējumus, draudus tautas bioloģiskajai eksistencei, postošo ietekmi uz tautas ētiku, kultūru, nacionālo pašapziņu, kā arī narkomānijas un citu atkarības slimību bīstamību citu negatīvu sociālo parādību radišanā. Sabiedrībai piedāvātajai informācijai jābūt profesionālai un pārlicinošai, ar to īpaši jāapgādā bērni, jaunieši, vecāki, skolotāji un aprūpes ārsti. Informācija nedrīkst tikai iebiedēt, jo tad tā sasniegs pretēju efektu - tai neticēs. Tā nedrīkst būt arī pārāk detalizēta, lai neizraisītu ziņkārī par narkotikām. Nozīmīgs ir audzināšanas darbs ģimenē un skolā, kur jāveido tādas personības, kas izvēlas veselīgu dzīves veidu, spēj sevi aizsargāt no atkarības un piedāvājuma un ir atbildīgas pašas par savas veselības saglabāšanu un sabiedrības normu ievērošanu. [7]

● Primārās profilakses mērķus varēs sasniegt, ja tiks sagatavotas narkomānijas un citu atkarības slimību profilakses programmas un metodiskie materiāli. Preventīvajiem materiāliem par narkomāniju kā bīstamu atkarības slimību būtu jāsniedz uzskatāma informācija, orientēta uz dažādiem sabiedrības slāņiem. Ar šādu informāciju jāiepazīstas jau bērnudārzos, skolās, vēlāk augstskolās, armijā, darba vietās. Par atkarības slimībām tiktu informēti visi sociālie slāņi, tā šī tēma būtu pazīstama arī ģimenēm.

● Lai veiksmīgi noritētu atkarības slimību primārās profilakses darbs, nepieciešami profesionāli sagatavoti cilvēki. Ar narkomānijas primāro profilaksi vajadzētu nodarboties skolotājiem, audzinātājiem, augstskolu pasniedzējiem, žurnālistiem, mediķiem, sociālajiem darbiniekiem, iekšlietu darbiniekiem. Jo vairāk informācijas par narkomāniju kā sociālu parādību tiks piedāvāts, jo lielāku vērtību tā gūs arī ģimenē. Pašreiz Latvijā

primārā profilakse ir zemā līmenī, jo vēl nav sagatavoti profesionāli sociālie darbinieki darbam narkomānijas jomā, trūkst arī informatīvo uzskates līdzekļu. Profilakses darbs ir efektīvs, ja tas ir virzīts uz ģimenes un sabiedrības iesaistišanu līdzdalībā.

Sociāli svarīga ir arī sekundārā un terciālā profilakse, kura ietver sociālpsiholoģisko un medicīnisko palīdzību narkomānijas un citu atkarības slimību slimniekiem. Informācijas trūkuma dēļ atkarības slimību slimnieki kaunas no ārstēšanās un neizprot tās nepieciešamību, jo neizprot arī savu atkarību, tās sociālos cēloņus. Arī narkomānu ģimenēs trūkst informācijas par narkomāniju kā atkarības slimību, par iespējamajiem sociālās palīdzības veidiem. Šādas informācijas trūkums ir sociāli bīstams, jo tas kavē laikus griezties pēc palīdzības medicīniskajās un sociālās rehabilitācijas iestādēs.

Veicot narkomānu ģimeņu locekļu aptauju, lai noskaidrotu viņu konkrētās problēmas un vajadzības, uzzinājām, ka visi aptaujātie, jau pirms viņu tuvinieki sāka lietot narkotiskās vielas, zināja par narkomānijas esamību, taču šī informācija bija nepilnīga un virspusēja. Pirms reālās saskarsmes ar šo problēmu savās ģimenēs narkomānija kā atkarības slimība un sociāla parādība aptaujātajiem bija neaktuāla. Saskarsme ar to savā sociālajā mikrovidē viņiem šķita neiespējama.

Uzzinājām arī to, cik grūti pieejama šobrīd Latvijā ir informācija par iespējamajiem palīdzības veidiem no narkotikām atkarīgajiem. Taču informētībai par iespējamajiem sociālās palīdzības veidiem ir svarīga nozīme narkomānu atveseļošanā. Saņemtā informācija, kaut vai dažkārt, liek narkomāniem doties uz sociālās atveseļošanās iestādēm. Par vissvarīgāko posmu sekundārajā un terciālajā narkomānijas profilaksē uzskatām sociālpsiholoģisko darbu ar narkomānu un viņa ģimeni ar mērķi iesaistīties terapeitiskajās kopienās, kurās, mūsaprāt, tiek veikts viskvalitatīvākais narkomānu atveseļošanas darbs.

Būtu nepieciešams katrā pilsētā un rajonā atvērt konsultatīvos narkoloģiskās un sociālās palīdzības punktus, kur būtu iespējams saņemt anonīmo konsultatīvo palīdzību. Šiem punktiem būtu jāorganizē arī aktīva atkarības slimnieku atklāšana, reģistrācija un sociāli dekompensēto atkarības slimnieku aktīva aprūpe un novērošana. [7]

Domājam, ka iestādes, kuras sniedz kvalificētu narkoloģisko, sociālpsiholoģisko palīdzību, nepieciešams reklamēt masu informācijas līdzekļos. Latvijas pilsētās nepieciešami arī īpaši uzticības telefoni, kuri sniegtu telefoniskās konsultācijas un informētu par narkoloģiskās un sociālās palīdzības iespējām. Lielākajās pilsētās būtu jāizveido konsultatīvi psiholoģiskās un sociālās, kā arī medicīniskās palīdzības centri pusaudžiem un jauniešiem, pie šiem centriem būtu jāveido ielu darbinieku dienesti, kas nodrošinātu savlaicīgu atkarības vielu lietotāju un atkarības slimnieku atklāšanu un uzturētu nepieciešamos kontaktus ar viņiem un viņu vecākiem.

Tieši ģimene spēj ietekmēt narkomāna vēlēšanos ārstēties un sociāli atveseļoties. Savā aptaujā konstatējām ģimenes nozīmi gan tās locekļa kļūšanā par narkomānu, gan arī viņa ietekmēšanā ārstēties un sociāli atveseļoties. Narkomānu aptaujas dati parāda, ka saikne ar ģimeni viņiem šķiet svarīga, jo narkomāns, kurš atrodas rehabilitācijas iestādē, tā veido un izkopj sociālos kontaktus, kas ir priekšnosacījums viņa veiksmīgai sociālajai atveseļošanai. Pēc aptaujāto narkomānu domām, veiksmīga integrācija sabiedrībā, noturīgas sociālpsiholoģiskās attiecības sociālajā mikrovidē un ģimenē ir viens no priekšnosacījumiem turpmākai uz atturīgu dzīves veidu orientētai dzīvei. Uzskatām, ka ģimenes un rehabilitācijas iestāžu saikne ir nepieciešama, lai tiktu veikts arī ģimenes atveseļošanas darbs, jo ir jāatveseļo ne tikai pats narkomāns, bet arī sociālā mikrovide, kurā viņam jāatgriežas.

Analizējot pētījuma bāzes institūciju - Rīgas DAYTOPa, Straupes pusaudžu resocializācijas kolektīva "Saulrīti" un Valsts Narkoloģiskās aprūpes un veselības centra darbību, secinājām, ka šajās institūcijās ar narkomāniem strādā ar atšķirīgām metodēm. Valsts Narkoloģiskās aprūpes un veselības centrs ārstē narkomānijas slimniekus medicīniski, bet abas pārējās institūcijas nodarbojas ar sociālpsiholoģiskām metodēm. Mums vispieņemamākie šķiet terapeitiskās kopienas DAYTOP darbības principi, jo uzskatām, ka narkomānijai kā atkarības slimībai ir sociālpsiholoģiski cēloņi un tāpēc tie jārisina ar sociālpsiholoģiskām metodēm.

Taču ir jāsecina, ka pašreiz tādas sociālā darba formas kā sociālais darbs ar narkomānu ģimenēm nevienā no sociālās un medicīniskās

atveseļošanas iestādēm Latvijā nav. Narkomāniem, kuri ārstējas sociālās rehabilitācijas iestādēs, ir nepieciešami sociālie kontakti, lai uzturētu sociālpsiholoģiskās saiknes un stabilitāti, kas ir svarīgs priekšnosacījums narkomāna veiksmīgai integrācijai sabiedrībā. Ja nav sadarbības starp ģimeni un rehabilitācijas iestādi, narkomānam ģimenē var rasties psiholoģiskā atsvešinātība, jo tajā laikā, kad mainās narkomāns, būtu jāmainās arī viņa ģimenei.

Balstoties uz narkomāna, rehabilitācijas iestādes un narkomāna ģimenes iespējamo sadarbību, kurai ir viens mērķis - narkomāna iespējami kvalitatīvāka sociālā atveseļošana, mēs piedāvājam sociālā darba ar narkomānu ģimenēm modeli. Uzskatām, ka šī sociālā darba forma prasa īpaši rūpīgu metožu izstrādi. Mūsuprāt, sociālā darba ar narkomānu ģimenēm pamatvirzieni ir šādi:

- 1) aktīva narkomāna ģimenes sadarbība ar rehabilitācijas iestādi,
- 2) patiesas savstarpējās sapratnes veidošana un attīstīšana starp narkomānu un viņa ģimeni,
- 3) darbs narkomāna veiksmīgai integrācijai sociālajā vidē.

Sociālo darbu ar narkomānu ģimenēm mēs redzam kā mijiedarbību starp narkomānu, rehabilitācijas iestādi un viņa ģimeni.

Sociālā darbinieka mērķis, strādājot ar narkomānu ģimenēm, ir sadarboties ar narkomānu ģimeņu locekļiem, rehabilitācijas iestādi un tās pacientiem saskaņā ar viņu vajadzībām un interesēm, veicināt narkomāna un ģimenes locekļu attiecību veidošanu un attīstīšanu, kā arī narkomāna un viņa ģimenes locekļu sagatavošanu jaunām sociālpsiholoģiskām attiecībām. Sociālā darbinieka uzdevumi darbā ar narkomānu ģimenēm ir:

- veidot kvalitatīvas attiecības ar narkomānu un viņa ģimenes locekļiem,
- izzināt konkrētā narkomāna un viņa ģimenes problēmas, saskaņā ar tām - vajadzības,
- izstrādāt individuālo programmu palīdzības un pašpalīdzības darbam,
- uzturēt regulārus kontaktus ar narkomāna ģimeni veiksmīgai sociālā darba programmas īstenošanai.

Literatūras saraksts:

1. *Wolf Rainer Wendt*. Geschichte der Sozialen Arbeit. - Stuttgart: F.Enke Verlag, 1990.
2. What social workers are needed to do // Social Work. - London: Bedford Square Press, 1982.
3. Social workers their role and tasks. - National Institute for Social Work, 1982. - 24.-33.p.
4. *Loewenberg F.M.* Fundamentals of Social Intervention: core concepts and skills for social work practice. - New York: Columbia University Press. - 133.-137.p.
5. *Cross, Crispin*. ed. Interviewing and communication in social work. - London: Routledge and Kegan Paul, 1974.
6. *Dripe A., Jaksons V.* No kaifa līdz... - Rīga: Zvaigzne, 1989.
7. PHARE Narkotiku pieprasījuma samazināšanas programma Latvijā. - Rīga, 1995.
8. *Беличева С.А.* Основы превентивной психологии // Социальное здоровье России. - Москва, 1993. - 200 стр.
9. *Гузилов Б. М., Мейроян А. А.* Что губит нас... - Лениздат, 1990. - 206 стр.
10. *Гурски С.* Внимание - наркомания. - Москва: Медицина, 1990. - 63 стр.
11. Знание - сила. - 1992. - №. 10. - 85.-90. стр.
12. Наркомания и токсикомания. - Москва: Медицина, 1990. - 207 стр.
13. *Ричмонд М.* Социальный диалог. - Лениздат, 1986. - 229 стр.
14. *Ураков И. Г.* Наркомания - миф и реальность. - Медицина, 1990. - 63 стр.

Loģiskās shēmas paņēmienu izmantošana sociālās rehabilitācijas dienas centra modelēšanā

Rakstot projektu "Mikrorajona pilngadīgu personu ar mobilitātes traucējumiem vajadzības kā pamats sociālās rehabilitācijas dienas centra modeļa izveidē", saskārāmies ar grūtībām sociālo institūciju modelēšanā. Nenovērtējamu pieredzi ieguvām Dānijā, konkrētāk Bornholmas salā Pašvaldību mācību centrā, kur apguvām loģiskās shēmas paņēmienu. Savā pieredzē gribam dalīties šajā publikācijā.

Tā kā mūsu projekta mērķis bija, pamatojoties uz personu ar mobilitātes traucējumiem vajadzībām, izveidot sociālās rehabilitācijas dienas centra modeli, piemēram izmantosim savā 2.kursa projektā izveidoto Sociālās rehabilitācijas dienas centra modeli (SRDC) Rīgā.

Dāņu sociālie darbinieki uzskata, ka uz rehabilitāciju var raudzīties kā uz iespēju padarīt pasīvu dzīvi aktīvu, jo rehabilitācija ir palīdzība tādā dzīves posmā, kad klients iegūst izglītību vai likvidē traucēkli, kas liedz iespēju konkurēt darba tirgū. Rehabilitācija ir arī ekonomisks atbalsts pārprofilēšanas laikā, atbalsts, kas nodrošina dzīvošanai nepieciešamās izmaiņas pārprofilēšanās laikā. Rehabilitācijas laikā ir iespējams saņemt arī līdzekļus, kas sedz izmaksas, kuras ir tieši saistītas ar izglītošanos vai iespējamo invaliditāti.

Rehabilitācija ir paredzēta cilvēkiem, kuriem kāda iemesla dēļ nav iespējas - vai šī iespēja ir ļoti ierobežota - saviem spēkiem iekļūt darba tirgū. Tās var būt personas ar speciālām vajadzībām, garīgi atpalikuši cilvēki vai sociāli izstumtie - cilvēki, kuriem kāda no minētajiem faktoriem dēļ nav normālas darbaspējas un veselības stāvoklis. Tā attiecas, protams, arī uz personām ar mobilitātes traucējumiem, jo tām nav iespējams izglītoties un sociāli funkcionēt saskaņā ar parastajiem noteikumiem. Rehabilitāciju pielieto arī gadījumos, kad vēlas novērst sociālus draudus - tā tad novērst kaut ko nevēlamu. Praksē tas nozīmē to, ka bieži

rehabilitācijas iespēju piedāvā pilsoņiem, kuri ir dzīvojuši no valsts pabalstiem, ar mērķi novērst faktu, ka valsts pabalsta ilgstošas saņemšanas negatīvās sekas varētu vēl vairāk samazināt pilsoņu darbaspējas.

Rehabilitācijas palīdzībai, kā teikts Dānijas Sociālo lietu padomes nolikumā, jābūt priekšnoteikumam normālu darbaspēju un veselības stāvokļa radišanai, saglabāšanai vai atjaunošanai. Rehabilitācijas mērķis, pirmkārt, ir - dot cilvēkam iespēju atgriezties darba tirgū, atjaunot indivīda spējas atkal, vismaz daļēji, nodrošināt sevi un savu ģimeni. Rehabilitācijas mērķis var būt arī - vai tikai - atjaunot vai paaugstināt konkrēta cilvēka dzīves kvalitāti. Pēdējais jāuzskata par daļēju mērķi - proti, pielietojams gadījumos, kad nepieciešams novērst kādus traucējošus šķēršļus, pirms pievērsties mērķtiecīgai rehabilitācijai konkrētas izglītības programmas vai apmācības ietvaros. Svarīgi uzsvērt to, ka dāņi uzskata: likumdošana nav nekas tāds, par ko mūžīgi jāpateicas. Rehabilitācija ir likumīgas tiesības, noteiktas ar likumu, uz to var pretendēt ikviens, kas atbilst attiecīgiem nosacījumiem.

Dānijas Likuma par sociālo palīdzību pirmajā paragrāfā ir noteikts, ka "saskaņā ar šajā likumā uzskaitītajiem noteikumiem valsts sektora uzdevums ir sniegt palīdzību ikvienam, kas uzturas šajā valstī un kam, ņemot vērā viņa personīgos vai ģimenes apstākļus, ir nepieciešama konsultācija, ekonomiska vai praktiska palīdzība, atbalsts darbaspēju attīstīšanā vai atjaunošanā, vai īpaša aprūpe jeb atbalsts audzināšanas formā". Publikācijas sakarā uzmanība, protams, jāpievērš galvenokārt vārdiem "atbalsts darbaspēju attīstīšanā vai atjaunošanā".

Principā visos rehabilitācijas centros ir vienāda rehabilitācijas norise. Klients griežas pie zemākā līmeņa sociālā darbinieka, kurš strādā komūnas līmenī. Sociālais darbinieks novērtē situāciju un, ja ir vajadzība, nosūta klientu uz kādu no rehabilitācijas iestādēm. Rehabilitācijas iestādes var būt gan dienas centru veidā, gan arī tādas, kur klients var uzturēties noteiktu laiku. Rehabilitācijas iestādē pirmās trīs dienas notiek iepazīšanās ar klientu: tiek noteiktas viņa vajadzības, veselības stāvoklis, sociālā vēsture u.c. Tālāk tiek piedāvātas dažādas iespējas un rehabilitācijas formas, piemēram, darbs ražošanas darbnīcās, darba konsultācijas, fiziskas nodarbības, brīvā laika pavadīšanas iespējas, konkrētās situācijas izvērtējums vai kādas citas nodarbības, respektējot

cilvēka vēlmes, viņa veselo, funkcionēt spējīgo daļu, ievērojot to, ko klients nevar izdarīt savas slimības vai kādu citu šķēršļu dēļ. Galvenā ideja visos rehabilitācijas centros ir šāda : atbilstoši savām vēlmēm un interesēm klients pats kopā ar sociālo darbinieku izstrādā rehabilitācijas plānu, lai izkļūtu no situācijas, kurā atrodas. Šos principus mēģinājam ievērot arī mūsu modelētajā Sociālās rehabilitācijas dienas centrā.

Latvijā pēdējā laikā ir parādījušās daudz pozitīvu ieviržu sociālās rehabilitācijas jomā. Latvijas Republikas Saeima 26.10.1995. ir pieņēmusi likumu "Par sociālo palīdzību", kurā noteikts, ka sociālā rehabilitācija ir pasākumu komplekss, kas vērsts uz personas sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu un uzlabošanu, sociālā statusa atgūšanu, integrāciju sabiedrībā un ietver fizisko, intelektuālo, psiholoģisko un profesionālo spēju atjaunošanu. Tāpat likumā ir noteikts tas personu loks, uz ko ir vērsts šis likums, kā arī noteikts, kam jāveido rehabilitācijas centri. Tātad jāsāk strādāt pie šādu centru veidošanas ne tikai teorētiski, bet arī praktiski.

Rehabilitācijas centra modeļēšanā loģiskās shēmas paņēmieni izmantotajam daļēji, sikāk izstrādājot tikai vienu tā sastāvdaļu - tuvāko mērķi.

Šo projektu plānošanas un formulēšanas paņēmieni izvēlējamies tāpēc, ka tam ir trīs priekšrocības:

- 1) garantē skaidru uzbūvi no paša sākuma;
- 2) atgādina svarīgākās sastāvdaļas un iespējamās vājās vietas (pieņēmumus);
- 3) ir labi saprotams, visu ieinteresēto pušu saziņai.

Loģiskās shēmas pieeja ir derīga tad, ja ir:

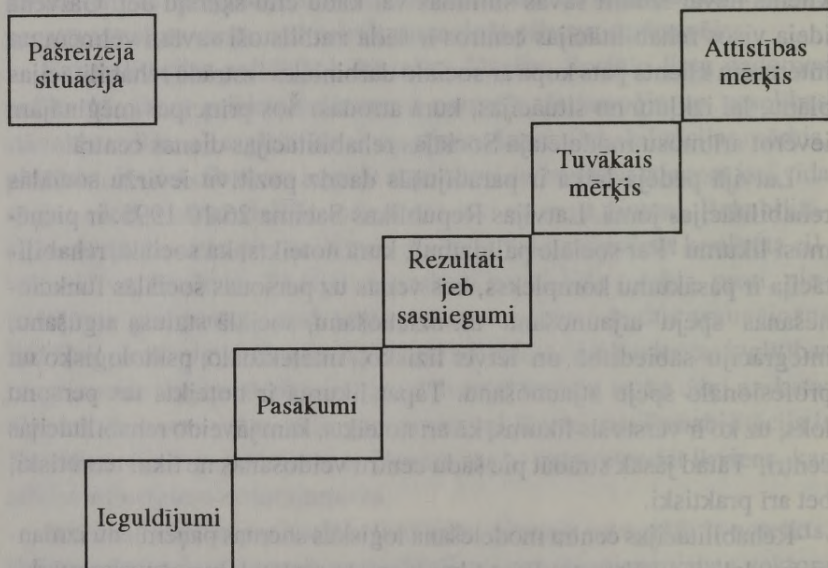
- sarežģītas situācijas vai sarežģīts projekts,
- pieteikumi, lai izmantotu starptautiskos fondus.

Izmantojot loģisko shēmu, uzmanība jāpievērš tam, ka tā balstās uz sīku un pamatīgu problēmas analīzi un ka loģiskā shēma ir paņēmieni - tā nevar aizstāt:

- fantāziju,
- intuīciju,
- kreativitāti¹

¹ radošu darbu

Projekta sastāvdaļas ir:

1. shēma

Lai saprastu šo shēmu, paskaidrosim katru projekta sastāvdaļu.

Attīstības mērķis - augstākā līmeņa mērķis, kura sasniegšanai kalpo tuvākie mērķi.

Tuvākie mērķi - konkrētas izmaiņas, kas jāpanāk projekta noslēgumā un tā realizācijas gaitā.

Rezultāti jeb sasniegumi - konkrēti sasniegumi, ko var sagaidīt paša projekta rezultātā.

Pasākumi - darbības, kas veicamas, lai ieguldījumi pārvērstos par rezultātiem.

Ieguldījumi - projekta resursi.

Lai apzinātu visas šīs sastāvdaļas, ir jāsāk no attīstības mērķa un jānoskaidro, kas vajadzīgs, lai to sasniegtu. Tātad pirmais etaps -

- 1) kādi tuvākie mērķi ir vajadzīgi, lai sasniegtu attīstības mērķi;
- 2) kādi rezultāti vajadzīgi, lai sasniegtu tuvāko mērķi;
- 3) kādi pasākumi vajadzīgi, lai sasniegtu rezultātus;
- 4) kādi ieguldījumi vajadzīgi, lai veiktu pasākumus.

Otrais etaps -

- 1) vai mēs ar dotajiem ieguldījumiem varēsīm izveidot tādas pasākumus, kas dotu mums vajadzīgos rezultātus, lai sasniegtu tuvāko mērķi;
- 2) ja tāds ir mūsu tuvākais mērķis, vai beigās mēs sasniegsim attīstības mērķi.

Plānojot savu sociālās rehabilitācijas dienas centru, izmantojot loģiskās shēmas paņēmieni, par **attīstības mērķi** izvirzām personu ar mobilitātes traucējumiem pilnīgu integrāciju sabiedrībā. Lai sasniegtu attīstības mērķi, par **tuvāko mērķi** izvirzām SRDC izveidošanu, kas arī bija mūsu projekta mērķis, jo uzskatām, ka tikai sociālās rehabilitācijas dienas centra tīkls, kurā strādās profesionāli darbinieki, spēs sasniegt attīstības mērķi - personu ar mobilitātes traucējumiem pilnīgu integrāciju sabiedrībā. Tuvākā mērķa sasniegšanai mums ir nepieciešami šādi **rezultāti**:

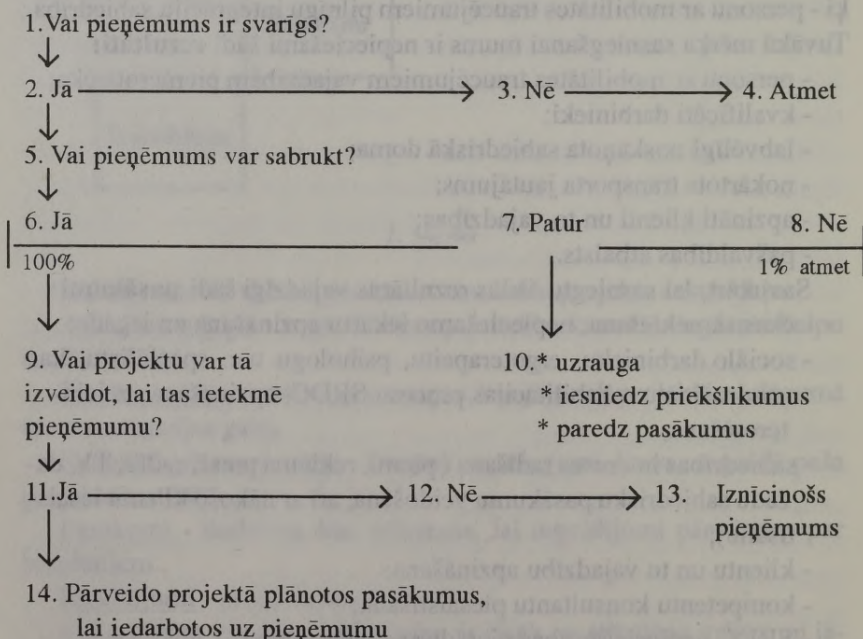
- personu ar mobilitātes traucējumiem vajadzībām piemērota ēka;
- kvalificēti darbinieki;
- labvēlīgi noskaņota sabiedriskā doma;
- nokārtots transporta jautājums;
- apzināti klienti un to vajadzības;
- pašvaldības atbalsts.

Savukārt, lai sasniegtu šādus rezultātus vajadzīgi šādi **pasākumi**:

- ēkas sameklēšana, nepieciešamo iekārtu apzināšana un iegāde;
- sociālo darbinieku, ergoterapeitu, psihologu u.c. speciālistu, kas nodrošinātu rehabilitācijas procesu SRDC, apzināšana un ieinteresēšana;
- sabiedrības intereses radīšana (piem., reklāma presē, radio, TV, dažādu sabiedrisku pasākumu veidošana, arī ar nākošo klientu iesaistīšanu);
- klientu un to vajadzību apzināšana;
- kompetentu konsultantu piesaistīšana;
- SRDC nepieciešamības pierādīšana pašvaldībai;
- klientu vajadzībām atbilstoša transporta apzināšana un iegāde vai īre.

Lai veiksmīgi veiktu minētos pasākumus, nepieciešami gan materiāli, gan intelektuāli **ieguldījumi**. Tātad ir vajadzīgi cilvēki, viņu intelektuālais potenciāls, kā arī laiks, telpa un, galvenais, materiālie līdzekļi projekta realizēšanai.

Liela nozīme ir **pieņēmumiem** (*assumptions*) jeb riska faktoriem. Pieņēmumi ir ārējie faktori vai noteikumi, kas jāpilda, taču nav projekta robežās regulējami. Modelējot loģiskās shēmas ietvaros pieņēmumi var atklāties jebkurā solī, svarīgākie ir tādi, kas var ietekmēt projektu. Tātad, ja pieņēmums ir svarīgs, tad jāveic pasākumi, kas mazinātu pieņēmuma negatīvo ietekmi uz attīstības mērķi. Piemēram, ja **pieņēmums** jeb riska faktors ir, ka pašvaldībai nebūs materiālu līdzekļu projekta īstenošanai, tad **pasākums** būtu ārzemju investīciju piesaistīšana. Ja pieņēmums ir tāds, kuram nevar nodrošināt pretpasākumus, kas to neutralizētu, tad, iespējams, jāmaina "tuvākais mērķis". Lai labāk varētu pārbaudīt pieņēmumus, piedāvājam šādu pieņēmumu novērtēšanas shēmu.

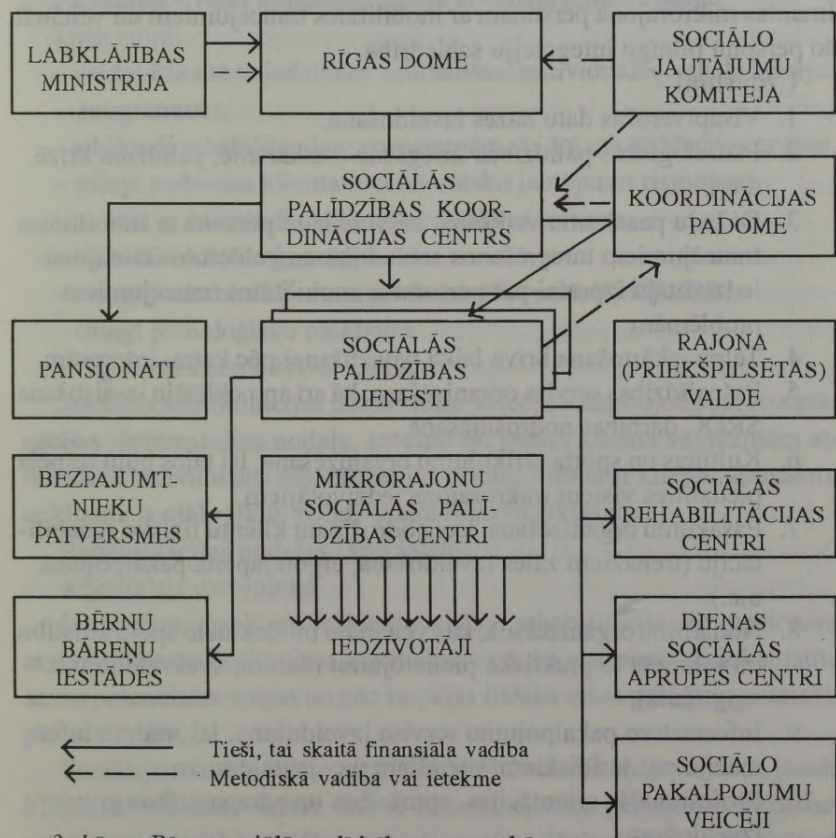

2.shēma. Pieņēmumu novērtēšana

Kā jau minējām, loģiskās shēmas paņēmieni izmantosim tikai daļēji, tāpēc tālāk aprakstīsim pirmā soļa sastāvdaļu - **tu vāko mērķi - sociālās rehabilitācijas dienas centra modeli**. Izskaidrosim tā mērķi un uzdevu-

mus, tiem atbilstošo nodaļu mērķus, uzdevumus un funkcijas, kā arī pamatosim, mūsaprāt, galveno speciālistu nepieciešamību, kuri strādās noteiktajos darbības virzienos. Noteiksim arī viņu darbības mērķus un uzdevumus.

Lai apskatītu sociālās rehabilitācijas dienas centru vietu Rīgas pilsētas sociālās palīdzības sistēmā, balstīsimies uz Rīgas sociālās palīdzības koordinācijas centra nolikumu. Tas Rīgas domē pieņemts 1994.gada 20.decembrī; pielikumā, lai nodrošinātu vienotu sociālās palīdzības stratēģijas izstrādāšanu un realizēšanu Rīgas pilsētā, pievienota Rīgas sociālās palīdzības paraugshēma (Rīgas domes 20.12.1994. lēmums Nr.753).

3.shēma. Rīgas sociālās palīdzības paraugshēma

Analizējot šo paraugshēmu, redzams, ka sociālās rehabilitācijas dienas centrus dibina Rīgas dome, tos metodiski vada Labklājības ministrijas Sociālo lietu departaments, kontrolē Rīgas domes Sociālo jautājumu komiteja un tie atrodas rajonu sociālo dienestu tiešā, t.sk. finansiālā pakļautībā. Arī likumā "Par sociālo palīdzību" rehabilitācijas centru izveide ir starp pašvaldībām uzticētajām funkcijām.

Sociālās rehabilitācijas dienas centra modelis

SRDC atrašanās vieta - Rīgas Kurzemes rajona Imantas mikro-rajons.

SRDC mērķis - veikt sociālo rehabilitāciju Rīgas Kurzemes rajona Imantas mikrorajona personām ar mobilitātes traucējumiem un veicināt šo personu pilnīgu integrāciju sabiedrībā.

Uzdevumi -

1. Visaptverošas datu bāzes izveidošana.
2. Psiholoģiskās palīdzības sniegšana (saskarsme, palīdzība krīzē u.c.).
3. Dažādu pasākumu veikšana, lai veicinātu personu ar mobilitātes traucējumiem integrēšanos sabiedrībā un veidotu mikrorajona iedzīvotāju izpratni par personu ar mobilitātes traucējumiem problēmām
4. Telpu iekārtošana brīvā laika pavadīšanai pēc katra interesēm.
5. Pašpalīdzības servisa organizēšana, kā arī apmeklētāju iesaistīšana SRDC darbības nodrošināšanā .
6. Kultūras un sporta sarīkojumu organizēšana, lai tajos būtu iespēja piedalīties visiem mikrorajona iedzīvotājiem.
7. Pasākumu organizēšana, kas nodrošinātu klientu fizisko rehabilitāciju (trenažieru zāles izveidošana, ergoterapeita pakalpojumi u.c.).
8. Nodarbību organizēšana, kas veicinātu intelektuālo spēju attīstību un sekmētu to praktisko pielietojumu (datoru, svešvalodu u.c. apgūšana).
9. Informatīvo pakalpojumu servisa izveidošana, lai sniegtu informāciju par juridiskiem, sociāliem u.c. jautājumiem.
10. Profesionālās orientācijas, apmācības un pārapmācības grupu izveidošana.

SRDC darbības virzieni:

- Sociālās rehabilitācijas darbības virziens.

- Koordinējoši informatīvais darbības virziens.

Lai SRDC nodrošinātu šos darbības virzienus, darbosies vēl divas nodaļas:

- Saimniecības nodaļa.

- Finanšu nodaļa.

Sociālās rehabilitācijas nodaļa.

Mērķis - nodrošināt tādu sociālo rehabilitāciju, kas palīdzētu atklāt resursus vajadzību apmierināšanai.

Funkcijas - veikt holistisku pieeju sociālajā rehabilitācijā.

Uzdevumi:

- veidot klienta vajadzībām atbilstošas individuālās rehabilitācijas programmas,

- atbilstoši rehabilitācijas programmām veidot rehabilitācijas grupas,

- sniegt padomus klientam ekonomisko jautājumu risināšanā,

- strādāt ar klientu fiziskās rehabilitācijas ietvaros,

- strādāt ar klienta ģimeni,

- sniegt padomus klientam profesionāli - orientējošā sfērā,

- sniegt psiholoģisku palīdzību,

- organizēt klienta brīvo laiku.

Sociālās rehabilitācijas darba tiešie veicēji, sadarbojoties ar koordinācijas informācijas nodaļu, izveido un īsteno klienta vajadzībām atbilstošus individuālos rehabilitācijas plānus. Strādā ar klientu ģimenēm, ar klientu sociālo tīklu, palīdz jaunu resursu atklāšanā.

Rehabilitācijas nodaļas speciālisti:

- Sociālais darbinieks.

Uzdevums - veikt profesionālu sociālo rehabilitāciju, dot personām ar mobilitātes traucējumiem iespēju dzīvot tā, lai viņi nepārtraukti attīstītu savas potenciālās spējas un pēc iespējas lielākā mērā paši būtu noteicēji pār savu dzīvi.

Sociālajam darbiniekam, strādājot SRDC rehabilitācijas nodaļā, jārada klientiem drošības sajūta, kas ir ikviena cilvēka personālās attīstības (izaugsmes) priekšnoteikums. Liela nozīme jāpievērš vienotībai starp

klientiem un personālu, kā arī komunikācijai, kas ir būtiskākais cilvēka izaugsmes priekšnoteikums, īpaši elementārajai komunikācijai, savstarpējai sadarbībai un sapratnei, - mazāk nozīmes piešķirot formālajai komunikācijai. Svarīgi SRDC darbībā īstenot tādus principus kā netkarība un klienta aktivitāte, jo aktivitāte ir saskarsmes priekšmets un bez aktivitātes saskarsme nav iespējama.

- Ergoterapeits.

Uzdevums - kopā ar citiem veselības un sociālās nozares speciālistiem uzlabot indivīda spējas darboties savā vidē, ja viņu apdraud vai ir skārusi slimība.

Viņam jāapzina kopīgas darbošanās sociālie, garīgie un fiziskie faktori.

Uz holistisku spriedumu pamata ergoterapeits kopā ar sociālo darbinieku izveido darba plānu. Tas notiek ciešā sadarbībā ar klientu, ņemot vērā viņa vēlēšanos, vajadzības pēc treniņa, intereses un vidi.

Ergoterapeits darbojas divos virzienos:

- profilakses,

- ārstēšanas un palīdzības virzienā.

Sociālās rehabilitācijas dienas centrā ergoterapeits nodarbosies galvenokārt ar ārstēšanu un palīdzības sniegšanu pēc ārstniecības kursa, uzlabojot pacienta sociālās, fiziskās un garīgās funkcijas.

Pacientiem ar fiziskiem defektiem ergoterapeita padoms ir nepieciešams locītavu kustīguma trenēšanai, muskuļu spēka attīstīšanai, koordinācijas un izturības trenēšanai, kā arī tādu sadzīvei nepieciešamu iemaņu apgūšanai vai atjaunošanai kā ģērbšanās, ēšana, rakstīšana u.c. Ergoterapeits palīdz plānot un vienkāršot mājas pienākumus, kā arī pietiekami efektīvi izmantot dažādās palīgierīces.

Ergoterapeits sadarbojas ar sociālo darbinieku, psihologu, ģimenes ārstu, fizioterapeitu, logopēdu, akadēmiski izglītotiem inženieriem u.c.

Rehabilitācijas procesā nepieciešamo speciālistu skaits var tikt palielināts un dažādots atkarībā no klientu skaita SRDC un to vajadzībām. Vienmēr pastāv iespēja pieaicināt kā ārstata darbiniekus tādus speciālistus, kas nepieciešami kādam konkrētam gadījumam.

- Koordinācijas informācijas nodaļa.

- Mērķis - nodrošināt efektīvu SRDC darbību, veidot informācijas datu

bāzi par klientiem un sociālo institūciju tīklu, iegūt informāciju par klientu un tā vajadzībām.

Funkcijas :

- administratīvā,
- koordinējošā.
- organizatoriski tehnoloģiskā (centra iekšējai darbībai).

Uzdevumi :

- ārējo sakaru dibināšana,
- rehabilitācijas darba koordinēšana ar pārējām nodaļām,
- SRDC darba sistemātiska analīze,
- jaunu rehabilitācijas virzienu veidošanas koordinēšana,
- datu bāzes veidošana par Imantas mikrorajona personām ar mobilitātes traucējumiem un to vajadzībām,
- katra klienta sociālās vēstures apkopošana,
- sistemātiska datu bāzes analīze,
- informācijas par juridiskiem, sociāliem u.c. jautājumiem sniegšana,
- sabiedrības informēšana ar masu informācijas līdzekļu starpniecību,
- iespējamo klientu apzināšana.

Koordinācijas informācijas nodaļā darbu veic sociālie darbinieki un psihologs. Tie veido sociālā atbalsta un pašpalīdzības grupas konkrētu sociālu problēmu risināšanai. Viens no galvenajiem koordinācijas nodaļas uzdevumiem ir SRDC darbības organizēšana un attīstīšana, rehabilitācijas grupu darba koordinēšana. Nodaļa nodarbojas ar sakaru veidošanu, nodrošina sadarbību ar valsts un brīvprātīgajām organizācijām.

Galvenais uzdevums - individuālā sarunā ar klientu noskaidrot viņa vajadzības, veikt anketēšanu, apsekošanu, kā arī veidot klientu sociālo vēsturi, kas sevī ietver informāciju par invaliditātes vēsturi, ģimenes locekļu pozitīvajām un negatīvajām reakcijām uz to, informāciju par klienta sociālajām iemaņām un vajadzībām. Informāciju sociālajai vēsturei iegūst no klienta, ģimenes locekļiem, medicīniskajām iestādēm, ar kurām klients bijis saskarē.

Informāciju par SRDC darbību sniedz masu medijos, kā arī izgatavo un izplata informatīvos bukletus.

Datu bāzē tiek uzkrāti dati par nepieciešamās palīdzības saņemšanas iespējām citās valstīs un brīvprātīgajās organizācijās. Šīs nodaļas darbinieki veic arī sociālo procesu un sociālās situācijas analīzi, pētījumus par mikrorajona personu ar mobilitātes traucējumiem sociālajām vajadzībām un prognozē sociālo problēmu veidošanos un attīstību.

Saimnieciskā nodaļa.

Mērķis - nodrošināt sociālos un saimnieciskos resursus SRDC darbībai.

Funkcijas - saimnieciskās organizēšanas funkcija.

Uzdevumi:

- radīt un nodrošināt SRDC klientiem optimālus sociālās dzīves apstākļus Centrā,
- radīt un nodrošināt SRDC strādājošo optimālus sociālās dzīves un darba apstākļus,
- Sociālās resursu sistēmas veidošana (Sociālo pakalpojumu tīkla attīstība)².

Saimnieciskā nodaļā darbu veic saimniecības daļas vadītājs. Šīs nodaļas svarīgākais uzdevums ir nodrošināt SRDC darbu, organizēt ēdināšanu, kā arī citus sociālos pakalpojumus.

Finanšu nodaļa.

Mērķis - nodrošināt SRDC finansiālo darbību.

Funkcijas - ekonomiskās organizācijas vadīšanas funkcija.

Uzdevumi:

- budžeta pieprasījuma izstrāde,
- SRDC ekonomiskās darbības veikšana.

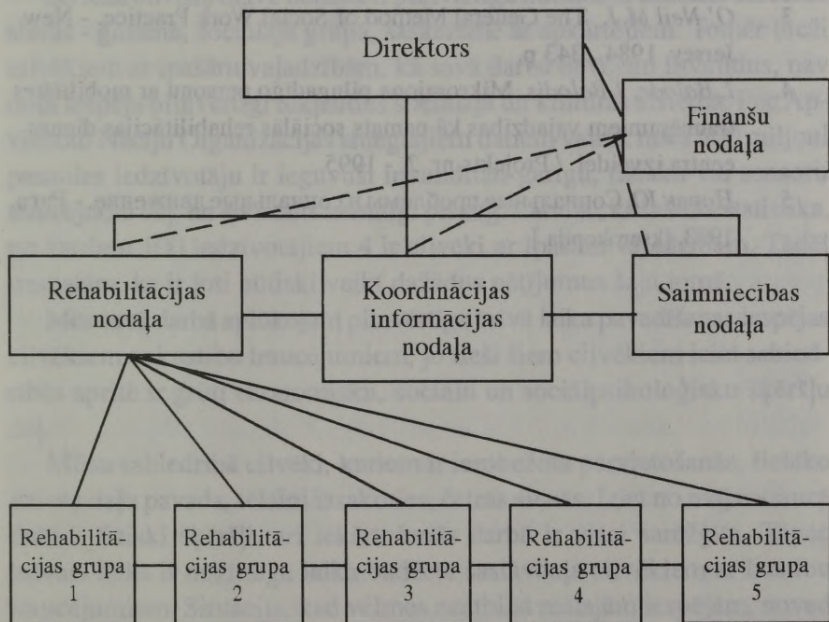
Finanšu nodaļā darbu veic grāmatvedis finansists. Šī ir būtiska nodaļa, jo jebkurai organizācijai ir jābūt ekonomiskam pamatam, t.i., jābūt budžetam, uz kura pamata organizācija varētu normāli darboties. Tāpat svarīgs ir darbinieku materiālās stimulācijas jautājums un sankciju sistēmas izveidošana, lai atbilstoši katra darba spējām izveidotu atalgojuma stimulācijas sistēmu.

SRDC pārvalde.

SRDC vada direktors, kura funkcijās ietilpst pārvalde un kontrole.

¹ Sociālā resursu sistēma - tajā ietilpst organizācijas, programmas vai pakalpojumi, kas radīti, lai apmierinātu vienreizējas vajadzības vai palīdz tad, kad cilvēks pilda noteiktu sociālu lomu. Šādi resursi ir slimnīcas, dienas aprūpes centri, bibliotēkas, policija.

SRDC direktors atbild par Centra darbību, ir tiesīgs izdot pavēles un rīkojumus, kas ir saistoši visiem SRDC darbiniekiem. Direktors piedalās pašvaldības sociālās politikas izstrādāšanā, kā arī visādi sekmē SRDC pakalpojumu uzlabošanu, ievērojot sociālā darba standartus un ētiku. Par pamatu ņemot iepriekš aprakstītās SRDC nodaļas un to funkcijas, izveidojām Centra darbības shēmu.

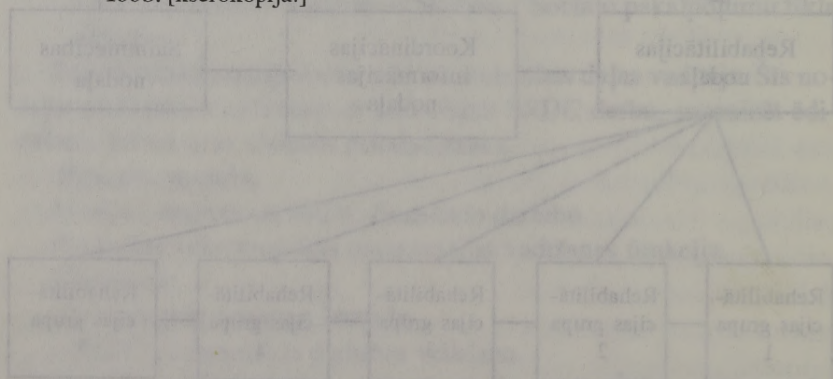

4. shēma. SRDC darbība

Izmantojot darbā iegūtos secinājumus, likuma "Par pašvaldības bezpeļņas organizācijām" noteiktajā kārtībā, izveidojām SRDC nolikumu, kurā noteikti Centra vispārīgie noteikumi, mērķi un darbība, pārvalde un kontrole, uzņemšanas, uzturēšanās un izslēgšanas no SRDC noteikumi, kā arī reorganizācija, likvidācija un finansēšana.

Literatūras saraksts:

1. Dzīves jautājumi / Zinātniski metodisks rakstu krājums. I - Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola, "Attīstība", 1995., 174 lpp.
2. Līdumnieks A. Vadišana. - Ogres: Valsts administrācijas skola, 1994., 161 lpp.
3. O'Neil M.J. The General Method of Social Work Practice. - New Jersey, 1984., 343 p.
4. L.Balode, I.Balodis. Mikrorajona pilngadīgo personu ar mobilitātes traucējumiem vajadzības kā pamats sociālās rehabilitācijas dienas centra izveidei. / Projekts nr. 2. - 1995.
5. Новак Ю. Социальные проблемы и социальные движение. - Рига, 1993. [kserokopija.]

Pilnvērtīga brīvā laika pavadīšana cilvēkiem ar kustību traucējumiem

Ikvienu cilvēku dzīvē būtiska ir pilnvērtīga līdzdalība dažādās darbības sfērās - ģimenē, sociālajā grupā, saskarsmē ar apkārtējiem. Tomēr bieži cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, kā savā darbā dēvējam invalīdus, nav dota iespēja pilnvērtīgi iekļauties sociālajā un kultūras sistēmā. Pēc Apvienoto Nāciju Organizācijas sniegtajiem datiem vairāk nekā 500 miljoni pasaules iedzīvotāju ir ieguvuši invaliditāti garīgu, fizisku vai sensoru traucējumu dēļ, un šis skaits nemitīgi pieaug. Latvijā, kā liecina statistika, no katriem 100 iedzīvotājiem 4 ir cilvēki ar īpašām vajadzībām. Tādēļ uzskatām, ka ir ļoti būtiski veikt dažādus pētījumus šajā jomā.

Mēs savā darbā aplūkojam pilnvērtīga brīvā laika pavadīšanas iespējas cilvēkiem ar kustību traucējumiem, jo tieši šiem cilvēkiem ieiet sabiedrības aprītē ir grūti ekonomisku, sociālu un sociālpsholoģisku šķēršļu dēļ.

Mūsu sabiedrībā cilvēki, kuriem ir ierobežota pārvietošanās, lielāko dzīves daļu pavada, tēlaini izsakoties, četrās sienās. Iziet no mājas traucē dažādi fiziski šķēršļi, arī iekārtošanās darbā ir visai sarežģīta. Tāpēc brīvais laiks ir nozīmīga laika budžeta sastāvdaļa cilvēkiem ar kustību traucējumiem. Situācija, kad vēlmes neatbilst reālajām iespējām, noved pie indivīda personības disharmonijas. [3] Pilnvērtīga tā laika, kurā cilvēkam nav jāveic paša dzīvei nepieciešamās darbības, t.i., brīvā laika izmantošana būtu uzskatāma par sociālās integrācijas veidu, kura rezultātā arī cilvēks ar kustību traucējumiem varētu gūt gan morālu gandarījumu, gan iekšējo saskaņu.

Pēdējā laikā ir vērojami centieni izmainīt sabiedrības attieksmi šajā jautājumā. To apliecina arī konkrēti fakti - dažādu labdarības pasākumu rīkošana, mēģinājumi piesaistīt sabiedrības uzmanību šīm problēmām ar masu mediju (TV, preses, radio) palīdzību. Tomēr reālajā dzīvē jautājuma risināšana norit pārāk lēni. Tas izskaidrojams ar valsts līmenī ne-

atrisinātu problēmu - vienotas valsts sociālās programmas trūkumu, nestabilo valsts ekonomisko un politisko situāciju. Valstij nav pietiekami daudz līdzekļu slimību profilaksei, veselības traucējumu novēršanai, sociālo un medicīnisko vajadzību apmierināšanai. Atbilstošu speciālistu sagatavošana, jaunu, efektīvu stratēģiju apgušana un ieviešana, piemērota aprīkojuma nodrošināšana neatbilst Apvienoto Nāciju Organizācijas izstrādātajiem standartiem. [10]

Bieži cilvēki ar īpašām vajadzībām paši uzņemas vadību sapratnes uzlabošanas un vienādu iespēju nodrošināšanas procesā. Viņi iestājas par sevis iekļaušanu sabiedrības dzīvē. Tomēr pagaidām viņiem vēl nav izdevies panākt iespēju vienlīdzību. Tāpēc arī valstij aktīvi jāpiedalās šī jautājuma risināšanā.

1992.gadā tika pieņemts likums "Par invalidu medicīnisko un sociālo aizsardzību" [4], kas nosaka invalidu tiesības un valsts un pašvaldību pienākumus pret invalīdiem Latvijas Republikā. Diemžēl, šis - visādā ziņā progresīvais likums - netiek pildīts, jo, to pieņemot, nebija pārdomāts likuma finansiālais pamatojums.

Rietumu valstu pieredze rāda, ka palīdzība cilvēkiem ar īpašām vajadzībām jāsniedz ne tikai ar pastāvīgu materiālo atbalstu, bet arī atbalstot šo cilvēku visu spēju maksimālu atjaunošanu, kas ļautu iegūt pēc iespējas lielāku patstāvību. Latvijai tuvākajā laikā būtu jāpārņem šī pieredze.

Sabiedrības attieksmi pret cilvēkiem ar īpašām vajadzībām lielā mērā nosaka arī ikdienā lietotā terminoloģija.

Invaliditātes termina raksturojums

No padomju sistēmas mantotā terminoloģija un tās aktīvais lietojums joprojām dzīvo mūsu uztverē, bet kļūst neizmantojams starptautiskajā aprītē. Rietumos vārdam "invalids", kā arī terminiem "imbecils" un "oligofrēniķis" nav tikai nepatīkama pieskaņa. Tos nelieto ne sadzīvē, ne zinātnē, jo tie izsaka necieņu pret likteņa piemeklētiem cilvēkiem. Šie vārdi it kā apvelk neredzamu izolējošu loku ap cilvēku, kas, lai arī

fiziski vai garīgi slims, ir sabiedrības sastāvdaļa, un reizē raksturo viņu kā nepilnvērtīgu cilvēku.

Sabiedrības sociālajā un kultūras vērtību sistēmā ir izveidojusies noteikta attieksme pret invaliditāti, tādēļ jaunas invaliditātes definīcijas izstrādāšana ir problemātiska. [6] Zinātnieki cīnās par precīzu un skaidru vienotas terminoloģijas lietošanu, kā arī par to, lai šajā terminoloģijā būtu ietverta kompleksa klasifikācijas sistēma ar mērķi atvieglot zinātnisko un pētniecisko darbu. Pasaules Veselības Organizācija (PVO) ir izstrādājusi un publicējusi klasifikāciju, kas ir zinātniski pamatota un viegli pielietojama. PVO necenšas samazināt un noliegt invaliditātes esamību, nenoliedz ierobežojumus, ko tā rada, ietekmējot patstāvību un autonomiju cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, bet paredz, ka sabiedrībai un tās institūcijām ir jāpilnveidojas, lai spētu reaģēt uz šo cilvēku vajadzībām, jo tās fokusējas uz sabiedrības aizkavējošo vidi (vidi, kas dara nespējīgu) un attieksmes barjerām, nevis akcentē cilvēku defektus vai nevarību. PVO uzsver cilvēktiesību un iespēju vienādošanu. [6]

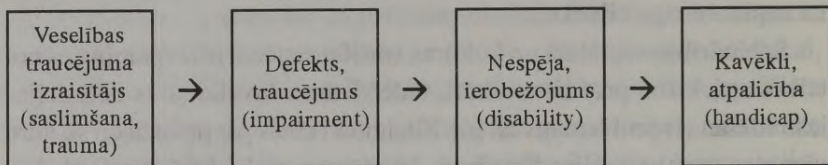
Tā kā Latvijā vēl līdz šim nav izstrādāta analoga klasifikācija, aplūkosim terminoloģiju angļu valodā, iekavās dodot konkrētā jēdziena iespējamo tulkojumu:

Impairment /defekts, traucējums/ - jebkurš trūkums, kā arī psihiskās, fizioloģiskās vai anatomiskās struktūras jeb funkcijas anomālija.

Disability /nespēja, nevarība, ierobežojums/ - jebkurš ierobežojums vai spēju trūkums (slimības rezultātā) funkcionēt tādā kārtībā vai apjomā, kas tiek uzskatīts par normālu katram cilvēkam.

Handicap /traucējuma sekas - kavēklis, kas izraisa atpalcību/ - neizdevīgs stāvoklis konkrētam indivīdam, kas radies slimības vai invaliditātes rezultātā un ierobežo viņa iespējas pildīt sabiedrībā to lomu, kas būtu normāla, atkarībā no viņa vecuma, dzimuma, sabiedriskajiem un kultūras faktoriem.

Pasaules Veselības Organizācijas (PVO) izstrādāto klasifikāciju var attēlot šādā triālaļajā shēmā, kas uzskatāmi parāda terminu savstarpējo saistību (skat. 1.shēmu).

1. shēma. PVO invaliditātes jēdzienu triju līmeņu shēma

Kā redzams šajā shēmā, iespējamo invaliditāti var klasificēt trīs līmeņos, kas seko viens otram atkarībā no cilvēka darbības un organisma funkciju traucējuma smaguma pakāpes.

No tā izriet, ka atpalcība ir atkarīga no attiecībām starp cilvēku un apkārtējo vidi. Atpalcība atklājas brīdī, kad indivīds sastopas ar materiālas, kultūras vai sociālas dabas šķēršļiem, kas ierobežo viņa iespējas izmantot to, kas ir pieejams tā līdzcilvēkiem. Tādējādi atpalcība ir cēlonis nespējai pilnvērtīgi piedalīties sabiedrības dzīvē. [8]

E. Helanders (E. Helander) piedāvā jēdzienu "invalids" saprast kā personu, kas sabiedrībā tiek atpazīts vai ievērots pēc atšķirīgās ārienes vai arī pēc uzvedības, apvienojumā ar funkcionāliem traucējumiem vai kustību ierobežojumiem. [7] Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālajā Asamblejā pieņemtajā Invalidu tiesību deklarācijā ar jēdzienu "invalids" apzīmēta jebkura persona, kas garīgas vai fiziskas, iedzimtas vai iegūtas nepilnvērtības rezultātā nav spējīga pati sev pilnīgi vai daļēji nodrošināt normālu personiskās vai sabiedriskās dzīves vajadzību apmierināšanu.

LR likuma "Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību" [4] 4.pantā noteikts, ka invalīds ir persona, kurai sakarā ar slimību, traumu vai iedzimtu defektu izraisītiem orgānu sistēmas funkciju traucējumiem ir nepieciešama papildu medicīniskā un sociālā palīdzība, bet invaliditāte - ilgstošs vai nepārejošs ar vecuma pārmaiņām cilvēka organismā nesaistīts fizisko vai psihisko spēju ierobežojums, kas apgrūtina personas integrāciju sabiedrībā, pilnīgi atņēm vai daļēji ierobežo tās spēju strādāt un sevi apkopt. Pēc likuma ir noteikts invaliditātes iedalījums, kura

mērķis ir nodrošināt individualizētu sociālo palīdzību. Invaliditāti atkarībā no fizisko un psihisko spēju ierobežojuma pakāpes, ņemot vērā invalīda vecumu, nodarbošanos pirms invaliditātes, ģimenes stāvokli un citus faktorus, kas ietekmē invalīda spēju integrēties sabiedrībā, iedala:

- 1) smaga invaliditāte - integrācija sabiedrībā bez sociālās palīdzības nav iespējama: darba un sevis apkopšanas spējas ļoti ierobežotas, fizisko vai psihisko spēju ierobežojums 60 - 100 procentu robežās;
- 2) mēreni izteiktā invaliditāte - integrācija bez sociālās palīdzības ir apgrūtināta; darba un sevis apkopšanas spējas ierobežotas; fizisko un psihisko spēju ierobežojums 25 - 60 procentu robežās.

Veselības zudums līdz 25 procentiem nav uzskatāms par invaliditāti.

Jāsaka gan, ka šis - likuma 9. pants - sāks darboties tikai no 1997. gada 1. janvāra.

Invaliditātes ekspertīzi mūsu valstī veic pilnvarota ārstu ekspertu komisija Latvijas Republikas Labklājības ministrijas noteiktā kārtībā.

Tomēr jāatceras, ka cilvēki ar īpašām vajadzībām neveido tādu individu kopumu, kuram būtu nepieciešama vienveidīga palīdzība. Tāpēc apzīmējumi un klasifikācija nedrīkst novest pie situācijas, kas atdalītu šos cilvēkus no pārējās sabiedrības vai arī nedotu tiem iespējas izmantot nepieciešamos rehabilitācijas un integrācijas pasākumus. Terminoloģijai jāatklāj katras grupas individuālās problēmas, perspektīvas un iespējas saņemt tieši tādu palīdzību, kas cilvēkiem ar īpašām vajadzībām dotu iespēju pilnvērtīgi iekļauties sabiedrības dzīves norisēs. Savā darbā jēdzienu invalīds aizstājam ar jēdzienu "cilvēks ar īpašām vajadzībām", izņemot tos gadījumus, kad tas tiek lietots likumdošanā un sabiedrisko organizāciju nosaukumos.

Tālāk aplūkosim, ko saprotam ar jēdzienu "kustības" un "kustību traucējumi".

Kustību traucējumi kā viens no invaliditātes veidiem

Kustībām ir reflektors raksturs, un to izpildi regulē daudzas nervu sistēmas daļas. Visu kustību sistēmu no galvas smadzeņu garozas līdz

muskulatūrai sauc par kortikomuskulāro ceļu. Šā ceļa bojājuma rezultātā veidojas kustību traucējumi - attīstās paralīze (kustību nespēja) vai parēze (kustību ierobežojums, muskuļu vājums). [1]

Visbiežāk par invaliditātes cēloni cilvēkiem ar kustību traucējumiem kļūst mugurkaula traumas. Pedējos 20 - 30 gados Latvijā mugurkaulu traumu skaits dažādu iemeslu dēļ arvien vairāk pieaug. Biežākie traumu iemesli ir transporta līdzekļu avārijas, lēkšana uz galvas seklās ūdens-tīlpnēs un izkrišana no dzīvojamo namu augšējiem stāviem. Nav arī paredzams, ka tuvākajos gadu desmitos traumas šo iemeslu dēļ varētu mazināties, jo transporta plūsma turpina pieaugt, bet satiksmes drošība jūtami atpaliek; apkārtējās vides piesārņotības dēļ tiek meklētas jaunas ūdens-tīlpnes, kurās parasti speciālas peldvietas nav iekārtotas. Visbiežāk mugur-kaula traumas gūst cilvēki vecumā no 16 līdz 50 gadiem, kad ir visaktī-vākais posms cilvēka dzīvē. [5]

Otrs ievērojamākais cēlonis invaliditātei, kas raksturojas ar kustību traucējumiem, ir reimatisks saslimšanas. Ar reimatismu, kas agri rada ne vien sirdskaites un asinsrites traucējumus, bet arī locītavu slimības, parasti saslimst bērnībā vai pusaudža gados. Locītavu slimību rašanos var veicināt dažādas infekcijas. Svarīgākās no tām ir tādas ikdienā bieži sastopamas akūtas saslimšanas kā angīna, augšējo elpošanas ceļu iekaisumi vai hroniska infekcija - bojāti zobi, hronisks mandeļu iekaisums, kā arī šobrīd sabiedrībā aktuāla problēma - tuberkulozes un venērisko slimību strauja izplatīšanās.

Izkaisītā skleroze ir viena no izplatītākajām centrālās nervu sistēmas (galvas un muguras smadzeņu) slimībām. Statistiski šī slimība starp saslimšanām, kas izraisa invaliditāti jauniem cilvēkiem, ir ierindojusies trešajā vietā - tūlīt pēc traumām un reimatisķajām saslimšanām. Diagnoze parasti tiek uzstādīta slimniekiem vecumā no 20 līdz 40 gadiem. Pie tam ir novērots, ka ar izkaisīto sklerozi sievietes slimo divas reizes biežāk nekā vīrieši. [1] Cēloņi izkaisītajai sklerozei vēl nav pilnīgi noskaidroti. Vairākums autoru uzskata, ka tā ir infekciozi alerģiska slimība, kuru ierosina vīruss. Vīrusa tiešā ietekmē attīstās imunoloģiskās un bioķīmiskās izmaiņas nervu sistēmā, kuras arī nosaka saslimšanas turpmāko attīstību.

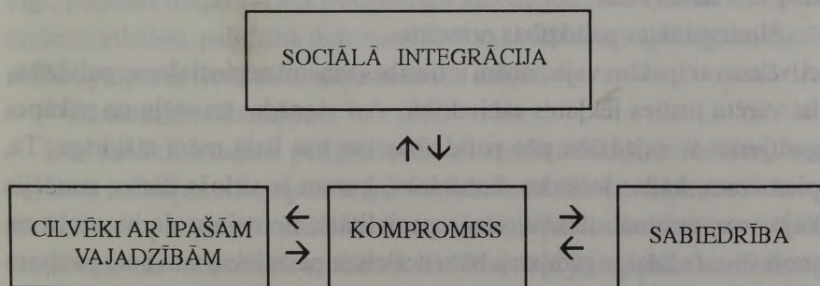
Bez jau minētajiem invaliditāti izraisošajiem faktoriem pastāv vēl daudzi citi cēloņi, kuri izsauc kustību traucējumus ar sekojošu invaliditāti [1], kas savukārt rada dažādus ierobežojumus.

Tālāk aplūkosim iespējas cilvēkiem ar kustību traucējumiem pilnvērtīgi iekļauties sabiedrības dzīves aprītē.

Sociālā integrācija

Sociālā integrācija vispārinātā nozīmē tiek skaidrota kā objekta (personas, grupas, valsts u.c.) iekšējais stāvoklis vai iekļaušanās kādā plašākā sociālā sistēmā, arī tuvošanās tai.

Integrācija ir pastāvīgs un dinamisks savstarpējās adaptācijas process, kurā, no vienas puses, ir cilvēks ar īpašām vajadzībām, kas dzīvo saskaņā ar savām iespējām, vēlmēm un izvēli, bet, no otras puses, sabiedrība, kurai ir jāsniedz atbalsts un jānodrošina iespēju vienlīdzība [10]. Integrācijas procesa pamatā ir abpusēja izpratne, ka vienatnē sasniegt mērķi ir neiespējami, sadarbības iespēju apzināšanās un realizācija, t.i., iespēju aktīvi piedalīties visos sabiedrības dzīves darbības virzienos, iekļauties sociālajās struktūrās, kas ir saistītas ar dažādām dzīves darbības sfērām. Vienkāršāk runājot, tas ir abpusējs ceļš uz kompromisu no sabiedrības un paša cilvēka ar īpašām vajadzībām puses (skat. 2. shēmu).

2. shēma. Sociālās integrācijas shematisks attēlojums

Sociālā integrācija cilvēkam ar kustību traucējumiem nozīmē iekļaušanos normālā sabiedrībā un, neraugoties uz viņam piemītošo fizisko trūkumu, tapšanu par pilnvērtīgu sabiedrības locekli. [11] Integrācijas mērķi balstās uz to, lai dotu iespēju cilvēkam, neatkarīgi no veselības traucējuma rakstura un iemesliem, maksimāli iekļauties sociālajā un ekonomiskajā dzīvē, kā arī iegūt neatkarību, kas nozīmē pēc iespējas lielākas patstāvības iegūšanu. Lai atbrīvotos no otrā plāna lomas sabiedrībā, cilvēkam ar kustību traucējumiem pašam vajag aktīvi piedalīties šajā procesā, kā arī sabiedrībai ir jāpiemērojas šo cilvēku īpašo vajadzību apmierināšanai. [10] Integrācija sabiedrībā nozīmē arī to, ka nepieciešams pēc iespējas izvairīties no speciālu iestāžu un speciāla stāvokļa radīšanas cilvēkiem ar īpašām vajadzībām. Tam ir nozīme tikai tajā gadījumā, ja ar citu līdzekļu palīdzību sasniegt rezultātu ir neiespējami. [12]

Vācijas Darba un sociālās nodrošināšanas ministrija izdala šādus svarīgākos sociālās integrācijas pamatprincipus [12]:

* Mērķtiecības princips - mērķtiecības princips nozīmē, ka nepieciešamā palīdzība tiek sniegta jebkuram cilvēkam ar īpašām vajadzībām, neatkarīgi no saslimšanas pakāpes un iemesla. Arī tajos gadījumos, kad līdzekļi ir nepietiekami, jāmeklē citas iespējas palīdzības sniegšanai.

* Pēc iespējas agrākas iejaukšanās princips - šis princips nozīmē, ka profilakse ir labāka par ārstēšanu. Jo agrāka ir iejaukšanās, jo mazāki izdevumi ir nepieciešami, un pārsvarā gadījumu tā ir arī efektīvāka.

* Individuālas palīdzības princips - cilvēkam ar īpašām vajadzībām ir tiesības saņemt nepieciešamo palīdzību, lai varētu justies iekļauts sabiedrībā. Arī vienādas traucējuma pakāpes gadījumā šī vajadzība pēc palīdzības var būt liela mērā atšķirīga. Tā, piemēram, kādas iestādes darbinieks, kuram ir sēdošs darbs, zaudējis kāju, var turpināt strādāt savā specialitātē, nemainot darba vietu un profesiju. Ja līdzīgs gadījums būtu noticis ar pastnieku, tam būtu pavisam citas sekas. Viņam būtu jāmaina nodarbošanās, jāapgūst jauna profesija, kas prasītu jau plašu pasākumu kopumu.

Bez pieejamas vides radīšanas nav iedomājama cilvēku ar kustību traucējumiem pilnvērtīga brīvā laika izmantošana. Eiropas Kopienas Rehabilitācijas un integrācijas tipveida programmā [10] noteikts, ka īpaša uzmanība jāvelta vairākiem svarīgiem faktoriem:

*Pieejamībai.

Ir plaši jāinformē sabiedrība par vides pieejamības nepieciešamību cilvēkiem ar kustību traucējumiem. Dzīvojamām ēkām, sabiedriskajām iestādēm, tūrisma un citām brīvā laika pavadīšanas vietām, sporta laukumiem un to aprikojumam ir jāatbilst pieejamības pamatnormām. Šīs normas ir jāievēro, aprēķinot dotāciju izmaksas un izsniedzot celtniecības un projektēšanas atļaujas. Nepieciešams izstrādāt noteikumus veco ēku pārkārtošanai. Dzīvojamās mājās īpaša uzmanība jāvelta tam, lai dzīvojamā platība būtu pielāgota individuālajām vajadzībām. Apkārtojamie vidi kopumā jāradā pēc iespējas pieejamāku, ieskaitot tādas pasākumus kā pieejamības standartu noteikšanu un ievērošanu visos veikalos, iestādēs, dienestos, uz ielām utt.;

* Transportam.

Lai nodrošinātu cilvēkiem ar kustību traucējumiem maksimālu neatkarību un izvēles iespējas, ir svarīgi, lai būtu piemēroti sabiedriskā un individuālā transporta līdzekļi. Tiem jāapmierina katra cilvēka individuālās vajadzības;

* Dzīves apstākļiem.

Cilvēkiem ar kustību traucējumiem ir jābūt spējīgiem dzīvot patstāvīgi, parastās mājās un būt integrētiem sabiedrībā. Tiem, kam ir nepieciešams atbalsts, palīdzība ikdienas dzīvē vai kuriem ir vajadzīga medicīniskā aprūpe, ir tiesības to saņemt savās mājās;

* Tehniskiem līdzekļiem.

Bez tradicionālajām palīgierīcēm un medicīniskajām ierīcēm, kas domātas traucējuma kompensācijai vai tā seku likvidēšanai, nepieciešams plašs klāsts palīgierīču ikdienas lietošanai un profesionālajai darbībai. Iestādēm, kas nodrošina ar šādām ierīcēm, tām jābūt pilnā sortimentā un jāpiedāvā tās ieinteresētajām personām un organizācijām;

*Sakaru līdzekļiem un informācijai.

Lai realizētu mērķi maksimāli iesaistīt cilvēkus ar kustību traucējumiem sabiedrības dzīvē, vēlams viņiem padarīt pieejamus visus sakaru un informācijas līdzekļus. Telefoniem u.c. sakaru līdzekļiem jābūt uzstādītiem tā, lai tie būtu pieejami lietošanai arī cilvēkam ratiņos. Pieejamības zīmēm jābūt novietotām svarīgākajās vietās, arī tualetēs. Jābūt informācijai, kur griezties pēc palīdzības un tml. Šīm zīmēm jābūt starptautiskām ar tulkojumu vairākās valodās.

Informācijas pieejamība ir neatkarīgas dzīves priekšnoteikums, tāpēc ir nepieciešami speciāli informācijas centri. Ir jāatbalsta sociālā konsultēšana, sociālie dienesti, sabiedriskās organizācijas, ģimenes palīdzība un paša indivīda piedalīšanās iespējas;

* Sportam.

Sports un sporta aktivitātes ir jāatzīst par vienu no svarīgākajiem integrācijas faktoriem. Tāpēc ir nepieciešams atbalstīt un paplašināt visa veida sporta aktivitātes, informēt sabiedrību, apmācīt personālu, projektēt piemērotus sporta centrus, sadarboties ar organizācijām, kas to veic. Jāorganizē sporta pasākumi, kuros cilvēki ar kustību traucējumiem varētu piedalīties kopā ar veselajiem cilvēkiem;

* Brīvajam laikam un kultūras aktivitātēm.

Vajag atbalstīt šo cilvēku aktīvu piedalīšanos dažādās kultūras, sociālajās un politiskajās aktivitātēs, kā arī dot iespēju piedalīties tajās profesionālā līmenī. Jānovērš strukturālie, tehniskie un fiziskie šķēršļi, kā arī aizspriedumi, kas ierobežo minēto darbību. Īpaši vajadzētu uzlabot iekļūšanu kinoteātros, teātros, muzejos, mākslas galerijās, tūrisma un citās atpūtas vietās. Kultūras un atpūtas vietas jāplāno tā, lai tās būtu pieejamas ikvienam. Tūrisma un kultūras vietu ceļvežiem ir jāsaturs visdažādākā informācija par apkalpošanas iespējām cilvēkiem ar kustību traucējumiem.

Tā kā mūsu darba tēma ir saistīta ar pilnvērtīgu brīvā laika pavadīšanu cilvēkiem ar kustību traucējumiem, sīkāk aplūkosim brīvā laika jēdzienu.

Brīvā laika jēdziens

Brīvais laiks ir nozīmīga visu iedzīvotāju laika budžeta sastāvdaļa, kurā atspoguļojas katra indivīda dzīves veids, skatījums uz apkārt notiekošo. [2] Brīvo laiku var izmantot izglītošanās nolūkiem, intelektuālajai attīstībai, kontaktiem ar draugiem, radniekiem un paziņām. Brīvais laiks ir nozīmīgs faktors personības vispusīgā attīstībā. Tā teorētiskā apguve uzskatāma par mūsdienu sabiedrisko zinātņu fundamentālu problēmu. Daudzi zinātnieki (S.Strumiļins, E.Vēbers, S.Kravčenko, P.Fillihis u.c.) pievērsušies brīvā laika izpētei.

Šobrīd vēl nav izveidots vienots priekšstats pat brīvā laika izpētes pamatjautājumos. Pirmā problēma, ar kuru nākas saskarties, ir tā, ka nav noteiktas precīzas brīvā laika robežas. Sīkāk iepazīstoties ar dažādām pieejām, par piemērotāko atzinām koncepciju, kurā brīvais laiks ir darbība, ko nosaka iekšējās personiskās vajadzības, respektīvi, dzīves orientācijas sistēma, vajadzības un intereses, kas atklājas katra cilvēka kultūras un atpūtas darbībā. Brīvā laika specifikas iezīme ir brīva nodarbību izvēle un to savstarpēja apmaiņa. Pie tam tiek uzskatīts, ka darbs nav pazīme, kas nošķir brīvo laiku no pārējā, jo daudzas brīvā laika nodarbes ir saistītas ar radošo darbību - tātad arī darbu.

Brīvais laiks tikai tad ir uzskatāms par lietderīgi pavadītu, ja tajā iekļaujas nodarbes, kas vispusīgi attīsta personību. Tam jāietver sevī tādi elementi kā garīgā, sociālā un fiziskā darbība. Svarīga ir ikviena cilvēka izpratne par brīvā laika racionālas izmantošanas nozīmi paša veselībai un garīgai attīstībai. Izejot sabiedrībā, apmeklējot iestādes kopā ar pārējiem sabiedrības locekļiem, cilvēkiem ar kustību traucējumiem tiek dota iespēja sajūties līdzvērtīgiem, piedalīties, dot citiem un iegūt pašam.

Tas nozīmē, ka sociālās integrācijas procesā ir ļoti svarīgi ļaut indivīdam brīvi izvēlēties brīvā laika pavadīšanas veidus, savukārt sociālā darbinieka uzdevums ir nodrošināt šīs izvēles realizēšanas iespējas, nevis atturēt no tām, tādā veidā palīdzot pārvarēt radušās indivīda objektīvās un subjektīvās barjeras brīvā laika pavadīšanā.

Brīvā laika pavadīšanas izvēli vienmēr ierobežo subjektīvie un objektīvie faktori - katra cilvēka reālo iespēju diapazons. Pirmkārt, ir jābūt objektīvām iespējām, kas izpaužas kā noteiktas atpūtas veida infrastruktūras līmenis, pieeja garīgām vērtībām. [9] Otrkārt, ne mazāk svarīga ir arī cilvēka attieksme pret brīvo laiku, kas ir saistīta ar vecumu, veselību, ģimenes stāvokli, psiholoģiskajām īpatnībām u.c. Aplūkosim, kādas ir šo objektīvo un subjektīvo faktoru īpatnības cilvēkiem ar kustību traucējumiem.

Mūsaprāt, pie objektīvajiem faktoriem būtu minami apkārtējās vides piemērotība cilvēkiem ar kustību traucējumiem, kā arī viņu materiālās iespējas. Tā var būt ne tikai nespēja plašai iedzīvotāju kategorijai iegādāties biļeti uz kādu no kultūras pasākumiem, bet arī nespēja apmaksāt nepieciešamo transportu, bez kura pārvietošanās nav iespējama. Uz katru cilvēku radušies apstākļi iedarbojas atšķirīgi, katrs pats var veidot savu dzīvi, realizēt savas iespējas konkrētā dzīves situācijā. Tas ir atkarīgs no iekšējo resursu mobilizācijas, kas izpaužas spējā darīt to, kas ir nepieciešams, orientēties situācijā, objektīvi to novērtēt, iniciatīvā un aktivitātē darbībā, kā arī individuālā attieksmē pret savu invaliditāti, kas izpaužas pašnovērtējumā. Ne mazāk svarīgas ir attiecības ar draugiem, kaimiņiem, apkārtējiem, kas dod iespēju saņemt palīdzību, atbalstu, varbūt pat veidot kopēju sadarbību.

Lai gan neeksistē absolūti kritēriji un normas, pēc kuriem varētu novērtēt cilvēka dzīvi no ārienes, der atcerēties, ka vissvarīgākais un arī nekļūdīgākais kritērijs, lai arī tas nepadodas loģiskam izskaidrojumam, ir katras personības apmierinātība vai neapmierinātība ar dzīvi, kas reālā darbībā izpaužas kā katra indivīda personīgā attieksme pret sevi un sabiedrību.

Aptauja, kuru veicām invalīdu biedrībā "Aplis", parāda, ka lielākā daļa cilvēku ar kustību traucējumiem ir psiholoģiski nobrieduši aktīvai rīcībai. Lai gan par būtiskākajiem iemesliem, kas traucē atrasties sabiedrībā, respondenti minēja dažādus fiziskus šķēršļus un materiālās grūtības, sava vieta bija arī vairākiem subjektīvas dabas iemesliem. Tā 20% aptaujāto par būtisku iemeslu min kautrīgumu; 15% izjut atstumtību, 15% traucē apkārtējo attieksme. Rezultātā šķietamās un esošās pretrunas

var novest pie tā, ka personības struktūra pamazām pārkārtojas un cilvēks dara tikai, ko vajag, nevis to, ko vēlas. Tādējādi deformējas viņa aktivitāte, zūd griba, iniciatīva un individualitāte. Ja runājam par personības spējām un potenciālajām iespējām, jāatzīmē, ka liela nozīme ir pašvērtējumam, kas pauž zināmu pretenziju līmeni pret sevi. Indivīds sevi novērtē divējādi :

- 1) savu pretenziju līmeni salīdzinot ar savas darbības objektīvajiem rezultātiem,
- 2) sevi salīdzinot ar citiem cilvēkiem. [6]

Tas ir saistīts ar katra indivīda pašvērtējuma pakāpi atkarībā no konkrētās situācijas un sociālajiem apstākļiem. Personības vispārīgo pašvērtējumu stipri ietekmē arī tās individuālās īpatnības. Cilvēkiem ar kustību traucējumiem tā varētu būt individuālā attieksme pret savu fizisko defektu, jo nav iespējams to noslēpt apkārtējiem. Rezultātā indivīda zems pašvērtējums noved pie tāda psiholoģiskā stāvokļa, kad atrašanās sabiedrībā ir apgrūtināta. Lai indivīds atrastu savu vietu dzīvē, adekvāts sevis novērtējums ir ne mazāk svarīgs, kā šīs pozīcijas aktīva realizācija. [7]

Ja runājam par cilvēka dzīvi kā vienotu veselumu, brīvais laiks uzskatāms par tā neatņemamu sastāvdaļu. Loģiski, ka dzīvē, kurā ir sabalansētas darba, pienākumu un atpūtas proporcijas, nav nepieciešama ārēja iejaukšanās brīvā laika organizācijai. Bet, kā liecina veiktās aptaujas dati, cilvēkiem ar kustību traucējumiem ir nepieciešama specifiska (sociālā darba speciālista, psihologa u.c.) palīdzība, lai novērstu objektīvo un subjektīvo faktoru darbības rezultātā radušās barjeras.

Autori apzinās, ka šajā darbā ir daļēji izpētīta tikai viena no sociālās integrācijas iespējām cilvēkiem ar kustību traucējumiem - pilnvērtīga brīvā laika pavadīšana. Turpmāko pētījumu iespējas ir ļoti daudzveidīgas. Domājam, ka jau tuvākajā laikā tās nepieciešams realizēt.

Literatūras saraksts:

1. *Eniņa G., Bērziņš J., Puriņš I.* Nervu sistēmas slimības, 2. daļa.- Rīga: Zvaigzne, 1977.- 203 lpp.
2. Ģimenes enciklopēdija, 1. sējums. - Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1989.- 832 lpp.
3. *Kons I.* "Es" atklāšana.- Rīga: Avots, 1982.- 335 lpp.
4. Par invalidu medicīnisko un sociālo aizsardzību: LR likums Nr.536, 1992.g. 29.sept.// LR AP Valdības Ziņotājs. - 1992. - Nr.42/43.
5. *Ruks V.* Mūsdienīgu mugurkaula traumu ārstēšana Latvijā un tās atbilstības virzieni.// Latvijas Ārsts. - 1989. - Nr. 3. - 49.- 51. lpp.
6. Families and Disability: Occasional Papers Series, No. 10, 1994.- Vienna: United Nations, 1994.
7. *Helander E.* Beyond prejudice and dignity : An introduction to community based rehabilitation. - Geneva, United Nations Development Programme, 1993.
8. The Social Work Dictionary. - Maryland, 1976. - p.157.
9. Академия наук Эстонской ССР . Институт истории . Культура и свободное время (по материалам Прибалтийского региона и Ленинграда).- Таллин. 1982.- с. 137.
10. Всемирная программа действий в отношении инвалидов ООН-Нью-Йорк, 1983
11. *Иванова А.* Социальная среда и психологическое здоровье населения. //Социс.- 1992. - Nr 1. - с.19- 31.
12. *Риндт М.* Интеграция в профессиональную деятельность инвалидов в Федеративной Республике Германия. - Федеральное министерство по труду и социальному обеспечению, 1991.

Augstskolas "Attīstība" bibliotēka

Krājumā "Bibliotēka un bibliotekārs: priekšstati un realitāte" (Rīga: LU, 1994) Zanda Raciborska, runājot par bibliotēku veidiem un tiem, raksta: ". augstskolas bibliotēkas ne tikai palīdz mācīties, bet arī glabā un piedāvā informāciju zinātniskiem darbiem - sākot ar pirmo kursa darbu un beidzot ar nopietniem, oriģināliem pētījumiem."

Šim raksturojumam pilnībā atbilst arī augstskolas "Attīstība" bibliotēka. Tā ir jauna, izveidota 1992.gadā. Četru gadu laikā tās grāmatu fonds izaudzis no 600 līdz 3300 iespiedvienībām 1995.gadā. Tā kā bibliotēkas galvenais uzdevums ir sociālā darba un sociālās pedagoģijas studentu informatīvā un konsultatīvā apkalpošana, grāmatu fonds tiek mērķtiecīgi papildināts, iegādājoties galvenokārt speciālo literatūru. Apmēram 90% grāmatu tematiski ir saistītas ar augstskolas mācību priekšmetiem, pārējās ir daiļliteratūra un grāmatas, kas tikai daļēji atbilst mācību procesa specifikai, piem., literatūra par vēsturi, ģeogrāfiju, etnogrāfiju, tehniku u.c. Grāmatas ir latviešu, angļu, krievu, vācu un neliels skaits arī citās valodās (somu, dāņu).

Pēc tematikas grāmatu sadalījums ir šāds:

socioloģija – 18%; sociālā darba teorija un prakse – 18%; psiholoģija – 14%; medicīna – 12%; pedagoģija – 9%; filozofija, ētika – 6%; reliģija – 6%; valsts un tiesības – 4%; statistika, demogrāfija – 4%.

No minētajiem skaitļiem redzams, ka, grāmatas iegādājoties, vislielākā vērība ir piegriezta socioloģijai un sociālā darba teorijai un praksei. Darbi galvenokārt ir angļu un vācu valodā, un to autori ir zinātnieki, kas veido mūsdienu socioloģisko domu pasaulē (A.Kadušins, Č.Zastrovskis, J.Tobi, R.Mertons, Č.Švarcs, L.Šulmans, V.Čess un daudzi citi). Fondu paplašināšanā liela nozīme ir dāvinājumiem. Starp dāsnākajiem dāvinātājiem jāmin Merilendas universitātes, ASV prof. Aina Ozoliņa-Nučo, Konektikutas universitātes, ASV sociālais darbinieks Eriks Rodko, Santgallenas Sociālā darba augstskolas, Šveice docētāji,

Dienvīdkalifornijas universitātes, ASV prof. Bilis Mēzans, Monmoussas universitātes, ASV prof. dokt. Marks Rodžerss, Alises Solomonas Berlīnes Sociālā darba augstskolas akadēmiskais personāls u.c. Ari augstskolas "Attīstība" darbinieki, dodoties komandējumos uz ārzemēm, atved jaunāko literatūru.

Lai nodrošinātu normālu mācību procesu, atsevišķas grāmatas ir iegādātas lielā skaitā, piem., angļu un vācu valodas vārdnīcas un mācību grāmatas, literatūra alternatīvajā pedagogijā, reliģijā, vadišanas teorijā.

Latviešu valodā ļoti trūkst grāmatu par sociālo darbu, nav sociālā darba terminoloģijas un skaidrojošās vārdnīcas, tāpat arī preses izdevumu par sociālā darba jautājumiem. Tādēļ augstskolas studentu pētnieciskie darbi, kas atrodas bibliotēkā, ir īpaši vērtīgi, pat unikāls materiāls, pēc kura ir vislielākais pieprasījums ne tikai pašā augstskolā, bet ar tiem nāk iepazīties arī citu augstskolu studenti. Tie ir jaunāko kursu studentu projekti par sociālo darbu Latvijā 20.-30. gados, par šodienas sabiedriskajām organizācijām, kas nodarbojas ar sociālo jautājumu risināšanu, kā arī vecāko kursu studentu projekti un diplomprojekti, kas ir nopietni zinātniski pētījumi ar priekšlikumiem par sociālā darba organizēšanu un sociālo problēmu risināšanu Latvijā. Pavisam bibliotēkā ir ap 350 studentu darbu.

Lai palīdzētu studentiem izvēlēties literatūru, kas nepieciešama gatavojoties pārbaudījumiem vai arī izstrādājot referātus, projektus un diplomprojektus, bibliotēkā bez alfabētiskā un sistematiskā kataloga tiek veidoti tematiskie literatūras saraksti. Šim nolūkam kalpo arī tematiski sakārtotie laikrakstu izgriezumi par aktuāliem jautājumiem un likumdošanas aktu apkopojums ar papildinājumiem un grozījumiem par sociālo palīdzību dažādām iedzīvotāju grupām.

Īsas ziņas par bibliotēkas darbību 1995.gadā:

lasītāju skaits - 350;

grāmatu izsniegums - 1744;

lasītavas apmeklētāju skaits - 3616;

bibliotēkas fonds - 3344 grāmatas.

Bibliotēkas adrese - Rīga - 7, Eiženijas ielā 1.

Bibliotēkas vadītāja *Eleonora Kampare*

Sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskolas "ATTĪSTĪBA" absolventi

1995.gadā augstskolu "Attīstība" absolvēja, profesionālos un bakalaura diplomus saņēma:

<i>Eviņa Apine</i>	bakalaura darba tēma	Pašvaldību sociālā atbalsta centrs ģimenēm, kurās ir bērni ar speciālām vajadzībām
<i>Normunds Apinis</i>	bakalaura darba tēma	Sociālo problēmu risināšanas perspektīvas Latvijā starptautisko finanšu institūciju ieguldījumu ietekmē
<i>Ārija Baltiņa</i>	bakalaura darba tēma	Rīgas pilsētas sociālās palīdzības sistēmas pārvalde
<i>Žanete Batņa</i>	bakalaura darba tēma	Jauniešu sociālā aizsardzība jaunatnes organizāciju darbībā
<i>Rudīte Burova</i>	bakalaura darba tēma	Sociālā atbalsta formas un metodes ģimenēm ar onkoloģiski slimiem bērniem
<i>Vadims Dubovs</i>	bakalaura darba tēma	Budisma filozofisko uzskatu izmantošana sociālajā darbā
<i>Vladislavs Fedotovs</i>	bakalaura darba tēma	Sociālā pedagoga darba specifika Latvijas cietumos
<i>Ingrīda Gailīte</i>	bakalaura darba tēma	Rīgas rajona sociālā darba sistēmas vadība

<i>Tatjana Golubkova</i>	kvalifikācijas darba tēma (kopā ar <i>Irinu Jesaibegjanu</i>)	Sociālā pedagoga darbības modelis privātā skolā
<i>Svetlana Gorbunova</i>	kvalifikācijas darba tēma	Sociālā pedagoga darbība pusaudža ģimenē krīzes situācijas apstākļos
<i>Ilze Ieviņa</i>	bakalaura darba tēma	Profesionālā sociālā darba teorētisks pamatojums
<i>Sigita Ivaņionoka</i>	bakalaura darba tēma	Sociālā palīdzība atbrīvotajiem no penitenciārājām iestādēm
<i>Irina Jesaibegjana</i>	kvalifikācijas darba tēma (kopā ar <i>Tatjanu Golubkovu</i>)	Sociālā pedagoga darbības modelis privātā skolā
<i>Tatjana Krugleņa</i>	kvalifikācijas darba tēma (kopā ar <i>Jeļenu Neimani</i>)	Sociālā pedagoga darbība bērnu pašrealizācijas centrā "Simbols"
<i>Jeļena Neimane</i>	kvalifikācijas darba tēma (kopā ar <i>Tatjanu Krugleņu</i>)	Sociālā pedagoga darbība bērnu pašrealizācijas centrā "Simbols"
<i>Egīls Mazūrs</i>	bakalaura darba tēma	Fondētā pensiju shēma - vecuma sociālfinansialā nodrošinājuma pamatelements
<i>Sarmīte Prole</i>	bakalaura darba tēma	Valsts sociālā politika Latvijas Republikā
<i>Vija Rogozina</i>	bakalaura darba tēma	Audzģimene /foster care/ kā alternatīva bērnu audzināšanai ģimenes apstākļos
<i>Līga Sporāne</i>	bakalaura darba tēma	Jaunās ģimenes problēmas / sociālais aspekts

<i>Irina Šablinska</i>	kvalifikācijas darba tēma	Sociālā pedagoga darbība pusaudžu radošo spēju attīstīšanā mācību - audzi- nāšanas procesā
<i>Kristīne Vanaga</i>	bakalaura darba tēma	Kristīgā pieeja cilvēku ar speciālām vajadzībām sociālajā rehabilitācijā
<i>Ilze Veisbārde</i>	bakalaura darba tēma	Piedāvājums un pieprasī- jums darba tirgū
<i>Ieva Zaharāne</i>	bakalaura darba tēma	Sociālā palīdzība devian- tiem un delinkventiem bēr- niem Rīgas pilsētā
<i>Inta Zandersone</i>	bakalaura darba tēma	Sociālā darbinieka profe- sijas teorētiskais pamato- jums

Rakstu autori.

Gunta Anča -- Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība"
3. kursa studente

Aija Apele -- Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība"
3. kursa studente

Evija Apine -- Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība"
bakalaure

Laila Balode -- Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas
"Attīstība" 3. kursa studente

Ivars Balodis -- Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas
"Attīstība" 3. kursa students

Sarmīte Bambe -- Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas
"Attīstība" 3. kursa studente

Sarmīte Dukure -- Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas
"Attīstība" 3. kursa studente

Zigrīda Goša – Dr. oec., Latvijas Universitātes Ekonomikas fakultātes
Statistikas un demogrāfijas katedras docente, Sociālā darba un sociālās
pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācībspēks

Raimonds Inne – Dr. paed., Sociālā darba un sociālās pedagoģijas
augstskolas "Attīstība" studiju un zinātniskā darba prorektors, docents

Una Kalniņa – Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas
"Attīstība" 3. kursa studente

Viljams Mēzans [William Meezan] – D.S.W.Ph.D. profesors, Dienvidkalifornijas Universitātes Sociālā darba skolas doktorantūras studiju programmas direktors, ASV, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācībspēks, konsultants

Māris Pļaviņš -- Paula Stradiņa Valsts Klīniskās slimnīcas Nefroloģijas nodaļas vadītājs, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācībspēks

Marks E. Rodžerss [Mark E. Rodgers] — D.S.W., asociētais profesors, Monmotas universitātes Sociālā darba bakalauru programmas (B.S.W.) direktors, ASV; Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācībspēks, Vasaras skolas akadēmiskais direktors

Lidija Šilņeva -- Dr. paed., Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" rektore, sociālā darba studiju programmas direktore

Anita Ušacka – Dr. iur., Latvijas Universitātes Tiesību zinātņu pamatu katedras vadītāja, Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" mācībspēks

Gita Videre – Izraēlas Izglītības ministrijas Ziemeļu apgabala inspektore

Lolita Vilka -- Dr. phil., Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" docente

Inta Zandersone -- Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolas "Attīstība" bakalaure un mācībspēks

Summary

The profession of social work and social pedagogics is at the beginning of its creation in Latvia.

The Higher School of Social Work and Social Pedagogics *ATTĪSTĪBA* was the first higher educational institution in Latvia that started training of specialists with a higher professional education in social work and social pedagogics.

Attīstība was founded on November 2, 1988 as the Adult Requalification and Training Centre. The first full-time courses for social workers were offered in 1991. In 1992 - 1993, experts from Sweden and Finland appointed by the Nordic Committee of Schools of Social Work inspected and approved the work of *Attīstība* and in 1993 it became the Higher School of Social Work and Social Pedagogics and achieved accreditation from the Ministry of Education of Latvia.

The first graduates received their Professional Diploma and Bachelor Degree in Social Sciences in 1995.

The first volume of the book "**Dzīves jautājumi**" ("**Questions of Life**") - "Social problems and the ways how to solve them" was published in May 1995.

There are no textbooks in the area of social work and social pedagogics available in the Latvian language. The Scientific Board of *Attīstība* made a decision to publish an annual scientific methodical book "*Questions of Life*" (under the guidance of the Rector of the Higher School *Dr. Lidiņa Šiņņeva*) and thus, partly, to fill up this deficiency. The goal of this publication is to give possibility to the academic staff of the Higher School, to other

Latvian and foreign specialists to speak about social problems, about social work and social pedagogics issues to Latvian audiences on a theoretical level, to render methodical recommendations and assistance to students and social workers in the field; to give possibility to students of the Higher School *Attīstība* to demonstrate results of their scientific work within the framework of the projects and the study process, to improve skills necessary for work on scientific publications and the Latvian language terminology in social work and social pedagogics.

Now we offer our readers the second volume of the book "*Questions of Life*" - "Social work: conclusions, experience and practice". This volume includes articles written by the academic staff and students of *Attīstība*, by Latvian and foreign specialists in social work and contains a broad analysis of social work aspects.

Short summaries of the articles:

Lidija Šilņeva - Dr. paed. Rector of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*, Director of the Social Work Programme.

Article "Meaning of Scientific Research Work in the Training of Social Workers and Social Pedagogues".

The goal of this article is to show the significance of the role of students' research work within the framework of the study programme. The article contains an analysis of the students' research process, shows a close connection between scientific work and social work practice; parallels between scientific process and practice process are being investigated, as well as scientists - practitioners' roles are being distributed. The Article points to the practical significance of the scientific research under current social conditions in Latvia.

Lolita Vilka - Dr.phil. Docent of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

Article "How to Think about Social Space and Time?"

" The purposefulness of this article is based on the basic knowledge of society as objective and subjective reality, and as space of a broad spectrum of social processes and interrelation; about dominance processibility, respectively, time in social problems. In the author's opinion, the question of how to think about social space and time is crucial in social work theoretically as well as practically. With the help of this category, the problems become "observable", it is possible to ascertain tendency and character of their development. The possibility to manage the process and to have alternative solutions of the problem proceed from it. The concepts of social space and social time are filled, from the point of view of the content, with obvious and imaginative things (of the world of mind).

When filled, from the point of view of the content, these concepts simultaneously serve as "thinking instruments" in the analysis of problem situations.

These are categories, with the help of which, thinking acquires systematic character.

Mark E. Rodgers - DSW, BSW Programme Director, Associate Professor, Monmouth University, USA.

Article "Social Work Practice at the Macro Level".

This article offers an answer to the question, what is macro social work practice? It also goes on to identify where macro social work needs to be practised as well as the knowledge base and training necessary for practising it. Three macro-practitioner roles are described; a political staffer working directly with the government or elected officials; a high level government administrator working for example in the Ministry of Welfare; and a policy evaluation / analyst working either for government or an N.G.O. The paper explores the issues and value dilemmas present while working as a macro practitioner and the resulting implications for professional education in social work.

Inta Zandersone - BSW, lecturer of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

Article "The Profession of Social Worker" briefly acquaints with definition, functions and duties of a social worker.

The author comes to the conclusion that the social worker is not a narrow profile specialist who works only with individuals, groups of people or with solutions of social problems of society.

His responsibilities include evaluation of the client's needs irrespective of who the client is, e.g. individual, group, society; forecasting of risk possibilities, planning of corresponding activity. Social worker must have a feeling of responsibility regarding the results of his professional work.

Lidija Šilņeva - Dr.paed. Rector of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*, Director of the Social Work Programme.

Article "A Model for the Work of Professional Social Workers".

The author, takes as a basis The Copenhagen Declaration and Programme of Action. World Summit for Social Development, March 6-12, 1995 that was signed by the leaders of 117 states including the President of the Latvian Republic Guntis Ulmanis. The author notes that among the tasks, advanced in this Declaration, special attention is paid to the creation of social policy, foundation of social institutions, to the development of social services accordingly to the needs of the inhabitants, and to carrying out of social support professionally. Realisation of this process in Latvia, as well as in the whole world, is impossible without participation of professional social workers.

This new profession enters Latvia, where the incomprehension of the social work theory and practice dominates. There is no place for the profession of social work in the register of the professions of the Republic of Latvia and there is no understanding of the meaning of social work in the social development of the state.

The author outlines perspective for the directions of the professional work and determines the main criteria of the professionalism of social worker within the framework of a general model.

The author accents the conclusion that professional work of the social worker and social pedagogue in Latvia nowadays must be based on the world's and Latvian Republic's standards of professions and on local social realities.

Raimonds Inne - Dr.paed. Prorektor of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*, docent.

Article "Some Aspects of Social Work Management".

The author notes that management is a function of social, biological or technical system, that is organised in a certain way and it definitely has specific character in each of these spheres. The specific character of the management of the public system is mainly determined by the fact that the main component of this system is either a man or a group of people.

It is necessary to look at the management process of the public system not as relations: subject - object, but as a subject-subject interaction.

Social work is mainly directed to the satisfaction of the client's needs and requirements, therefore we can say that social work management is management oriented to the client.

Social work management is based on 4 columns (bases):

1) meditation, 2) communication, 3) productive teamwork, 4) involvement of employees into management.

Zigrīda Goša - Dr.oec, docent of the Economics faculty University of Latvia (chair of demography), a member of the academic staff of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

Article "A Description of the Living Standard of the Inhabitants".

The goal of this article is to examine the main indicators and terms, which are used for characterisation of the living standard

of the inhabitants. The living standard of the inhabitants is the degree of satisfaction of the material and cultural needs. It can be measured in a narrower or broader meaning.

In a narrower meaning, the living standard characterises a degree of satisfaction of various material and spiritual benefits in the consumption by an individual and a degree of satisfaction of a person's personal needs.

In a broader meaning - complexity of social economic conditions of life of the inhabitants, its various aspects (employment of the inhabitants, working conditions, health and education of the inhabitants, their leisure time and how they spend it).

According to the UNO Development programme surveys on the peoples development in 174 countries of the world, arranged according to social conditions and opportunities criteria, Latvia, in 1995, occupies 48th position - in a group of states with a high level of peoples' development; in 1994, Latvia was in 30th position; in 1993 - 35th position, in 1992, Latvia was included into the USSR's data.

Māris Pļaviņš - Head of the Nephrological Department of the Paul Stradin State Clinical Hospital, a member of the academic staff of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

Article "Health and the Models of Diseases".

This article is dedicated to the understanding of health, disease, and the origin of diseases. The author emphasises the idea that health, disease and disability are not only medical concepts, but specific psychosocial phenomena. Any social problem can become psycho or psycho - psychological, and can cause an insoluble conflict or overload.

Various definitions of health are being considered in this article. The author analyses "health potential" that helps to maintain a dynamic balance between health and disease, briefly describes a healthy way of life and considers the most popular models of

diseases: medical, psychosomatic, stresscoping, risk factors, deviant behaviour, socio-economic.

The author doesn't state, which model is the right one. He comes to the conclusion that there is no "right" model - there are several, and they allow us to explain diseases in a many-sided way.

There is a difference whether we speak about disease as a clinical diagnosis, therapy, social prevention or rehabilitation.

The author emphasises that the present health care system is not directed toward preservation of health, it is directed toward care of the sick people. The author puts forward an important task, how to reform medicine when all former concepts were not directed to prevention, but were directed to therapy.

Anita Ušacka - Dr.iur. Department of Basics of Law, University of Latvia a member of the academic staff of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

Article "Children's Rights as a Component of International Human Rights".

The author analyses the Convention on Children's Rights held at the UNO General Assembly on November 20, 1989. More than 170 countries ratified this international agreement. The Convention on Children's Rights came into force in Latvia on April 14, 1992.

Since 1990 considerable progress has been achieved in the improvement in the living standard of children in the world. It means that 25 million less children will die in 1996 than in 1990. The number of children with disabilities decreases.

At the same time, it should be admitted that the social protection of children and their position during the transition period in post-communist countries, including Latvia, will become worse.

It is necessary to work out special programmes for social protection of children, and special programmes in the area of

children's rights. Governments should define special priorities in this area.

Evija Apine - BSW, graduate of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

Article "Social Work Methods and the Nature of Work with Groups and Families".

The author uses the theory of social work and experience in the field of social work in her review of general methods of social work: information rendering, teaching skills necessary for overcoming difficulties, advice, recommendation, modelling, identification, logical discussion, ventilation as well as specific methods as paraphrasing, clarification, reflection, interpretation, concentration, confrontation etc.

There is a special group of methods which is meant for supporting the client in the performance of his role: active ensuring with resources, direct intervention etc.

The author notes that these methods can be used in work with individuals, families and groups. Organisation of group work is effective when there is a great demand for a social worker's support and assistance, when a solution of a specific problem could be promoted with the help of organisation of self-help, or when people have the same problem as a basis of their disharmony.

The author emphasises that the social worker must be able to work in such way that members of a group or members of a family could use their own resources to a fuller extent. The social worker must be able to direct the activity of these people. Group members collaborate, solve problems and simultaneously render mutual support; thus the group itself becomes catalyst in the solution of the problems.

William Meezan - DSW, professor, Director, P.H.D. Programme, University of Southern California, Los Angeles, USA, a consultant and a member of the academic staff of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attīstība*.

Article "Toward the Development of a Continuum of Services for Families and Children in Latvia"

Based on philosophies, theories and practices development in United States and other western nations, this paper attempts to articulate a framework for dealing with the emerging problems of families and children in Latvia. While the specific solutions suggested in this paper should be adapted to the culture and conditions of Latvia, it is believed that the framework presented is applicable to the current Latvian situation and can guide policy makers in their attempts to address the problems of families and children as resources become available.

Gita Vider - inspector of the Northern Region of the Ministry of Education of Israel.

Article "Social Adaptation of Blind and Visually Impaired Children in Schools Providing General Education".

This article is based on conclusions of physicians, psychologists, pedagogues, social workers, on statistic data, and on the author's scientific research. The author notes that the Ministry of Education of Israel together with psychological and social service came to a conclusion that it is necessary to create such training and educational conditions for blind and visually impaired children, that a child, not being separated from his family, could receive everything necessary for normal development as do other children who have no health problems. Children should be in their natural environment, namely: family, contacts with neighbours and friends.

To create these conditions it is necessary to devote maximum efforts, to have joint work of all services directed to successful adaptation of blind and visually impaired children in the educational system.

Israeli schools, which provide general education, create possibilities for blind and visually impaired children to acquire various skills necessary for movement and independence.

Psychologists and social workers work with children and their families - parents can share their problems, exchange experiences, and get information about the most modern systems for work with blind and visually impaired children etc.

Adaptation of blind or visually impaired children in Israel takes place in the following way: either a special rehabilitation class is created in a place where a child lives, or blind and visually impaired children study in an ordinary class.

For children who have, together with sight problems, additional problems and for children who are not able to attend ordinary schools, there is a special school. The main attention in this school is paid to physical and psychological rehabilitation of these children.

It is worth mentioning that the author organised a special research among sighted pupils to find out their attitude toward blind pupils. 468 pupils of urban schools who study in Haifa, Tel-Aviv, Jerusalem, participated in this research. These were 10-11 years old pupils.

Aija Apele and Sarmite Bamber - 3rd year students of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics *Attistiiba*.

Article "Social Work with Families of Drug Addicts".

The authors use the conclusions which they received during their investigation that was carried out within the framework of their project. They emphasize that social work with families of drug addicts is an interaction between a drug addict, a rehabilitation institution and his family.

The goal of a social worker, when he works with a family of a drug addict, is to cooperate with members of his family, the rehabilitation institution and its clients in conformity with their needs and interests. Furthermore to facilitate the creation and development of relations between a drug addict and members of the family, as well as preparation of a drug addict and members of his family for new social-psychological relations.

Laila Balode and Ivars Balodis - 3rd year students of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics Attīstība.

Article "The Use of the Logical Scheme Method in Modelling of the Social Rehabilitation Day Care Centre".

This article is based on the authors' course project, and the authors describe a possible model of the social rehabilitation day care centre in Riga for people with physical restrictions. They use the "logical scheme method" in this modelling. The authors of this article acquired this method at the study centre of the Bornholm local government in Denmark.

Gunta Anča, Sarmīte Dukure, Una Kalniņa - 3rd year students of the Higher School of Social Work and Social Pedagogics Attīstība.

Article "Maximizing the Value of Leisure Time Activities for People with Physical Restrictions".

This article is based on conclusions acquired during their work on the project.

The article contains characteristics of the term and concept *disability*, description of *physical restrictions* as one of the kinds of disability, analysis of the concepts – *social integration and leisure time*.

The authors emphasize in their work that maximizing the value of leisure time is only one of the social integration possibilities for people with physical restrictions.

STUDĒJIET PRIVĀTAJĀ SOCIĀLĀ DARBA UN SOCIĀLĀS PEDAGOĢIJAS AUGSTSKOLĀ "ATTĪSTĪBA"

«Attīstība» ir dibināta 1988. gada novembrī, sākotnēji kā Pieaugušo apmācības un pārkvalifikācijas centrs. 1991. gadā «Attīstība» sāk darbu kā augstskola pēc pilnas mācību programmas sociālajā darbā. 1993. gadā Latvijas Izglītības ministrija «Attīstību» *akreditē* kā Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolu.

Augstskolas «Attīstība» piedāvā profesionālo un akadēmisko studiju programmas.

PROFESIONĀLO STUDIJU PROGRAMMAS MĒRĶIS IR:

- ❖ DOT AUGSTĀKO PROFESIONĀLO IZGLĪTĪBU,
- ❖ SAGATAVOT STUDENTUS PRAKSTISKAM SOCIĀLAM DARBAM.

Tās uzdevumi:

- mācīt studentiem izprast sociālo problēmu būtību, to rašanās cēloņus un attīstību,
- apgūt profesionālā sociālā darba teorijas, metodes un formas,
- izprast sociālās politikas saturu un tās veidošanas pamatprincipus,
- noskaidrot labklājības sistēmas pamatprincipus, darbības mērķus un funkcijas,
- apgūt likumdošanas aktus un normatīvos dokumentus, kas attiecas uz sociāliem pakalpojumiem, iedzīvotāju sociālo aizsardzību u.c. sociālā darba jautājumiem,
- veidot studentiem nepieciešamās praktiskās iemaņas darbam rehabilitācijas jomā, sociālās palīdzības sfērā, sociālajā pārvaldē, medicīnas iestādēs, sociālam darbam

ar veciem cilvēkiem, izglītības sfērā, sociālam darbam ar sociāli dezadaptētām grupām, cilvēkiem ar speciālām vajadzībām un citiem sociāliem slāņiem;

- *izprast sociālā darbinieka profesionālo darbību dažādos līmeņos (valsts, rajonu, pašvaldību, pagastu, ģimeņu, grupu, individu), kā arī profesijas ētiskās normas.*

- ◆ Profesionālo studiju programma atbilst Eiropas Sociālā darba augstskolu kritērijiem. Tā ietver sevī savstarpēji integratīvas sastāvdaļas:

Sociālo un humanitāro zinātņu pamatkursu

Vispārējo profesionālo teorētisko disciplīnu kursu

Praktisko profesionālo sociālā darba zināšanu un iemaņu kursu

Specializācijas disciplīnu bloks

Zinātniskās pētniecības bloks

Sociālā darba starptautiskie modeļi un svešvalodas

- Mācību procesā īpaša vieta ierādīta **praktisko iemaņu un paņēmienu apguvei sociālajā darbā.**
- Skolai ir plaši kontakti ar dažāda līmeņa sociālajām institūcijām republikā, tā paverot iespējas daudzpusīgai profesionālai izvēlei sociālajā darbā jau studiju laikā.
- «Attīstībā» iespējams iegūt profesionālo kvalifikāciju šādās specializācijās:
  - ◇ sociālā pārvalde,
  - ◇ sociālais darbs rehabilitācijas sfērā,
  - ◇ sociālais darbs izglītības sfērā (sociālā pedagoģija),
  - ◇ sociālā apdrošināšana.

- Studiju ilgums ir 4 gadi.
- Augstskolas beidzēji strādā sociālās palīdzības dienestos, skolās, slimnīcās, veco Jaužu pansionātos, nodarbinātības dienestos u.c.

LĪDZĀS PROFESIONĀLO STUDIJU PROGRAMMAI STUDENTI PĒC SAVAS IZVĒLES VAR APGŪT AKADĒMISKO STUDIJU PROGRAMMU, KURAS MĒRĶIS IR: SAGATAVOT STUDENTUS ZINĀTNISKI PĒTNIECISKAI DARBĪBAI.

- Bez pašu mācībspēkiem augstskolā «Attīstība» nodarbības vada speciālisti no citām Latvijas augstskolām, kā arī viesprofesori no ASV, Lielbritānijas, Dānijas, Vācijas, Šveices un citām valstīm.
- Īpaša uzmanība studiju laikā veltīta svešvalodu apgušanai (PET, First Certificate in English, Cambridge Advanced English, Zertifikat - Deutsch als Fremdsprache).

Mūsu augstskola atrodas Rīgā, Pārdaugavā, Eiženijas ielā 1 nokļūt var ar 5. tramvaju, braucot līdz pieturai «Eiženijas iela».

Adrese:

*Eiženijas ielā 1
Rīga, LV 1007
Latvija,*

Uzziņas pa tālr. 458937, 459089 , Fakss: (+371)-722-50-39,
e-mail: attistib@com.latnet.lv

Dr. paed. **Lidijas Šilņevas** virsredakcijā 1995. gada maijā
nāca klajā augstskolas **ATTĪSTĪBA**
zinātniski metodiskā rakstu krājuma
«**DZĪVES JAUTĀJUMI**» I. sējums

«*SOCIĀLĀS PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMA CEĻI*»

Rakstu krājums tika sagatavots izmantojot augstskolas mācību spēku, sociālā darba un sociālās pedagoģijas speciālistu, augstskolas studentu zinātniski pētnieciskā darba rezultātus.

Rakstu krājuma I. sējumā ir ievietoti sekojoši raksti:

- **Lidija Šilņeva.** Sociālais darbs ekonomisko, kultūras un sociālpolitisko kopsakarību kontekstā
- **Lolita Vilka.** Sociālās problēmas būtība
- **Zigrīda Goša.** Sociālās problēmas Latvijā
- **Inita Pauloviča.** Sociālās reformas un sociālo vērtību izmaiņas sabiedrībā
- **Aina Vilciņa.** Sociālā pedagoga funkcijas, loma un vieta izglītības iestādēs
- **Viesturs Renģe.** Psiholoģija sociālā darba un sociālās pedagoģijas mācību programmās
- **Māris Pļaviņš.** Sociālais darbinieks slimnīcā pagātnē un nākotnes Latvijā
- **Māris Sants.** Evaņģeliskā Baznīca un sociālās problēmas jeb kas tas ir «diakonija» Latvijas Evaņģeliski luteriskās Baznīcas izpratnē
- **Evija Apine.** Sociālais darbs un sociālais darbinieks - sociālā darba veicēji
- **Līga Sporāne, Rudīte Burova, Ingrīda Gailīte, Vadims Dubovs, Sergejs Šitovs, Guntis Rozenštrauks.** Bērns - vecāku fiziskās vardarbības upuris
- **Aija Plance, Inese Cinovska, Zane Āboltiņa.** Bērns darba tirgū
- **Inta Zandersone, Vija Rogozina.** Bērnu bāreņu sociālā aizsardzība internātskolā un viņu sociālā adaptācija pēc internātskolas beigšanas
- **Anete Lūse, Līga Priede.** Ar leukēmiju slimo bērnu sociālās vajadzības slimnīcas apstākļos
- **Ūna Jesperiņa, Anita Kleinberga.** Garīgi slimo personu sociālā aprūpe
- **Ilze Ieviņa.** Černobīļas AES avāriju seku likvidācijas dalībnieku un tās upuru sociālā aizsardzība Latvijā.

Tuvākas ziņas pa tālr. 458937, 459089

Kontroleksemplārs

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301018780

95-3
L400 II